



Instytut Wymiaru Sprawiedliwości



**Efektywność wykonywanych czynności przez kuratorów
sądowych w sprawach, w których doszło do wykorzystania
seksualnego małoletniego – raport z badań**

**dr Piotr Bogacki
mgr Mateusz Korzeniowski**



Prawo karne
Warszawa 2022

Spis treści

Wstęp	5
1. Kuratorska służba sądowa – zagadnienia ogólne	7
2. Metodologia badań	11
3. Analiza podejmowanych czynności w postępowaniu rozpoznawczym oraz wykonywanych nadzorach w pionie kurateli rodzinnej w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego	15
3.1. Respondenci badań ankietowych i uczestnicy wywiadów fokusowych	15
3.2. Charakterystyka zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego w opinii kuratorów zawodowych	17
<i>Podnoszenie przez kuratorów kompetencji z zakresu rozpoznawania symptomów wykorzystania seksualnego małoletnich</i>	22
<i>Niepożądane zachowania seksualne wśród nieletnich</i>	25
3.3. Działania podejmowane przez zawodowych kuratorów w stosunku do małoletniego	28
3.4. Działania podejmowane przez zawodowych kuratorów w stosunku do rodzica lub opiekuna niekrzywdzącego	32
3.5. Współpraca rodzica lub opiekuna prawnego oraz małoletniego z przedstawicielami lokalnego systemu wsparcia i pomocy w przypadku ujawnienia wykorzystania seksualnego	36
<i>Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej</i>	37
3.6. Ocena sytuacji rodzica lub opiekuna prawnego oraz małoletniego w aspekcie efektywności podjętych działań	38
3.7. Przeszkody w efektywności oddziaływań kuratora sądowego	42
<i>Brak specjalistycznych szkoleń</i>	42
<i>Brak opracowanej metodologii prowadzenia czynności</i>	42
<i>Brak superwizji</i>	43

4. Analiza czynności podejmowanych przez kuratora zawodowego w postępowaniu wykonawczym w sprawach, w których ustanowiono nadzór nad realizacją obowiązków, środków karnych i środków zabezpieczających oraz dozór nad skazanym za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego	46
4.1. Respondenci badań ankietowych i uczestnicy wywiadów fokusowych	46
4.2. Charakterystyka zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego w opinii kuratorów	48
<i>Podnoszenie przez zawodowych kuratorów dla dorosłych kompetencji z charakterystyki sprawców przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego</i>	50
4.3. Działania podejmowane przez zawodowych kuratorów w zakresie sprawowania dozoru nad skazanym za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego	52
<i>Diagnoza resocjalizacyjna skazanego za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności na szkodę małoletniego</i>	54
4.4. Działania podejmowane przez zawodowych kuratorów w zakresie sprawowania nadzoru nad wykonywaniem przez skazanego obowiązków, środków karnych i środków zabezpieczających	57
<i>Nadzór na podstawie art. 181a § 2 k.k.w.</i>	57
<i>Zakaz zajmowania określonego stanowiska lub wykonywania określonego zawodu, zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej, zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi</i>	65
<i>Elektroniczna kontrola miejsca pobytu i kontrola zbliżeniowa</i>	65
<i>Informowanie pokrzywdzonego o opuszczeniu zakładu karnego przez skazanego</i>	67
4.5. Współpraca zawodowych kuratorów z przedstawicielami lokalnego systemu wsparcia i pomocy dla skazanych za przestępstwa seksualne popełnione na szkodę małoletniego	68
<i>Rada Terenowa do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym</i>	73
<i>Współpraca interdyscyplinarna na rzecz profilaktyki bezpieczeństwa małoletnich przed zjawiskiem wykorzystania seksualnego</i>	74
4.6. Przeszkody w efektywności oddziaływań kuratora sądowego	74
<i>Opracowanie metodyki postępowania kuratorów sądowych dla dorosłych w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego</i>	74
<i>Ograniczone instytucjonalne wsparcie dla sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności</i>	75
5. Opinie kuratorów okręgowych na temat dokonywanej na bieżąco oceny efektywności pracy zawodowych kuratorów sądowych w odniesieniu do spraw, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego	78
5.1. Ocena stanu wiedzy wśród zawodowych kuratorów rodzinnych oraz zawodowych kuratorów dla dorosłych na temat charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego	79
5.2. Podnoszenie wiedzy, umiejętności oraz kompetencji kuratorów sądowych w zakresie zwiększenia ochrony dobra dziecka przed zjawiskiem wykorzystywania seksualnego	81

5.3. Uwzględnianie przez kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej tematyki dotyczącej charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletnich w szkoleniu kuratorów społecznych	83
5.4. Przeprowadzanie kontroli obejmujących lustrowanie odcinka pracy kuratorów sądowych w zakresie spraw dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego w ramach wykonywanych zadań nadzorczych	84
5.5. Organizowanie przez kierownika zespołu okresowych spotkań z kuratorami zawodowymi w celu podnoszenia efektywności pracy – w szczególności z uwzględnieniem spraw, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego	86
<i>Superwizja</i>	88
5.6. Uwzględnianie przez kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej tematyki dotyczącej charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletnich w szkoleniu kuratorów społecznych	88
5.7. Dostępność specjalistów dla małoletnich pokrzywdzonych przestępstwem wykorzystania seksualnego	89
5.8. Problematyka realizacji nadzoru nad wykonywaniem przez skazanego obowiązku i środka karnego	90
<i>Sprawowanie nadzoru nad nakazami i zakazami</i>	91
6. Podsumowanie i rekomendacje w zakresie usprawnienia dotychczasowej praktyki	92
6.1. Rekomendacje na bazie wyników wywiadów fokusowych z kuratorami okręgowymi	92
6.2. Rekomendacje na bazie wyników badań ankietowych i wywiadów fokusowych z zawodowymi kuratorami rodzinnymi	94
6.3. Rekomendacje na bazie wyników badań ankietowych i wywiadów fokusowych z zawodowymi kuratorami dla dorosłych	96
Bibliografia	101
Załączniki	102
1. Kwestionariusz ankiety dla kuratorów rodzinnych	102
2. Kwestionariusz ankiety dla kuratorów dla osób dorosłych	107
3. Kwestionariusz wywiadu z kuratorami ds. rodzinnych	113
4. Kwestionariusz wywiadu z kuratorami dla dorosłych	115
5. Kwestionariusz wywiadu z kuratorami okręgowymi	117

Wstęp

Kuratorów sądowych postrzega się jako służbę nie tylko probacyjną, ale i prewencyjną, mającą zapewnić obywatelom poczucie bezpieczeństwa i doprowadzić do spadku przestępczości.

Mając na uwadze rzeczywiste możliwości oddziaływań kuratorów sądowych, należy wskazać narzędzia, jakimi na co dzień dysponują. Podstawowym jest sam kurator sądowy – jego siła perswazji, rozmowa pedagogizująca, ostrzegawcza, dyscyplinująca. Kurator może składać odpowiednie wnioski do sądu, jak również informować sąd o efektach pracy z dozorowanym lub nadzorowanym. Często podejmuje współpracę z innymi instytucjami, aby wzmocnić swoje oddziaływania, może proponować podopiecznym podjęcie terapii oraz mobilizować ich do tego¹. Oddziaływania w stosunku do tych osób mają na celu przezwyciężenie specyficznych trudności oraz wykształcenie umiejętności kontrolowania przez nie swoich zachowań. Na każdym z etapów procesu resocjalizacji kurator sądowy jest łącznikiem w trójstronnej relacji między osobą dozorowaną, jej środowiskiem rodzinnym i instytucją świadczącą specjalistyczną pomoc na rzecz skazanego².

Z perspektywy efektywności działań prowadzonych przez kuratorów sądowych najważniejsze jest posiadanie wiedzy i umiejętności w podejmowaniu właściwych czynności, dokonywanie analiz konkretnych spraw, skuteczność podejmowanych kroków, współpraca z lokalnymi podmiotami wsparcia i pomocy. W tym aspekcie niezwykle ważne jest kompleksowe wyposażenie kuratorów sądowych w wiedzę i umiejętności, które pozwolą im na skuteczne wykonywanie ustawowych zadań. Mając na uwadze dobro małoletnich, które jest szczególną troską państwa, należy podejmować inicjatywy, które przyczynią się do stałego podnoszenia kompetencji przedstawicieli instytucji odpowiedzialnych za wspólne dobro i poczucie bezpieczeństwa.

¹ Ł. Kwadrans, *Oczekiwane efekty resocjalizacyjne a rzeczywiste możliwości oddziaływania kuratorów sądowych*. „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4, s. 284.

² A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa. Konteksty antropologiczno-filozoficzne*. Wydanie 3, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 613.

Niniejszy raport zawiera wyniki badań ankietowych i fokusowych przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w okresie od lipca do listopada 2022 r. na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości, których celem było dokonanie analizy czynności podejmowanych przez zawodowych kuratorów sądowych w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

Przygotowany przez Instytut raport identyfikuje wspomniane wyżej problemy, które pojawiły się w praktyce kuratorskiej służby sądowej. Wskazuje także na braki systemowe ograniczające udzielanie właściwej pomocy nie tylko małoletnim, lecz także skazanym w ich społecznej readaptacji oraz w zapobieganiu powrotowi do przestępstwa. Raport zawiera rekomendacje, które zmierzają do usprawnienia dotychczasowych rozwiązań i wypracowania nowych w zakresie zwiększenia ochrony małoletnich, zbudowania odpowiedniej strategii prewencyjnej opartej na wiedzy o efektywności metod i form w praktyce, co może znacząco ograniczyć rozmiary dziecięcej krzywdy.

1. Kuratorska służba sądowa – zagadnienia ogólne

W obszarze objętym przedmiotem badań zadania realizują zarówno kuratorzy sądowi dla dorosłych, jak i kuratorzy rodzeni.

Status prawny kuratorów sądowych i zadania do realizacji regulują ustawy: o kuratorach sądowych (dalej: u.k.s.)¹ oraz Prawo o ustroju sądów powszechnych (dalej: u.s.p.)². Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych określa, że kuratorzy sądowi (zawodowi i społeczni) wykonują zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu (art. 1 u.k.s.), natomiast w myśl Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych w sądach działają kuratorzy sądowi (kuratorzy rodzeni i kuratorzy dla dorosłych), którzy stanowią służbę kuratorską i wykonują czynności o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym i profilaktycznym oraz inne czynności określone w przepisach szczególnych (art. 147 § 2 u.s.p.).

Zakres obowiązków kuratorów sądowych w polskim wymiarze sprawiedliwości można podzielić na dwa obszary. Kuratorzy wykonują bowiem różnorodne zadania o charakterze pomocniczym związanym z wydawaniem orzeczeń, a także szereg czynności ukierunkowanych na skuteczne ich wykonanie. Zadania kuratorów rodzeni i kuratorów dla dorosłych są uregulowane w przepisach prawa rodzinnego i karnego.

Kuratorzy rodzeni, w związku z badaną problematyką, realizują zadania na podstawie przepisów kodeksu postępowania cywilnego, kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, a także ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich oraz aktów wykonawczych:

- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych,
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnim,
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 października 2022 r. w sprawie przeprowadzania wywiadów środowiskowych o nieletnich.

¹ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. Nr 98 poz. 1071 ze zm.).

² Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. Nr 98 poz. 1070 ze zm.).

Kuratorzy dla dorosłych, w odniesieniu do spraw będących przedmiotem badania, wykonują zadania na podstawie przepisów kodeksu karnego, kodeksu karnego wykonawczego, kodeksu postępowania karnego oraz aktów wykonawczych:

- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych,
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 2003 r. w sprawie regulaminu czynności w zakresie przeprowadzania wywiadu środowiskowego oraz wzoru kwestionariusza tego wywiadu,
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 maja 2015 r. w sprawie sposobu oraz szczegółowych warunków wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających w systemie dozoru elektronicznego,
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 września 2015 r. w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej.

Powyższy wykaz aktów prawnych został przedstawiony w zakresie niezbędnym do oceny efektywności pracy kuratorów sądowych w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletnich. Podkreślenia wymaga jednak szeroki zakres oddziaływań kuratorów sądowych w wielu obszarach na rzecz realizacji powierzonych zadań.

Perspektywa pracy kuratora dla dorosłych w przypadku skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności na szkodę małoletniego wiąże się w szczególności:

- ze sprawowaniem dozoru nad skazanymi, którym karę warunkowo zawieszono, dozoru w związku z warunkowym umorzeniem postępowania i warunkowym zwolnieniem z odbycia reszty kary pozbawienia wolności (art. 170 § 1 k.k.w.³),
- ze sprawowaniem dozoru w związku z leczniczymi środkami zabezpieczającymi (art. 202b § 1 k.k.w.),
- ze sprawowaniem nadzoru nad orzeczonymi środkami karnymi (art. 181a § 2 k.k.w.);
- z kontrolowaniem w okresie próby wykonania przez skazanego lub sprawcę nałożonych na niego obowiązków (art. 173 § 2 pkt 2 k.k.w.),
- ze składaniem wniosków o ustanowienie, rozszerzenie lub zmianę obowiązków w okresie próby, o zwolnienie od wykonania tych obowiązków albo o oddanie pod dozór lub zwolnienie od dozoru (art. 173 § 2 pkt 5 k.k.w.),
- z nadzorem nad wykonywaniem kar, środków karnych i środków zabezpieczających z zastosowaniem dozoru elektronicznego (art. 43d § 3 k.k.w.),
- z przygotowaniem skazanego do życia na wolności (art. 170 § 2 pkt 12 k.k.w.),

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 Nr 90 poz. 557 ze zm.) – zwana dalej k.k.w.

- z przeprowadzaniem wywiadów środowiskowych (w trybie art. 214 k.p.k. i art. 14 k.k.w.).

Perspektywa pracy zawodowego kuratora rodzinnego w przypadku spraw dotyczących przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności na szkodę małoletniego wiąże się w szczególności:

- z przeprowadzaniem wywiadów środowiskowych:
 - w sprawach małżeńskich (art. 434 k.p.c.⁴ w zw. z art. 56 § 2 k.r.o.⁵, 58 § 1 k.r.o. i 61¹ § 2 k.r.o.),
 - o rozstrzygnięcie w istotnych sprawach rodziny (art. 565¹ k.p.c.),
 - w sprawach opiekuńczych małoletnich (art. 570¹ k.p.c.),
 - wywiadów kontrolnych przeprowadzanych w nadzorach sprawowanych przez kuratorów społecznych oraz inne uprawnione osoby (art. 11 pkt 4 ustawy o kuratorach sądowych (u.o.k.s.),
 - wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych, w sprawach nieletnich (art. 62 ust. 1 u.w.r.n.);
- ze sprawowaniem nadzoru w sprawach opiekuńczych:
 - jako środka zabezpieczającego (art. 109 § 1 k.r.o. w zw. z art. 732 i 755 § 1 k.p.c.),
 - jako środka ograniczenia władzy rodzicielskiej (art. 109 § 2 k.r.o.),
 - w przypadku umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej (art. 109 § 4 k.r.o.);
- ze sprawowaniem nadzoru nad nieletnimi:
 - jako środka tymczasowego (art. 44 pkt 2 u.w.r.n.),
 - jako środka samoistnego (art. 7 pkt 5 u.w.r.n.),
 - jako środka „probacyjnego” w przypadku zawieszenia umieszczenia w zakładzie poprawczym (art. 16 ust. 3 u.w.r.n.),
 - w przypadku warunkowego zwolnienia (art. 237 ust. 3 u.w.r.n.),
 - w przypadku warunkowego odstąpienia od umieszczenia w zakładzie poprawczym (art. 235 ust. 3 u.w.r.n.);
- z przymusowym odebraniem osoby podlegającej władzy rodzicielskiej (art. 598⁶–598¹² k.p.c.) oraz umieszczaniem w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej (art. 598¹³ k.p.c.).

Kuratorzy rodzinni wykonują czynności zlecone przez sąd w postępowaniach rozpoznawczych i wykonawczych. W tym zakresie niezwykle istotnym zagadnieniem jest dostarczenie sądowi niezbędnych informacji w celu właściwego rozstrzygnięcia sprawy lub podjęcia innych

⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 1964 Nr 43 poz. 296) – zwana dalej k.p.c.

⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 Nr 9 poz. 59) – zwana dalej k.r.o.

niezbędnych czynności. W postępowaniach wykonawczych kuratorzy rodzinni podejmują czynności zgodnie z orzeczeniem sądu i na każdym etapie prowadzonego postępowania współdziałają z sędzią rodzinnym.

Kuratorzy okręgowi m.in. wykonują działania niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania kuratorskiej służby sądowej w okręgu oraz koordynują działalność kuratorów sądowych na terenie swego działania. Z punktu widzenia prawidłowej realizacji zadań przez kuratorów sądowych ważnym zadaniem kuratorów okręgowych jest kontrola i ocena pracy kuratorów sądowych, aplikantów kuratorskich oraz przeprowadzanie wizytacji i lustracji. Kuratorzy sądowi angażują się także dodatkowo w realizację przedsięwzięć, projektów, programów i inicjatyw na rzecz profilaktyki i prewencji społecznej.

Należy zaznaczyć, że w trakcie opracowywania przedmiotowego raportu trwały prace legislacyjne związane z nowelizacją ustawy o kuratorach sądowych. Jednak proponowane rozwiązania nie mają wpływu na teoretyczną i praktyczną wartość niniejszego opracowania.

2. Metodologia badań

Celem badania prezentowanego w niniejszym raporcie była analiza efektywności czynności wykonywanych przez zawodowych kuratorów sądowych w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego. Główny nacisk położono na pozyskanie informacji dotyczących działań kuratorskiej służby sądowej, podejmowanych w przypadkach ujawnienia wykorzystania seksualnego dzieci – na rzecz małoletniego i jego rodziny, wobec potencjalnego sprawcy, wobec innych osób, które mogły mieć wpływ na sytuację dziecka, a także na analizę tych działań, w szczególności w zakresie sposobu reagowania na przypadki wykorzystania seksualnego małoletniego. Z tego względu analizie poddano zakres wykonywanych czynności przez rodzinnych kuratorów sądowych, którzy przeprowadzali wywiady środowiskowe w postępowaniu rozpoznawczym lub sprawowali nadzór nad rodziną, w której doszło do wykorzystania seksualnego dziecka.

Poruszone zostały również kwestie dotyczące wykonywania przez skazanego orzeczonego środka karnego, nałożonych na niego obowiązków, środka zabezpieczającego w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu czy przygotowania skazanego do życia na wolności, ale też przygotowania pokrzywdzonego na tę okoliczność w zakresie, w jakim wskazane instrumenty prawne mają za zadanie chronić dziecko. Było to możliwe po dokonaniu analizy czynności realizowanych przez kuratorów sądowych dla osób dorosłych, którzy sprawowali nadzór nad wykonywaniem środków karnych i obowiązków dotyczących zakazu zbliżania się, zakazu kontaktowania się z pokrzywdzonym, poddania się stosownej terapii, a także sprawowali nadzór nad wykonywaniem środka zabezpieczającego przyjmującego postać dozoru elektronicznego oraz wykonywali dozór nad skazanym w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

Pytania skierowane do zawodowych kuratorów zawodowych miały na celu uzyskanie również od nich informacji o stanie wiedzy z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletnich, charakterystyki wykorzystania, jego symptomów, krótko- i długofalowych konsekwencji, typów sprawców, mechanizmów i form wykorzystania seksualnego dziecka czy mechanizmów współpracy z tym typem skazanego. Niniejsze badanie miało także na

celu poznanie metod działania zawodowych kuratorów sądowych w przypadku tej kategorii spraw, a także poznanie przeszkód w efektywności tych oddziaływań.

Celem badania było również pozyskanie od kuratorów okręgowych opinii na temat dokonywanej na bieżąco oceny efektywności pracy zawodowych kuratorów sądowych w odniesieniu do spraw, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego. W szczególności obejmowało to kwestie dotyczące koordynowania działalności zawodowych kuratorów sądowych, lustrowania wybranych odcinków pracy kuratora, nadzoru nad pracą kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej.

Celem praktycznym niniejszych badań była próba wskazania podstaw do wypracowania rozwiązań modelowych dotyczących usprawnienia funkcjonowania kuratorskiej służby sądowej w pionie rodzinnym i dla osób dorosłych w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

Aby powyższe założenia badawcze mogły zostać w pełni zrealizowane, zdecydowano się na przeprowadzenie badania sondażowego przy wykorzystaniu ankiety internetowej oraz wywiadów fokusowych z kuratorami zawodowymi obu pionów i z kuratorami okręgowymi. Ankietę internetową skierowano do wszystkich zawodowych kuratorów rodzinnych oraz kuratorów dla dorosłych. Z uwagi na odrębny zakres zadań określonych przez prawo i wykonywanych przez kuratorów przygotowano dwie ankiety uwzględniające specyfikę podejmowanych czynności w sprawach, w których doszło do wykorzystania małoletniego. Ankieta była całkowicie anonimowa, nie zawierała pytań umożliwiających identyfikację respondenta. Wypełnienie formularza było możliwe poprzez link prowadzący do ankiet znajdujących się na serwerze Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości oraz przy użyciu odpowiedniego tokena. Respondenci uzyskali ten dostęp dzięki mailowemu zaproszeniu do wzięcia udziału w badaniu, które było prowadzone od 20 lipca do 31 października 2022 r.

Badania ankietowe pozwoliły zgromadzić dane ilościowe (opracowane przy użyciu programu Statistical Package for the Social Sciences), które następnie zostały uzupełnione przez dane jakościowe uzyskane w trakcie wywiadów fokusowych. Wywiady fokusowe przeprowadzono w oparciu o przygotowane kwestionariusze wywiadów. Celem zastosowanej techniki badawczej było uszczegółowienie informacji pozyskanych w ramach badań z pierwszego etapu oraz kontrola odpowiedzi na poszczególne pytania, które pojawiają się w trakcie rozmowy w konfrontacji z dotychczasową wiedzą praktyczną na temat podejmowanych czynności przez kuratorów zawodowych z pionu rodzinnego i dla dorosłych w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego dziecka. Z kolei wywiady fokusowe z kuratorami okręgowymi odnosiły się do problematyki nadzoru nad funkcjonowaniem pracy zawodowych kuratorów rodzinnych i dla dorosłych w okręgu w odniesieniu do spraw, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

Próba badawcza obejmowała losowo 20 okręgów sądowych z grupy 46 okręgów funkcjonujących w Polsce, z których losowo wytypowano 20 sądów rejonowych.

Tabela 1. Zestawienie sądów wytypowanych do badania.

L.p.	Sąd okręgowy	Sąd rejonowy
1	Sąd Okręgowy w Białymstoku	Sąd Rejonowy w Białymstoku
2	Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej	Sąd Rejonowy w Bielsku-Białej
3	Sąd Okręgowy w Częstochowie	Sąd Rejonowy w Lublińcu
4	Sąd Okręgowy w Elblągu	Sąd Rejonowy w Elblągu
5	Sąd Okręgowy w Gliwicach	Sąd Rejonowy w Tarnowskich Górach
6	Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim	Sąd Rejonowy w Gorzowie Wielkopolskim
7	Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze	Sąd Rejonowy w Jeleniej Górze
8	Sąd Okręgowy w Koninie	Sąd Rejonowy w Koninie
9	Sąd Okręgowy w Krakowie	Sąd Rejonowy w Chrzanowie
10	Sąd Okręgowy w Krośnie	Sąd Rejonowy w Krośnie
11	Sąd Okręgowy w Łomży	Sąd Rejonowy w Wysokiem Mazowieckiem
12	Sąd Okręgowy w Łodzi	Sąd Rejonowy w Zgierzu
13	Sąd Okręgowy w Ostrołęce	Sąd Rejonowy w Ostrowi Mazowieckiej
14	Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim	Sąd Rejonowy w Bełchatowie
15	Sąd Okręgowy w Poznaniu	Sąd Rejonowy w Pile
16	Sąd Okręgowy w Przemyślu	Sąd Rejonowy w Jarosławiu
17	Sąd Okręgowy w Słupsku	Sąd Rejonowy w Łęborku
18	Sąd Okręgowy w Toruniu	Sąd Rejonowy w Toruniu
19	Sąd Okręgowy we Włocławku	Sąd Rejonowy we Włocławku
20	Sąd Okręgowy we Wrocławiu	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Śródmieścia we Wrocławiu

Źródło: opracowanie własne.

Link do kwestionariusza ankiety i zaproszenie do wywiadów fokusowych zostały rozesłane do wylosowanych kuratorów okręgowych w dniu 20 lipca 2022 r. z prośbą o przesłanie ankiet do kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej wylosowanych sądów rejonowych w celu przekazania ich wszystkim kuratorom zawodowym z pionu kurateli rodzinnej oraz z pionu kurateli dla dorosłych.

Wywiady fokusowe zostały przeprowadzone za pomocą aplikacji MS Teams lub telefonicznie w okresie od 20 lipca do 31 października 2022 r. Średni czas wywiadu z kuratorami to 35 minut. Zwrócono się do kuratorów okręgowych z prośbą o wskazanie do wywiadów zawodowych kuratorów, którzy w swojej praktyce realizowali czynności w sprawach dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego.

Wypowiedzi z wywiadów z kuratorami sądowymi zakodowano i poddano analizie. W raporcie umieszczono cytaty respondentów, które przedstawiają ich perspektywę w zakresie wykonywanych czynności w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

Wyniki przeprowadzonych badań pozwoliły na przedstawienie statystycznego obrazu wykonywanych czynności przez zawodowych kuratorów rodzinnych i dla dorosłych w sprawach, których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego, oraz identyfikacji problemów, jakie pojawiają się w praktyce.

3. Analiza podejmowanych czynności w postępowaniu rozpoznawczym oraz wykonywanych nadzorach w pionie kurateli rodzinnej w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego

3.1. Respondenci badań ankietowych i uczestnicy wywiadów fokusowych

Ankietę wypełniło 258 kuratorów zawodowych z pionu kurateli rodzinnej. W badaniu ankietowym najliczniejszą grupę tworzyli kuratorzy specjaliści – 156 (60,5% ogółu ankietowanych), dalej 24,4% stanowili kuratorzy zawodowi i 14,3% – starsi kuratorzy zawodowi. Dwóch respondentów nie odpowiedziało na postawione pytanie (Tabela 2).

Tabela 2. Stanowisko rodzinnych kuratorów zawodowych biorących udział w badaniu.

Stanowisko	Liczba kuratorów	%
Kurator zawodowy	63	24,4
Starszy kurator zawodowy	37	14,3
Kurator specjalista	156	60,5
Brak odpowiedzi	2	0,8
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Największa liczba kuratorów, którzy wypełnili ankietę, ma staż pracy do 5 lat – 77 osób (29,9% ogółu), następnie jest 74 kuratorów ze stażem pracy między 10 a 20 lat i 65 kuratorów ze stażem od 20 do 30 lat. W badaniu wzięło także udział 14 kuratorów z ponad 30-letnim stażem pracy (Tabela 3). Zatem można przyjąć, że w badaniu wzięli udział doświadczeni rodinni kuratorzy zawodowi.

Tabela 3. Staż pracy rodzinnych kuratorów zawodowych.

Staż pracy	Liczba kuratorów	%
Do 5 lat	77	29,9
5 do 10 lat	28	10,9
10 do 20 lat	74	28,6

Staż pracy	Liczba kuratorów	%
20 do 30 lat	65	25,2
30 do 40 lat	14	5,4
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Ankietę online przesłaną przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości skierowano do kuratorów okręgowych z prośbą o przesłanie do kierowników zespołów Kuratorskiej Służby Sądowej wylosowanych sądów rejonowych w celu przekazania wszystkim kuratorom zawodowym z pionu kurateli rodzinnej. Wszystkich uprawnionych do badania kuratorów zawodowych ds. rodzinnych było 862, z kolei ankietę wypełniło 258 kuratorów zawodowych, co stanowi 29,9% ogółu. Najwięcej, bo aż 74 kuratorów (87% ogółu w okręgu), wzięło udział w badaniu z Sądu Okręgowego w Krakowie, najmniej – z Sądu Okręgowego w Słupsku (tylko 1 kurator na 41 uprawnionych) (Tabela 4).

Tabela 4. Rodzinni kuratorzy zawodowi, którzy wypełnili ankietę.

L.p.	Sądy okręgowe	Liczba uprawnionych w okręgu kuratorów ds. rodzinnych	Liczba kuratorów, którzy wypełnili ankietę
1	Sąd Okręgowy w Białymstoku	33	2
2	Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej	28	9
3	Sąd Okręgowy w Częstochowie	31	3
4	Sąd Okręgowy w Elblągu	39	21
5	Sąd Okręgowy w Gliwicach	39	9
6	Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim	33	4
7	Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze	30	21
8	Sąd Okręgowy w Koninie	19	11
9	Sąd Okręgowy w Krakowie	85	74
10	Sąd Okręgowy w Krośnie	17	2
11	Sąd Okręgowy w Łomży	15	3
12	Sąd Okręgowy w Łodzi	92	18
13	Sąd Okręgowy w Ostrołęce	29	4
14	Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim	40	22
15	Sąd Okręgowy w Poznaniu	130	18
16	Sąd Okręgowy w Przemyślu	18	8
17	Sąd Okręgowy w Słupsku	41	1
18	Sąd Okręgowy w Toruniu	48	6
19	Sąd Okręgowy we Wrocławiu	65	11

L.p.	Sądy okręgowe	Liczba uprawnionych w okręgu kuratorów ds. rodzinnych	Liczba kuratorów, którzy wypełnili ankietę
20	Sąd Okręgowy we Wrocławku	30	8
21	Błąd danych – nie wskazano okręgu		3
	Ogółem	862	258

Źródło: opracowanie własne.

Uczestnikami wywiadów fokusowych było 15 kuratorów rodzinnych z:

1. Sądu Rejonowego we Wrocławku
2. Sądu Rejonowego w Wysokiem Mazowieckiem
3. Sądu Rejonowego w Jeleniej Górze
4. Sądu Rejonowego w Gorzowie Wielkopolskim
5. Sądu Rejonowego w Krośnie
6. Sądu Rejonowego w Białymstoku
7. Sądu Rejonowego w Pile
8. Sadu Rejonowego w Jarosławcu
9. Sądu Rejonowego w Tarnowskich GórachSądu Rejonowego w Lublińcu
10. Sądu Rejonowego w Chrzanowie
11. Sądu Rejonowego w Toruniu
12. Sądu Rejonowego w Koninie
13. Sądu Rejonowego w Elblągu
14. Sądu Rejonowego w Zgierzu.

Uprawnionych do wywiadów było 20 kuratorów. Wzięło w nich udział 10 kuratorów specjalistów, 3 kuratorów zawodowych oraz 2 starszych kuratorów zawodowych. W badanej grupie było 2 kierowników zespołu kuratorskiej służby sądowej wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich. Wywiady, za zgodą uczestników, zostały nagrane, a następnie transkrybowane. Dane jakościowe uzyskane w trakcie fokusów posłużyły do bardziej wnikliwej analizy danych ilościowych i opisu badanej rzeczywistości.

3.2. Charakterystyka zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego w opinii kuratorów zawodowych

Specyfika pracy kuratora rodzinnego wiąże się z prowadzeniem spraw z zakresu wykorzystania seksualnego na etapie postępowania wyjaśniającego, rozpoznawczego bądź też na drugim poziomie, gdzie można dostrzec pewne symptomy wykorzystywania seksualnego, które mogą zaistnieć już na etapie postępowania wykonawczego i regularnej pracy z rodziną.

Ze sprawami, w których doszło faktycznie do wykorzystania seksualnego małoletniego, miało do czynienia 36% kuratorów zawodowych (93 osoby), a 63,6% nie miało takiego doświadczenia (Tabela 5).

Tabela 5. Prowadzenie przez zawodowych kuratorów rodzinnych sprawy związanej z faktycznym wykorzystaniem seksualnym małoletniego.

	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	93	36
Nie	164	63,6
Ogółem	257	99,6
Systemowe braki danych	1	0,4
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Badania ankietowe wskazały, że 14,3% (37 osób) kuratorów zawodowych w swoim referacie prowadziło jedną sprawę dotyczącą wykorzystania seksualnego małoletniego, natomiast 9,3% (24 osoby) miało takich spraw dwie, a 6,2% (16 osób) – trzy sprawy. Z kolei w swoim referacie z takiego rodzaju sprawą nie spotkało się 168 kuratorów zawodowych (Tabela 6).

Tabela 6. Liczba prowadzonych przez zawodowych kuratorów rodzinnych spraw dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego.

Liczba spraw	Liczba kuratorów zawodowych	%
0	3	1,2
1	37	14,3
2	24	9,3
3	16	6,2
4	3	1,2
5	4	1,6
6	1	0,4
7	1	0,4
9	1	0,4
Ogółem	90	34,9
Brak sprawy w referacie	168	65,1
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

W świetle zastanych danych w 134 przypadkach (51,9% ogółu) zawodowi kuratorzy uzyskali informacje o wykorzystaniu seksualnym małoletniego w toku prowadzonych nadzorów lub innych czynności służbowych z wywiadów środowiskowych (Tabela 7). Zatem w poło-

wie przypadków ujawnienie faktu wykorzystania seksualnego dziecka nastąpiło w trakcie wykonywanych czynności służbowych.

Tabela 7. Uzyskanie przez zawodowego kuratora rodzinnego informacji o wykorzystaniu seksualnym małoletniego.

	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	134	51,9
Nie	122	47,3
Ogółem	256	99,2
Brak odpowiedzi	2	0,4
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Badania ankietowe wskazały, że 189 zawodowych kuratorów rodzinnych (73,3% ogółu) posiada wiedzę o charakterystyce wykorzystania seksualnego małoletniego, a 62,2% (160 osób) z nich posiada również wiedzę o tym, jak rozpoznawać symptomy wykorzystania seksualnego dziecka. Z kolei w przypadku 66 kuratorów zawodowych (25,6% ogółu) brak jest posiadania wiedzy z tego zakresu. Jeszcze więcej jest kuratorów – 94 osoby (36,4% ogółu) – którzy nie mają umiejętności rozpoznawania symptomów wykorzystania seksualnego małoletniego (Tabela 8 i Tabela 9).

Tabela 8. Stan wiedzy o charakterystyce wykorzystania seksualnego małoletniego wśród zawodowych kuratorów rodzinnych.

Wiedza o charakterystyce wykorzystania seksualnego małoletniego	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	189	73,3
Nie	66	25,6
Ogółem	255	98,8
Brak odpowiedzi	3	1,2
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 9. Rozpoznawanie symptomów wykorzystania seksualnego małoletniego.

Rozpoznawanie symptomów wykorzystania seksualnego małoletniego	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	160	62
Nie	94	36,4
Ogółem	254	98,4
Brak odpowiedzi	4	1,6
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Jeśli chodzi o znajomość mechanizmów i form wykorzystania seksualnego małoletniego, to 174 kuratorów zawodowych (67,4% ogółu) zadeklarowało posiadanie wiedzy z tego zakresu, a 80 osób – brak takiej wiedzy (31%) (Tabela 11).

Tabela 10. Stan wiedzy o mechanizmach i formach wykorzystania seksualnego małoletniego.

Wiedza o mechanizmach i formach wykorzystania seksualnego małoletniego	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	174	67,4
Nie	80	31,0
Ogółem	254	98,4
Brak odpowiedzi	4	1,6
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Brak wiedzy o charakterystyce zachowań sprawców przestępstw seksualnych zadeklarowało 117 kuratorów zawodowych (45,3% ogółu) i jest to zdecydowanie większa liczba niż w przypadku odpowiedzi o stan wiedzy na temat charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletniego. Natomiast 137 kuratorów zawodowych (53,1% ogółu) oświadczyło, że posiada wiedzę w tym przedmiocie (Tabela 11).

Tabela 11. Stan wiedzy o charakterystyce zachowań sprawców przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.

Wiedza o charakterystyce sprawców przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	137	53,1
Nie	117	45,3
Ogółem	254	98,4
Brak odpowiedzi	4	1,6
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Zawodowi kuratorzy rodzinni wskazali, że w zespole kuratorskiej służby sądowej nie ma kuratora doświadczonego we współpracy z małoletnim wykorzystanym seksualnie (202 osoby, tj. 78% ogółu) (Tabela 12).

Tabela 12. Wsparcie doświadczonego kuratora sądowego w zespole we współpracy z dzieckiem wykorzystanym seksualnie.

Wsparcie doświadczonego kuratora	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	53	20,5
Nie	202	78,3

Wsparcie doświadczonego kuratora	Liczba kuratorów zawodowych	%
Ogółem	255	98,8
Brak odpowiedzi	3	1,2
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Z kolei wywiady fokusowe dostarczyły odmiennych wniosków o stanie wiedzy na temat zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego w odniesieniu do profilu ofiary, profilu sprawcy, metod działania sprawcy: „Wiedza dotycząca problematyki wykorzystania seksualnego małoletnich jest pozyskiwana przez kuratorów z własnych źródeł, różnych pozycji naukowych. Jest to z pewnością niszowy temat poruszany w problematyce naszych szkoleń” (KR1).

W przypadku postępowań rozpoznawczych, jeżeli dostrzegamy te symptomy, to w przypadku wykorzystywania seksualnego one mogą być specyficzne i niespecyficzne. [...] Jeśli chodzi o dzieci, to jest to specyficzna grupa podopiecznych, kuratorzy z naszego zespołu wiedzą, że ujawnianie przez dziecko wykorzystywania seksualnego bądź też innego rodzaju przemocy nie jest często prostym procesem, tylko wieloetapowym. (KR19)

Z kolei KR19 podniósł, że problemem jest odpowiednie przygotowanie pod kątem odczytywania symptomów wykorzystania seksualnego małoletnich i zwrócił uwagę na skomplikowane mechanizmy, które prowadzą do takich zachowań. Stwierdził, że z uwagi na brak specjalistycznej wiedzy w tym zakresie rola kuratorów ogranicza się do przekazywania informacji właściwym organom.

Jeżeli mamy to dziecko, co do którego możemy odczytywać symptomy, to warto też mieć wiedzę odnośnie tego, jak sprawca potencjalny takiej przemocy też się zachowuje, czyli odczytywać te mechanizmy, które on zaczyna stosować. Oczywiście my nie jesteśmy tutaj odpowiednio przygotowani czy szkoleni pod tym kątem, tylko raczej pośredniczymy, żeby przekazywać te informacje dalej właściwym organom, to musimy mieć te umiejętności. (KR19)

KR5 wskazał, że przemoc seksualną jest bardzo trudno zdiagnozować, dlatego w razie wątpliwości wspiera się opinią innego kuratora doświadczonego w tego rodzaju sprawach:

...często, jak wchodzimy do tych domów, to wiemy, że jest coś nie tak, ale nie potrafimy tego nazwać. [...] Miałem taki przypadek, że na pozór jest prawie wszystko dobrze, ale jednak ta lampka się zapala, że w tej rodzinie coś jest nie tak, ale nie do końca potrafię zdiagnozować, i wtedy wspieramy się opinią innego kuratora, który zobaczy swoim okiem, czy to się potwierdza, czy jeszcze coś innego zauważy.

KR5 uznał, że posiłkowanie się wiedzą i doświadczeniem innego kuratora z zespołu daje gwarancję prawidłowej diagnozy środowiska i przedsięwzięcia odpowiednich środków.

Kurator KR5 podkreślił, że specyfika przestępczości seksualnej wymaga od kuratorów metodycznego podejścia i analizy rodziny w tym kierunku. Ponadto zwrócił uwagę, że do takich zdarzeń dochodzi w rodzinach zrekonstruowanych, matka zmienia często partnerów i należy za każdym razem uaktualniać diagnozę środowiska pod kątem występowania czynników ryzyka i stopnia ich nasilenia.

Musimy patrzeć na rodzinę całościowo, czy nie ma tam przemocy seksualnej lub jakichś wątków erotycznych. W tych różnych związkach, czy np. partner był karany za jakieś przestępstwo seksualne, czy za jakieś inne czyny. [...] często to są takie rodziny zrekonstruowane, gdzieś tam musimy przebadać, jak oni żyją w tych związkach, kto to jest, kto to przychodzi. Bo to często jest czwarty, piąty partner. No my musimy patrzeć szerzej na problemy w rodzinie. (KR5)

Podnoszenie przez kuratorów kompetencji z zakresu rozpoznawania symptomów wykorzystania seksualnego małoletnich

Rodzinni kuratorzy zawodowi podczas wywiadów fokusowych wskazali, że w większości sami pozyskują wiedzę z dostępnej literatury oraz własnych doświadczeń. Podnoszą, że szkoleń z tego zakresu jest bardzo mało, a jeśli są one organizowane przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie, to przeszkodą jest mała liczba miejsc oraz niekiedy znaczna odległość między miejscem zamieszkania kuratora a siedzibą KSSiP.

...możemy się zapisywać na szkolenia z Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, natomiast jest to niezmiernie trudny wątek, bo tam, żeby się zapisać na szkolenia, to jest pewien proces, jest pewien limit miejsc i nie ukrywam, żeby się było miejsce musimy czekać. (KR5)

Nie ukrywam, że gdy przejrzałam ostatnie szkolenia, które robiliśmy, niestety nie pojawiło się takie, które dotyczy wykorzystywania seksualnego. (KR19)

Takich szkoleń nie było w ogóle w przestrzeni moich 23 lat pracy. Być może, że któreś szkolenie obejmowało swoim punktem jakiś tam obszar, ale to jako stricte, żeby szkolenie było dedykowane takiej tematyce, to nie było. (KR13)

Pracuję 14 lat w sądzie, jakieś szkolenie co do przemocy i na pewno był tam wątek też przemocy seksualnej, ale ja myślę, że to było gdzieś około 10 lat temu. (KR5)

...natomiast w przeciągu ostatnich 5 lat nie przypominam sobie, żebyśmy mieli szkolenie, które by dotyczyło tylko i wyłącznie tej kwestii.... (KR12)

Uczestniczyłam w szkoleniu z problematyki wykorzystania seksualnego wraz z rodzicami zastępczymi. To było ważne szkolenie dla tych rodzin, bo dzieci w tych rodzinach, jak nabierają zaufania, ujawniają przypadki wykorzystania. Te rodziny muszą wiedzieć, jak pracować z takimi dziećmi, bo dziecko trafia, czuje się bezpieczne i dopiero wtedy może ujawnić, co mu się tam gdzieś jeszcze przytrafiało. (KR11)

Badania ankietowe ukazały, że tylko 14 kuratorów zawodowych (5,4% ogółu) brało udział w szkoleniu z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego dziecka, organizowanym przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie. Natomiast 126 kuratorów zawodowych (48,8% ogółu) brało udział w takich szkoleniach, ale organizowanych przez inne podmioty. Zatem w szkoleniach specjalistycznych organizowanych przez KSSiP w Krakowie nie brało udziału 241 kuratorów zawodowych (93,4% ogółu) oraz nie uczestniczyło w takich szkoleniach organizowanych przez inne podmioty 129 kuratorów zawodowych (50% ogółu) (Tabela 13 i Tabela 14). Wyniki wskazują na brak specjalistycznego szkolenia z charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletnich wśród zawodowych kuratorów rodzinnych, tym samym zaś budzą wątpliwość uzyskane wyniki ankietowe odnośnie do stanu wiedzy o charakterystyce tej formy przemocy wobec dzieci, mechanizmów i form wykorzystania seksualnego małoletniego oraz sposobów zachowania sprawców przestępstw seksualnych.

Tabela 13. Udział w szkoleniu z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego organizowanym przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie.

Udział w szkoleniach	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	126	48,8
Nie	129	50,0
Ogółem	255	98,8
Brak odpowiedzi	3	1,2
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 14. Udział w szkoleniu z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego organizowanym przez inne podmioty.

Udział w szkoleniach	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	14	5,4
Nie	241	93,4
Ogółem	255	98,8
Brak odpowiedzi	3	1,2
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Znaczna część respondentów zwróciła uwagę na potrzebę szkoleń z charakterystyki wykorzystania seksualnego dziecka, ponadto jednogłośnie podkreślili, że takie spotkania powinny być prowadzone przez specjalistów w formie warsztatowej z przytoczeniem przykładów konkretnych spraw.

Zdecydowanie te szkolenia powinny być bliższe praktyce, a jak najmniej teoretyzowania. Dlaczego? Dlatego że kuratorzy lepiej przyswoją i będzie to miało większą efektywność. Właściwymi osobami, i od których i ja czerpię różnego rodzaju wiedzę w tym zakresie, to są psychologowie dziecięcy, psychoterapeuci, czyli osoby, które mają już to doświadczenie pracy z dzieckiem wykorzystywanym seksualnie w tych sprawach, w których już to zostało stwierdzone, którzy mają doświadczenie, którzy potrafią się podzielić swoimi spostrzeżeniami, zależnościami, ale też wskazać, w jaki sposób my możemy te wszystkie czynniki wyłapywać, ponieważ to jest ważne, żeby potem to przenieść na wywiad środowiskowy czy na jakieś sprawozdanie z nadzoru, żeby nazywać te elementy, potrafić w jakiś sposób też pokazać sądowi, że na to zwrócić uwagę, bądź też przekazać zawiadomienie do prokuratury, gdy te podejrzenia są już prawdopodobne. (KR19)

No na pewno trzeba byłoby się szkolić. To jest podstawa, żeby było narzędzie. Musimy sami się rozwijać, sami wiedzieć, jaki jest sposób oddziaływania takich osób, jak się poruszać w tej materii. (KR13)

Kurator KR3 przedstawił z praktyki przypadek podejrzenia wykorzystania seksualnego małoletniego przez jego własnego ojca.

Kurator społeczna rozmawiała ostatnio ze mną na temat swoich podejrzeń co do swojego podopiecznego, chyba 6-letniego chłopca, i wykorzystania przez jego własnego ojca. Matka się bardzo dziwnie zachowywała, tak jakby chciała coś ukryć. Ja nigdy nie zwracałam na to uwagi, a w tej chwili stałam się jakaś taka bardziej czujna. Zgłaszała takie symptomy tego dziecka, które kiedyś pewnie by mnie nie zaniepokoiły, a w tej chwili tak, że np. gdzieś wkłada rękę do majtek, że drapie się po pupie, i doszliśmy do wniosku, że być może coś jest na rzeczy i zdecydowaliśmy jeszcze z asystentem rodzinnym i jeszcze jedną osobą z MOPS-u. Poszliśmy z tym dzieckiem do lekarza i z jego matką do lekarza. Więc myślę, że takie szkolenia wyczulają służby, i kuratorów oczywiście też, na sygnały często pozawerbalne. Takie, które ludzie zupełnie nieświadomie przekazują, a które mogą nam zdradzać, że jest to problem w tej rodzinie, a o którym się nie mówi, żeby ukryć. Natomiast jeżeli będziemy przeprowadzali na ten temat szkolenia, np. osoby, które się na tym rzeczywiście znają i które znają symptomy tego problemu, to wzrost wiedzy powoduje większą czujność. (KR3)

Kurator KR19 zwrócił uwagę na rolę kierownika w rozpoznaniu braków kompetencyjnych kuratorów zawodowych i rozpoznawania potrzeb przygotowania kuratorów pod kątem charakteru spraw przez nich prowadzonych:

...Na poziomie zarządzania zespołem skuteczniam te szkolenia, wyszukujemy je i chętnie kuratorzy korzystają, ponieważ chcą się rozwijać. Wcześniej pracowałam w innym zespole kuratorów i tam kwestia szkoleń była mniej upłynniona niż to, co obserwuję tutaj, bo było inne podejście kuratorów (KR19).

Diagnozowanie symptomów wykorzystania seksualnego małoletniego w konflikcie okołorodzicielskim

Kuratorzy zasygnalizowali, że wiedza z zakresu charakterystyki wykorzystania seksualnego dziecka jest potrzebna również w przypadku spraw dotyczących konfliktu rodzicielskiego, w których zarzuty wykorzystania seksualnego dziecka pojawiają się coraz częściej. Posiadanie wiedzy z tego zakresu pozwoliłoby na sporządzenie rzetelnej i kompetentnej informacji dla sądu na potrzeby prowadzonych postępowań:

[...] zaczynają się pojawiać sprawy, w których częściej ojcowie są oskarżani przez żony, matki o jakieś niewłaściwe zachowania, ale tutaj jest sytuacja okołorodzinowa i naprawdę trzeba uważać, i takie szkolenia są bardzo pomocne. (KR11)

Z niektórych wywiadów wynika, że kuratorzy niechętnie korzystali ze szkoleń z problematyki wykorzystania seksualnego małoletniego, bowiem nie prowadzili w swojej praktyce takich spraw. Podczas jednego z wywiadów kurator, który po raz pierwszy objął nadzór nad rodziną, w której doszło do wykorzystania seksualnego dziecka, oświadczył, że to „jest zupełnie świeży temat, nie miałem zupełnie doświadczenia związanego z pracą z taką rodziną do tej pory” (KR3).

Mimo że kuratorzy rzadko spotykają się w praktyce z takimi sprawami, to przyznają, że szkolenia pozwolą na sprawniejsze diagnozowanie rodzin pod tym kątem.

Po kilku latach prowadzenia nadzoru dopiero dziewczynka wtedy przyznała nam, już po kolejnej wizycie w szpitalu psychiatrycznym, nie wiem, czy miała takie zalecenia też od terapeutów, że faktycznie jako osoba dorosła zgłosiła ten fakt na policji, że była wykorzystywana seksualnie przez dorosłego już wtedy brata jako ośmio- czy dziewięcioletka i w tym brali też udział młodszy brat i ich kolega [...] najprawdopodobniej z braku wiedzy my jako kuratorzy nie wychwyciliśmy tego problemu, a dziewczynka wołała o pomoc na różne swoje sposoby, bardzo inteligentna, ale tak jak mówię – w sensie zewnętrznym taka bardzo zaniedbana i taka wręcz niechlujna, i jakby ta przestrzeń wokoło niej też taka była trochę. Nie wiem, czy to jest sygnał właśnie osób wykorzystywanych. (KR7)

Niepożądane zachowania seksualne wśród nieletnich

W praktyce kuratorów coraz częściej pojawiają się przypadki, w których sprawcą wykorzystania seksualnego był nieletni.

...zaczynają wykazywać zachowania antyspołeczne, ryzykowane, samookaleczania albo tutaj też ubierają się w taki sposób, może to być maskowanie swojej seksualności. Podczas rozmowy z małoletnią wyszło, że została zgwałcona przez kolegę. Wyszło dlatego, że dziewczynka przejawiała niewłaściwe zachowania seksualne. Dlatego konieczne jest szkolenie kuratorów z ujawniania symptomów. (KR1)

Interdyscyplinarne szkolenia

Podczas wywiadów fokusowych część kuratorów zwróciła uwagę na konieczność szkoleń wspólnie z pracownikami pomocy społecznej, funkcjonariuszami policji, specjalistami poradni psychologiczno-pedagogicznych, kadrą pedagogiczno-psychologiczną placówek edukacyjnych, bowiem każdy z nich powinien być przeszkolony z tej problematyki, by wypracować standardy działania w sytuacjach podejrzenia wykorzystania seksualnego małoletnich i wdrożenia odpowiednich procedur.

Szkolenia oczywiście jak najbardziej. Generalnie kuratorzy, asystenci, pracownicy socjalni, już zawęzę do tej grupy, wszyscy pracujemy w tych samych środowiskach, jesteśmy w tych samych miejscach. Podobny mamy kontakt z rodziną, wymieniamy się informacjami i zdecydowanie, jeżeli jest szansa na poszerzenie tych podmiotów, które są wyposażone w odpowiednią wiedzę na ten temat, to jest zdecydowanie prościej. Oczywiście jako kuratorzy, gdy mamy podejrzenie, wątpliwości, to dobrze się podzielić z kimś, kto reprezentuje inną instytucję, a współpracuje z tą rodziną, żeby się podzielić tymi spostrzeżeniami. Bardzo często też w takich rozmowach się okazuje, że rzeczywiście w innych sytuacjach te osoby widziały, czy były z rodziną i również zauważyły pewne symptomy, których my nie byliśmy świadkiem. (KR19)

Sam byłem też pracownikiem socjalnym zanim zostałem kuratorem, to wiem, że narracja przedstawiana przez tych samych podopiecznych do kuratora, a do pracownika społecznego jest różna. (KR18)

Odnotowywanie w karcie czynności informacji o czynnikach ryzyka wykorzystania seksualnego

W toku prowadzonych wywiadów z kuratorami, pojawiło się pytanie, czy dobrą praktyką byłoby odnotowywanie w karcie czynności informacji o czynnikach ryzyka występujących w rodzinie, które wskazywałyby, że może w niej dochodzić do potencjalnego zagrożenia dobra dziecka w zakresie wykorzystania seksualnego.

Zdecydowanie, ja jako kierownik zespołu patrzę na to pod kątem też obowiązków, które na nas ciąży w tym zakresie. Nie uważam, żeby tego rodzaju adnotacje były jakimś rodzajem nadużycia bądź też sugerowania czegoś, co nie miało miejsca, tylko my możemy nie wiedzieć na tym etapie, jak to zweryfikują jakieś organy, ale nie powinniśmy zatajać takich podejrzeń, jeżeli je mamy, i je zdecydowanie sygnalizować. Mamy też doświadczenie takie, że jeżeli

o czymś nie napiszemy, potem dzieją się różnego rodzaju rzeczy i okazuje się, że w aktach sprawy nigdzie to nie wystąpiło, nie ma śladu podejrzeń, natomiast jeżeli one już są zasygnalizowane, to czasami jest tak, że musi być jakiś podmiot, który zainicjuje tego rodzaju sposób myślenia i patrzenia na sprawę, bo być może jest to kluczowe. Jeżeli się to nie potwierdzi, to tym lepiej dla tego dziecka, bo lepiej, żeby nie miało tego rodzaju doświadczenia. Natomiast nie możemy patrzeć z perspektywy nas, żeby mieć w cudzysłowie święty spokój i nie podzielić się tymi spostrzeżeniami. Właśnie lepiej w drugą stronę, zdecydowanie. (KR19)

Z kolei kurator KR5 stwierdził, że nie może wypowiadać się w kwestii, która nie leży w jego kompetencji, ale stwierdza dostrzeżone w środowisku fakty i je właściwie opisuje.

Ja to robię tak: np. jeżeli dziecko jest takie, że nie potrafi mówić i wyrazić swojego zdania, to w np. karcie czynności nadzoru czy też w sprawozdaniu piszę, czy jakieś zaniedbania są, czy np. stwierdzam, że w rodzinie w okresie sprawozdawczym na ten moment, kiedy wchodzę do domu, to np. piszę sądowi, że ja nie stwierdzam żadnych zasinień, żadnych ran na ciele dziecka. [...] takie rzeczy, które są dla mnie jakby zmierzalne, widzialne. Jeżeli jest małe dziecko, to ja proszę, żeby dziecko rozebrać do pampersa, oglądam, czy jakieś siniaki, czy i piszę: nie stwierdzono, że dziecko było higienicznie zadbane, że jest prawidłowo odżywione, bo to widać. (KR5)

Natomiast KR11 podniósł, że do kwestii wykorzystania seksualnego dziecka należy podchodzić bardzo ostrożnie, dlatego istotne są szkolenia w tym zakresie.

Musimy się szkolić, żebyśmy znali, jakie symptomy mogą mocno wskazać, że dziecko jest bądź mogło być wykorzystywane seksualnie, natomiast no, to trzeba też bardzo ostrożnie, bo nie sztuką jest zrobić rodzinie jeszcze więcej krzywdy... Trzeba wiedzieć, jak opisywać dostrzeżone symptomy. Mieliśmy szkolenie z sędzią w kierunku, jak najrzetelniej opisać, co kurator czy pedagog szkolny dostrzegł u dziecka, jakie są obrażenia, jak rozległe, bo później dla biegłego jest to bardzo pomocne. (KR11)

W przypadku badań ankietowych 67 zawodowych kuratorów odnotowuje w kwestionariuszu wywiadu środowiskowego lub w karcie czynności nadzoru informacje o braku podejrzenia symptomów wykorzystania seksualnego małoletniego, a 185 osób (71,7% ogółu) nie dokonuje takiej adnotacji (Tabela 15).

Tabela 15. Odnotowywanie w kwestionariuszu wywiadu środowiskowego lub karcie czynności nadzoru informacji o braku podejrzenia symptomów wykorzystania seksualnego małoletniego.

Adnotacje	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	67	26
Nie	185	71,7
Ogółem	252	97,7

Adnotacje	Liczba kuratorów zawodowych	%
Brak odpowiedzi	6	2,3
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Wsparcie kuratora społecznego przy realizacji czynności

Kurator KR19 zwrócił uwagę na kwestię specjalizacji wśród kuratorów społecznych, którzy posiadają niekiedy specjalną wiedzę i specjalistyczne przygotowanie do pracy z rodziną, w której jest podejrzenie wykorzystania seksualnego dziecka.

Niejednokrotnie przygotowanie kuratorów społecznych, którzy, powiedzmy, wykonują zawód psychoterapeuty, psychologa, mają zdecydowanie lepszą wiedzę od nas i potrafią lepiej zareagować, lepiej poprowadzić taką rodzinę przy takim nadzorze z góry jeszcze kuratora zawodowego, gdzie mamy jeszcze dwie osoby, które z tą rodziną współpracują, i to jest wzmocnienie tego nadzoru, to nie jest osłabienie. Jeszcze pod kątem kompetencji, jeżeli mamy kuratora społecznego, który ma doświadczenie w tym zakresie i możemy go do tej rodziny delegować konkretnej, to zdecydowanie lepsze efekty tutaj osiągniemy. (KR19)

3.3. Działania podejmowane przez zawodowych kuratorów w stosunku do małoletniego

Badania ukazały, że kuratorzy zawodowi podejmują różnego rodzaju działania w przypadku, gdy powzięli podejrzenie, że dziecko mogło być ofiarą wykorzystania seksualnego.

W jednym z wywiadów kurator oświadczył, że miał przypadek sprawy nieletniej, która podejmowała ryzykowne zachowania seksualne, nakręcając filmy o treściach autoerotycznych i była pod wpływem starszej siostry i jej znajomych:

...od razu wystąpiłem o wgląd w sytuację i rodziny i umieszczenie dziewczynki w ośrodku socjoterapii. Dziewczynka dobrze się zaaklimatyzowała i nastąpiła głęboka zmiana, świadczy już swoją pomoc innym, wolontariat, jakieś akcje humanitarne i się w nie bardzo angażuje (KR1).

Z przeprowadzonych ankiet wynika, że 132 kuratorów zawodowych (51,2% ogółu) wie, jak udzielać wsparcia i pomocy małoletniemu wykorzystanemu seksualnie. Z kolei budzi niepokój, że aż w 122 przypadkach (47,3% ogółu) kuratorzy nie wiedzą, jakie podejmować czynności (Tabela 16).

Tabela 16. Udzielanie wsparcia i pomocy małoletniemu wykorzystanemu seksualnie.

Udzielanie wsparcia i pomocy	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	132	51,2
Nie	122	47,3
Ogółem	254	98,4
Brak odpowiedzi	4	1,6
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Podejrzenie wykorzystania i działania

W przypadku podejrzenia wykorzystania seksualnego dziecka wszyscy kuratorzy mają świadomość konieczności zawiadomienia organów ścigania oraz sądu rodzinnego. Jednak w sytuacjach, gdy nie mają pewności, a jedynie wątpliwości co do zachowania dziecka, śladów na ciele czy postępowania opiekuna prawnego, składają odpowiednie wnioski do sądu.

Kurator, jeśli ma takie wątpliwości podczas wywiadu, to sygnalizujemy, że ma zwrócić się do sądu o skierowanie dziecka oraz rodziców na pogłębioną diagnostykę do specjalistów z zakresu psychologii czy seksuologa. (KR8)

Miałam przypadek, gdzie ojciec był osobą, która nadmiernie spożywała alkohol, i w czasie jednej z moich wizyt matka np. mi przekazała informację że zauważyła u 6-letniej córki często dotyka swoich organów płciowych. Mi się tutaj lampka zaświeciła i stwierdziłam, że dobrze byłoby to skonsultować z psychologiem. Zorganizowałam spotkanie z psychologiem w poradni psychologiczno-pedagogicznej, ale stwierdzono, że małoletnia jest na etapie zainteresowania swoimi organami. (KR8)

Ujawnienie wykorzystania seksualnego przez dziecko

Kuratorzy zwracają uwagę, że zdarzają się przypadki ujawnienia przez dziecko niewłaściwych zachowań, które w ocenie kuratora noszą znamiona wykorzystania seksualnego małoletniego.

Kolega z zespołu miał sytuację, w którym de facto do mężczyzny dziewczynka powiedziała wprost, w jaki sposób spędza czas z tatą i w jakie miejsca ją dotyka, więc dostał bezpośrednio taką informację od dziecka. (KR19)

To była rozmowa podczas wywiadu. Ten wywiad zupełnie czego innego dotyczył, natomiast małoletnia wówczas powiedziała mi o tym, czego doznaje ze strony rodzica zastępczego. (KR3)

Byłem na wywiadzie w postępowaniu rozpoznawczym i dzieci nie powiedziały mi, że siostra im wkłada palec do pupy. Później z badań sądowych specjalistów wyszło, że dzieci są wykorzystywane. (KR5)

Kuratorzy intuicyjnie próbują analizować przekazywane przez dzieci sygnały, które mogą świadczyć o wykorzystaniu seksualnym małoletniego.

...Dziecko może też w jakiś sposób próbować przekazać nam pewne informacje czy też obserwować naszą reakcję – czy my to zignorujemy, czy będziemy jakby negować to, co ono mówi, Jeżeli ono nam zaufa w tej relacji, to będzie kontynuowało ujawnianie różnych informacji bądź się wycofa, być może zranione czy doświadczone wcześniejszym brakiem reakcji od innych osób, którym próbowało ujawnić to dziecko swoją krzywdę. (KR19)

Kurator KR16 podkreślił, jak ważna była współpraca kuratora z pedagogiem szkolnym, która doprowadziła do ujawnienia faktu wykorzystania seksualnego małoletniej i przyczyniła się do pomocy dziecku. Pedagog szkolny poprosił kuratora o wsparcie w rozmowie z uczennicą, która przedstawiła okoliczności wykorzystywania seksualnego przez konkubenta matki, ale tak, jakby ujawniane zdarzenia dotyczyły koleżanki. W toku prowadzonych dalszych czynności okazało się, że pokrzywdzoną była faktycznie ta uczennica:

...jej było wstyd, powiedziała, że to koleżanki tata takie rzeczy robi, ale w toku dalszego postępowania wyszło, że ona mówiła o sobie, bo jej było wstyd przyznać, że takie sytuacje się w domu dzieją... To dzięki takiej współpracy ze szkołą mogliśmy odpowiednio zadziałać. (KR16)

Badania ankietowe ukazały, że 188 kuratorów zawodowych (72,9% ogółu) nie posiada umiejętności prowadzenia rozmowy z małoletnią ofiarą wykorzystania seksualnego (Tabela 17).

Tabela 17. Umiejętność prowadzenia rozmowy z małoletnią ofiarą wykorzystania seksualnego.

Udzielanie wsparcia i pomocy	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	66	25,6
Nie	188	72,9
Ogółem	254	98,4
Brak odpowiedzi	4	1,6
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Rozmowa z małoletnim w kierunku rozpoznania symptomów dziecka krzywdzonego seksualnie

Badania fokusowe wskazały, że kuratorzy nie mają obaw podczas realizowanych czynności, by prowadzić rozmowy z małoletnimi w kierunku sprawdzenia, czy mogą być oni ofiarami wykorzystania seksualnego. Jednak podkreślają, że wpływa na to wiele czynników: zdolności postrzegania i odtwarzania przez dziecko spostrzeżeń, możliwości intelektualne, wiek

oraz kwestia jednorazowej czynności wykonywanej na zlecenie sądu czy też prowadzenia postępowania wykonawczego.

Czasami jest to bardzo trudne. Otrzymałam dzisiaj wywiad, w którym miałam przeprowadzić rozmowy z małoletnim, niespełna siedmioletnim, bez obecności matki. I zastanawiam się, jak mam to zrobić, dlatego że te osoby dysponują jednym pokojem z aneksem kuchennym. I zastanawiam się, dokąd mam tę kobietę wygonić, żeby z tym chłopcem sama porozmawiać. Ona nie za bardzo ma dokąd pójść, a ja się czuję niezręcznie, mając sama zostać w mieszkaniu... Ludzie dosyć nieufnie spoglądają na sytuację, kiedy ja chcę zostać sama z dzieckiem w pokoju i proszę, żeby wszyscy wyszli, bo ja chcę z nim porozmawiać. I w tym momencie pada pytanie: A co to pani ma za tajemnice z moim dzieckiem beze mnie? (KR3)

Ja muszę sobie poradzić w każdej sytuacji: czy to jest duże mieszkanie, czy małe mieszkanie, nie wypraszam żadnego rodzica. Bo często rodzice czy rodzic się pyta, czy on ma być. Ja nie pytam się dziecka wprost: słuchaj, czy ty byłeś molestowany? Ja chcę zobaczyć jego reakcje, jak on funkcjonuje w tym domu i ja po prostu na tej podstawie rekomenduję, czy nadzorować, czy coś innego. Jeżeli wolę nawet, żeby ten rodzic był, bo więcej mi to da, jeżeli zadam jakieś pytanie, patrzę na reakcje rodzica i dziecka, to lepiej widzę, bardziej mi to daje do myślenia. Jak widzę, że rodzic jest za bardzo pilnujący, czyli to już jest dla mnie wskazówka, że być może coś jest nie tak w tym domu. (KR5)

...jeżeli chodzi o te wywiady w postępowaniu rozpoznawczym, dzieci widzą mnie po raz pierwszy. ...jak wchodzę do środowiska, to najpierw patrzę na ten pokój, co tam jest w tym pokoju. Potem się pytam, jak ono się czuje, jak w szkole, kogo tam lubi, kogo nie lubi, jak tam nauczyciele. Mnóstwo pytań takich prostych, ale rozkładają się na taką lekką diagnozę. Bo jak dziecko mi sygnalizuje, jak jest uśmiechnięte, jak biega, jak tam przynosi zabawki, jak się przytula do matki, jaki jest sposób interakcji z rodzicem, to widać... Ja nie zadaję pytań zamkniętych wprost, tylko jak to jest małe dziecko, to tak jak mówię, na zasadzie zabawy, jakiegoś humoru, gdzieś tam poartuję z rodzicem, dzieckiem, żeby zobaczyć, co w tej rodzinie jest. (KR5)

Ja z reguły zaczynam tą rozmowę od (bo ja jestem obca dla takiego 10-letniego dziecka) i wtedy tą rozmowę zaczynam od takich rzeczy, żeby on się czuł przy mnie bezpiecznie, spokojnie i później moja rozmowa jest kierowana w ten sposób, żeby mi powiedział, jak on się czuje w domu, czy jest kochany, czy chciałby mieszkać. Jak jest to małe dziecko, to mu zadaję pytanie: a jakbyś miał różdżkę magiczną, to czy chciałbyś coś zmienić? Dzieci niektóre się bardzo fajnie otwierają i wtedy mówią. Ja uważam, że trzeba tutaj zachować zdroworozsądkowość w tym postępowaniu oraz być bardzo wyczulonym i delikatnym. (KR8)

Trzeba wiedzieć jak rozmawiać... Mieliśmy dwa przykłady nastolatek, które zdobyły podczas rozmowy zaufanie kuratora i podzieliły się tym. W jednym przypadku kurator się porozumiał z pedagog szkolną, która też tam знаła sytuację, i następnie zgłoszono zawiadomienie. W drugim przypadku dziewczynka ujawniła i kurator skierował od razu na badanie lekarskie, i bardzo mocno wtedy wypłynęła przy badaniu w szpitalu, że doszło do chyba tam do gwałtu. (KR11)

Ja mogę rozpytać dziecko, jeżeli rzeczywiście ten stopień dojrzałości, rozwoju, predyspozycji na to zezwalają, jeżeli widzę, że generalnie w tym oporu nie będzie, bo jest to osoba odważna, śmiało wypowiadająca się, budująca pewne kwestie, no to wtedy ten temat tak delikatnie staram się rzeczywiście rozciągnąć na to, aby o coś dopytać w tej sferze, ale mówię – to musi mi wyniknąć jakiś impuls w trakcie rozmowy. (KR1)

Też patrzę na tą mowę ciała, patrzę na tą mowę ciała tego dziecka i w tym momencie widzę, że dziecko reaguje... Odpowiadając na pytanie, dziecko patrzy na ojca czy matkę i szuka potwierdzenia, czy dobrze mówi, i to widać, wtedy ojciec albo się buduje, albo jest tak, jak jest po jego myśli, albo widać to od razu. Jak wtrąca mi się rodzic, to informuję, że to pytanie do dziecka, niech pan nie odpowiada, to nie jest pytanie dla pana.... (KR16)

Ja mam takie swoje podejście tutaj w pracy, w pionie rodzinnym, że z ostrożnością rozmawiam z dziećmi. Nie po to są tworzone niebieskie pokoje, żebym ja gdzieś tutaj, że tak powiem kolokwialnie, próbował się czegoś na siłę czy koniecznie dowiedzieć. Wolałbym mieć dostęp do specjalisty, który mógłby mi to ewentualnie potwierdzić, wykluczyć, pomóc. (KR18)

KR9 stwierdził, że kurator rodzinny przeprowadza rozmowę z dzieckiem w obecności opiekunów, więc jeśli sprawcami wykorzystania seksualnego mogą być osoby dziecka najbliższe, wspólnie z nim zamieszkujące, to dziecko nic wtedy nie powie i taka rozmowa nie miałaby sensu, natomiast jeśli chodzi w ogóle o kwestię rozmowy z dzieckiem, to jeśli kuratorzy zostaliby przeszkoleni, wyposażeni w wiedzę i odpowiednie narzędzia, to wówczas takie czynności mogłyby mieć sens, ale przy założeniu, że wstępna diagnoza wskazałaby na sprawcę spoza najbliższego otoczenia dziecka.

3.4. Działania podejmowane przez zawodowych kuratorów w stosunku do rodzica lub opiekuna niekrzywdzącego

Kurator stara się oddziaływać na rodzinę / opiekuna prawnego dziecka poprzez rozmowę, doradztwo, przekonywanie, a podejmowane działania mają na celu pomoc i wsparcie. W sprawach, w których dochodzi do ujawnienia wykorzystania seksualnego dziecka, niezmiennie ważne jest podejście do rodzica lub opiekuna prawnego w zakresie pomocy co do dalszego właściwego działania i wsparcia dziecka. Badania pokazały, że wszyscy kuratorzy podejmują działania na rzecz wsparcia rodzica lub opiekuna prawnego dziecka, które doświadczyło przemocy seksualnej.

Zgromadzone dane ankietowe wskazały, że kuratorzy zawodowi wiedzą, jak postępować z przedstawicielem ustawowym lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego (58,1%), ale też 39% kuratorów (5 osób) nie ma umiejętności w podejmowaniu czynności w takich sytuacjach. Z kolei 166 ankietowanych (64,3% ogółu) nie miało w swoim referacie sprawy tego rodzaju (Tabela 18). Kuratorzy zawodowi, przeprowadzając wywiady

środowiskowe, udzielili informacji odnośnie do podmiotów świadczących pomoc i wsparcie małoletnim ofiarom wykorzystania seksualnego (29,5%). Natomiast 6,2% respondentów nie udzielało takich informacji. Z kolei 166 ankietowanych (64,3% ogółu) nie natrafiło na taką sprawę w swoim referacie (Tabela 19).

Tabela 18. Umiejętność postępowania kuratora zawodowego z przedstawicielem ustawowym lub opiekunem prawnym małoletniego wykorzystanego seksualnie.

Umiejętność prowadzenia czynności	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	150	58,1
Nie	102	39,5
Ogółem	252	97,7
Brak spraw tego rodzaju	166	64,3
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 19. Udzielanie informacji odnośnie do podmiotów świadczących pomoc i wsparcie małoletnim ofiarom wykorzystania seksualnego.

Udzielanie informacji o instytucjonalnej formie wsparcia	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	76	29,5
Nie	16	6,2
Ogółem	92	35,7
Brak spraw tego rodzaju	166	64,3
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Według informacji zawartych w ankietach tylko 24,4% kuratorów zawodowych posiada wiedzę i umiejętności o roli rodzica lub opiekuna prawnego w pracy z dzieckiem wykorzystanym seksualnie i takie informacje przekazuje. Z kolei 11,2% kuratorów informacji w tym zakresie nie przekazywało, a 166 respondentów (64,3% ogółu) oświadczyło, że nie miało w swoim referacie sprawy tego rodzaju (Tabela 20).

Tabela 20. Przekazywanie przedstawicielowi ustawowemu lub opiekunowi prawnemu informacji na temat sposobu postępowania z małoletnim wykorzystanym seksualnie.

Udzielanie wsparcia i pomocy	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	63	24,4
Nie	29	11,2
Ogółem	92	35,7
Brak spraw tego rodzaju	166	64,3
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Wywiady fokusowe pokazały, że pomoc instytucjonalna jest realizowana, lecz zdarzają się sytuacje, gdzie rodzic niekrzywdzący stawia opór, nie poddaje się współpracy, nie przyjmuje do wiadomości narracji o seksualnym krzywdzeniu przedstawianej przez dziecko, wręcz chroni sprawcę.

...pomimo tego, że dziewczynka była badana w bezpiecznym pokoju, pomimo tego, że dziewczynka była badana przez psychologów również testami metodą projekcyjną i wykazano, że dziewczynka na pewno mówi prawdę, nie konfabuluje, nie wymyśliła sobie tego, co powiedziała, matka stanęła ewidentnie po stronie męża przeciwko własnemu dziecku. I jest to dla nas niezwykle trudna sytuacja, dlatego że to dziecko zostało prawdopodobnie skrzywdzone przez ojczyzna, a do tego jeszcze napiętnowane przez własną matkę, która powiedziała, że ona swoim kłamstwem rozbija jej małżeństwo. I obarczyła winą za to, że jej mąż jest w zakładzie karnym, a rodzina nie ma teraz źródła utrzymania, bo przy 6 dzieci nie pracowała. Muszę powiedzieć, że z tą panią kilka razy rozmawiałam i z tą panią rozmawia się bardzo trudno, jest osobą hermetyczną, bardzo zamkniętą, niedopuszczającą możliwości, że ta córka ma rację. Małoletnia ma chodzić do psychologa i uczęszczać na terapię. (KR3)

Kojarzę jedną taką sprawę. [...] wiemy o tym też, jak działa mechanizm, czasem taka osoba bardzo często swojego partnera w jakiś sposób chroni czy umniejsza znaczenie, bardzo często nastawiając się negatywnie do tego dziecka, które dokonuje takiego ujawnienia, i są to też jak najbardziej relacje, które my dostrzegamy, i wtedy jest opór rodzica w wykonywaniu tych zaleceń albo próba zmiany miejsca zamieszkania, żeby w jakiś sposób uniknąć różnego rodzaju działań. (KR19)

...ja miałam podejrzenia wykorzystania seksualnego przez jednego z rodziców, akurat tutaj był to ojciec. I tutaj nawiązałam relacje z matką tego dziecka, żeby troszeczkę ją ukierunkować na ten problem. Tutaj tak się udało, że ta matka po prostu zaczęła współpracować, bo ona sama miała to podejrzenie, i tutaj byłam też czynnikiem wyzwalającym w niej potrzebę podzielenia się tego. Tutaj automatycznie zostały podjęte kroki w celu rozdzielenia tego dziecka od ojca. Matka wyprowadziła się z tego domu, miała ograniczoną władzę rodzicielską, dziecko zostało objęte wsparciem zarówno w szkole, jak i też przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną, która też sobie poradziła z tym bardzo dobrze, i jak gdyby nie było potrzeby objęcia matki oddziaływaniem psychoterapeutycznym. (KR19)

...próbowałam nakłonić matkę i córkę do tego, żeby podjęły odpowiednią terapię. Skończyło się tylko i wyłącznie na paru spotkaniach w ramach tej terapii, natomiast dalszą pracę wykonywałam nad matką [...] faktycznie największe były problemy później z rodzicem, czyli z tym, że w matce pewne rzeczy pracowały odnośnie tego, czy faktycznie do tej przemocy seksualnej doszło. Zazwyczaj pojawia się takie pytanie i po pewnym czasie rodzic jak gdyby nie jest pewien, przechodzi pewne etapy, że to może dziecko kłamie, że faktycznie do tego nie doszło, a później – no faktycznie, że dziecko miało rację i tutaj zaczyna się praca nad tym rodzicem. (KR1)

KR5 wskazał, że w przypadku, gdy widzi u dziecka niewłaściwe zachowania seksualne, dziecko jest wycofane, prosi rodzica o udanie się do specjalisty i przedstawienie stosownego

zaświadczenia: „...ja poszedłem do matki dziecka i powiedziałem, żeby poszła do lekarza specjalisty, żeby wzięła zaświadczenie, co dziecku dolega”. Podobnie postępuje w przypadku, gdy dostrzeże u dziecka zmiany na skórze – zleca wywiad pielęgniarkę środowiskowej: „...pielęgniarka środowiskowa może przyjść do domu w każdej chwili, jeżeli ja stwierdzam, że coś może być nie tak. Ja tylko proszę o to, żeby pielęgniarka spojrzała, czy ten dzieciak wymaga jakiejś interwencji, bo ja nie jestem w stanie tego stwierdzić. Ja po prostu zgłaszam problem w przychodni i oni przychodzą”.

Pojawiły się również przypadki negatywnego nastawienia rodzica niekrzywdzącego do kuratorów: „...na poziomie diagnozowania to oczywiście różnego rodzaju manipulacje, zaprzeczanie, umniejszanie znaczenia, próba deprecjonowania wszystkich instytucji, które z tą rodziną współpracują, czyli umniejszanie kuratorowi, próbowanie właśnie takiego ośmieszania nas w jakiś sposób, upokarzania” (KR19). Kurator KR19 podkreślił także, że ważna jest praca z rodziną w dłuższej perspektywie czasowej.

...należy o taką rodzinę zadbać całościowo zarówno pod kątem tego dziecka, że jest potrzebna terapia, to do kontynuowania tej terapii, niebagatelizowania przez tego rodzica i tego rodzica czy innych członków rodziny, bo tą sytuacją mogą być dotknięte inne osoby, które nie były bezpośrednią ofiarą tej przemocy, ale były też pośrednio, czyli biernie w jakiś sposób dotknięte tą sytuacją... Bardzo często jest też tak, że trzeba pamiętać, że osoby wchodzące w związki z innymi osobami, mające predyspozycje do stosowania przemocy, mogą popełniać kolejny raz taki błąd, więc monitorować. Jeżeli pojawia się nowy partner, nowa partnerka – czy tutaj też równego rodzaju tego skłonności się nie pojawiają. Więc na pewno współpraca długoterminowa i też nieodstępowanie od tego nadzoru przynajmniej przez jakiś dłuższy czas. Absolutnie też nie można tych rodzin zostawiać samych sobie, że my się pojawimy powiedzmy na początku, oczywiście zrobimy tam, odwrócimy funkcjonowanie całej rodziny, a potem nas nie ma cały miesiąc. Więc trzeba być przy tych osobach i trzeba mieć z nimi regularny kontakt. (KR19)

Badania ankietowe pokazały, że 72 przypadkach małoletnia ofiara wykorzystania seksualnego korzystała z pomocy specjalisty, a w 16 przypadkach nie korzystała. Z kolei 168 kuratorów (65,1%) oświadczyło, że w swoim referacie nie miało sprawy tego rodzaju (Tabela 21).

Tabela 21. Korzystanie przez małoletnią ofiarę wykorzystania seksualnego z pomocy specjalisty.

Korzystanie przez małoletniego z pomocy specjalisty	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	72	27,9
Nie	18	7,0
Ogółem	90	34,9
Brak sprawy tego rodzaju	168	65,1
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

3.5. Współpraca rodzica lub opiekuna prawnego oraz małoletniego z przedstawicielami lokalnego systemu wsparcia i pomocy w przypadku ujawnienia wykorzystania seksualnego

W realizowaniu działań pomocowych rodzinie oraz małoletniemu kurator sądowy skupia się na uruchomieniu i zaangażowaniu podmiotów w obszarze wspierania i pomocy ofiarom przestępstw. Badania ankietowe i fokusowe ujawniły problem dostępności dla dzieci do specjalistów, którzy zajmują się prowadzeniem terapii dla ofiar przestępstw seksualnych.

Zgromadzone dane ankietowe pokazały, że w sprawie wykonywania nadzoru w rodzinie, w której doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego, w 31 przypadkach (12,0% ogółu) nałożono zobowiązanie do odbycia terapii przez dziecko, a w 58 przypadkach (22,5% ogółu) takiego zobowiązania nie sformułowano (Tabela 22). Z kolei 169 kuratorów oświadczyło, że nie prowadzili nadzorów w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

Tabela 22. Zobowiązanie do odbycia terapii przez małoletnią ofiarę wykorzystania seksualnego.

Zobowiązanie do odbycia terapii	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	31	12,0
Nie	58	22,5
Ogółem	89	34,5
Brak sprawy tego rodzaju	169	65,5
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Podczas wywiadów fokusowych stwierdzono, że problem dostępności specjalistów dla małoletnich ofiar wykorzystania seksualnego jest rozłożony nierównomiernie w skali całego kraju. O ile w większych miastach istnieje jeszcze szansa na udzielenie pomocy terapeutycznej dziecku będącemu ofiarą takiego przestępstwa, o tyle w mniejszych miejscowościach dostęp do pomocy jest praktycznie niemożliwy.

Nie przypominam sobie sprawy, w której udałoby nam się znaleźć bardzo szybko specjalistę z tego zakresu... Natomiast była taka sprawa, gdzie sam sąd szukał dwa miesiące seksuologa do tego, żeby potwierdzić wykorzystywanie seksualne dziecka w rodzinie. (KR19)

Nie ma *stricto* takich właśnie podmiotów świadczących tego rodzaju usługi, a dwa, że chcąc na Narodowy Fundusz Zdrowia liczyć na taką wizytę, to trzeba się uzbroić w cierpliwość. (KR1)

W moim okręgu to jest bardzo trudne, bo o ile pomoc psychologiczną tu możemy zaoferować w naszym okręgu, natomiast jeżeli chodzi o pomoc taką *stricte* przy wykorzystaniu seksualnym dziecka, to jest problem, żeby znaleźć specjalistę, który byłby w stanie z dzieckiem pracować po takiej traumie. (KR3)

Wiem, że termin około dwóch, trzech miesięcy trzeba czekać, lekarz seksuolog jest też w tej poradni psychiatrycznej przy szpitalu i to jest też dla dzieci, i około 2–3 miesięcy się czeka. Natomiast ktoś zgłaszał mi w maju, że ma termin do jakiegoś specjalisty, z tym że nie w swojej miejscowości, poza miejscem, chyba na październik, więc to jest gdzieś 5 miesięcy. Jest to termin niezwykle odległy i myślę, że w momencie, kiedy komuś jest potrzebna pilna pomoc, to ten termin jest zdecydowanie zbyt długi. Ja uważam, że ten termin nie powinien być dłuższy niż 2 tygodnie... Taka trauma dla dziecka powinna być rozwiązana w ciągu 2 tygodni maksymalnie. (KR4)

Niektórzy respondenci wskazali, że w ich okręgu poprawiła się dostępność do specjalistów dla dzieci.

Od jakiegoś czasu u nas powstało Centrum Psychiatrii dla Dzieci i Młodzieży, to te centra, które teraz popowstawały, i one naprawdę robią robotę. (KR11)

W naszym okręgu mamy jeden Ośrodek Terapii i Uzależnień, tam pracują psychologowie i psychiatry również nakierowani na pracę z dziećmi i młodzieżą. Na pewno można skorzystać z porady psychiatry czy psychologa w naszym szpitalu. Natomiast gdzie konkretnie można spotkać seksuologa, to przyznam uczciwie, że nie wiem. Ruszyło też Centrum Zdrowia Psychicznego dla Dzieci i Młodzieży, ale na ten moment jest mi trudno na ten temat powiedzieć dlatego, że to jest na etapie rozruchu. (KR3)

U nas powstało Powiatowe Środowiskowe Centrum Zdrowia Psychicznego dla Dzieci i Młodzieży, tam prowadzą profilaktykę, edukację, leczenie i poradnictwo, wsparcie społeczne, radzenie sobie ze stresem i emocjami, kurs socjoterapeutyczny dla młodzieży, zajęcia uczniów w obszarze uzależnień, w kryzysie psychicznym, uczniów z problemami adaptacyjnymi, zajęcia wspomagające nauczycieli w pracy z uczniami. Mają też poradnie zdrowia psychicznego, mają zespół mobilny, nawet mogą pojechać do domu. Tak że to jest też naprawdę dość fajnie zaczyna to funkcjonować. (KR16)

Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej

Wywiady fokusowe z kuratorami zasygnalizowały problem zbyt małej wiedzy wśród tej grupy zawodowej w zakresie świadczenia pomocy pokrzywdzonym przestępstwem, świadczonej przez podmioty należące do struktury Funduszu.

W naszym mieście jest fundacja, która realizuje w ramach Funduszu Sprawiedliwości pomoc i wsparcie psychologiczne. Tam też kierujemy osoby. (KR10)

...nie zdarzyło mi się kierować nikogo do takiego ośrodka, który właśnie w ramach funduszu, ponieważ nie mam nawet takiej wiedzy, że w moim okręgu taki ośrodek funkcjonuje. (KR3)

My dowiedzieliśmy się o tym, że to funkcjonuje u nas, przez przypadek. Ja trzy razy chciałem pójść tam i przedstawić się, że jestem kuratorem i na jakiej zasadzie oni tutaj działają, i tak dalej. Trzy razy było zamknięte. Nigdy nie dostaliśmy takiej informacji, że został utworzony, co uważam, że też jest błędem, bo tutaj już jesteśmy i te podmioty powinny wiedzieć, że my jesteśmy i co my robimy, że pracujemy właśnie z takimi osobami. Podejrzewam, że powinniśmy być pierwszą instytucją, do której powinien się udać przedstawiciel takiej placówki, żeby powiedzieć: słuchajcie, możemy wam pomóc. No nie było tego. My się przez przypadek dowiedzieliśmy. (KD14)

3.6. Ocena sytuacji rodzica lub opiekuna prawnego oraz małoletniego w aspekcie efektywności podjętych działań

Badania ankietowe i wywiady fokusowe ukazały przeszkody w wykonywaniu przez rodziców lub opiekunów zobowiązań do odbycia terapii przez małoletnich. Kuratorzy zawodowi wskazali, że wykonanie zobowiązania do odbycia terapii przez małoletnią ofiarę wykorzystania seksualnego w trakcie nadzoru nie było zrealizowane aż w 58 przypadkach (22,5% ogółu), z kolei w 31 przypadkach terapia była realizowana (12,4%). Natomiast 168 kuratorów zawodowych oświadczyło, że w swoim referacie nie miało sprawy tego rodzaju (Tabela 23).

Tabela 23. Wykonanie zobowiązania do odbycia terapii przez małoletnią ofiarę wykorzystania seksualnego.

Wykonanie zobowiązania do odbycia terapii	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	31	12,4
Nie	58	22,5
Ogółem	90	34,9
Brak sprawy tego rodzaju	168	65,1
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Podczas wywiadów fokusowych pojawiły się postulaty, aby wypracować skuteczniejsze narzędzia pomocy rodzinie w przypadkach, gdy pokrzywdzeni są uzależnieni finansowo od sprawcy i obawiają się ujawnienia niewłaściwych zachowań z obawy o swoją przyszłość.

Należy zastanowić się nad przyczyną, dla której występuje jakiś opór czy też strach. Bardzo często perspektywa zakończenia związku czy działań na rzecz ochrony tego dziecka wiąże się z tym, że jest problem z miejscem zamieszkania, z utrzymaniem tej rodziny, więc takie ekonomiczne czy mieszkaniowy problem byłby takim rozwiązaniem lepszym, żeby dać większe przywileje dla takich osób. Może jakiś lokal tymczasowy do zamieszkania. (KR19)

To są trudne sprawy i tu kurator bardzo zwraca szczególną uwagę, żeby te zalecenia były wykonywane, ale tutaj to są wyjątkowe sprawy i wymagają naprawdę kontrolowania i monitorowania ze strony kuratora. (KR8)

Brak środków finansowych na prywatną terapię

Istotną barierą przy dostępie do fachowej pomocy dziecku stanowią środki finansowe rodzin dotkniętych tym problemem:

W sytuacji, gdy matka nie ma pieniędzy na sfinansowanie terapii dla dziecka, to ja zgłaszam to do ośrodka pomocy społecznej o przyznanie pomocy finansowej. (KR8)

Kuratorzy zawodowi, odpowiadając na pytanie dotyczące dostrzeżonych przeszkód w pracy z rodzicem lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego, wskazali na brak wiedzy rodzica lub opiekuna prawnego na temat tego, jak postępować z dzieckiem (67,4%) (Tabela 24) oraz brak właściwego wsparcia dziecka ze strony rodzica lub opiekuna prawnego (54,7%) (Tabela 25). Kuratorzy dodatkowo oświadczyli, że spotkali się z przypadkami wypierania przez rodzica niekrywdzącego faktu wykorzystania seksualnego dziecka, ukrywania lub umniejszania przez rodzica lub opiekuna prawnego problemu wykorzystania seksualnego dziecka oraz bagatelizowania przez rodzica lub opiekuna prawnego faktu wykorzystania seksualnego dziecka (Tabela 30).

Tabela 24. Przeszkody w pracy z rodzicem lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego – Brak wiedzy rodzica lub opiekuna prawnego na temat tego, jak postępować z małoletnią ofiarą wykorzystania seksualnego.

Brak wiedzy, jak postępować	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	174	67,4
Brak sprawy tego rodzaju	84	32,6
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 25. Przeszkody w pracy z rodzicem lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego – Brak właściwego wsparcia ze strony rodzica lub opiekuna prawnego dla małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego.

Brak właściwego wsparcia	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	141	54,7
Brak sprawy tego rodzaju	117	45,3
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Następnymi poważnymi przeszkodami w aspekcie efektywności podjętych działań, jakie wskazali kuratorzy zawodowi, są: brak podmiotów świadczących specjalistyczną pomoc małoletnim ofiarom wykorzystania seksualnego (52,7%) (Tabela 26) oraz niewystarczające środki finansowe, jakimi dysponują rodzice lub opiekunowie prawni, na realizację specjalistycznej opieki dla małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego (46,5%) (Tabela 27).

Tabela 26. Przeszkody w pracy z rodzicem lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego – Brak podmiotów świadczących specjalistyczną pomoc małoletnim ofiarom wykorzystania seksualnego.

Brak specjalistycznej pomocy	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	136	52,7
Brak sprawy tego rodzaju	122	47,3
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 27. Przeszkody w pracy z rodzicem lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego – Niewystarczające środki finansowe, jakimi dysponują rodzice lub opiekunowie prawni, na realizację specjalistycznej opieki dla małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego.

Brak specjalistycznej pomocy	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	120	46,5
Brak sprawy tego rodzaju	138	53,5
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z badań ankietowych, kuratorzy spotkali się z sytuacjami odmowy współpracy rodzica lub opiekuna prawnego z kuratorem (28,3%) (Tabela 28), a także z brakiem wykonywania zaleceń kuratora (27,5%) (Tabela 29).

Tabela 28. Przeszkody w pracy z rodzicem lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego – Odmowa współpracy z kuratorem.

Odmowa współpracy z kuratorem	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	73	28,3
Brak sprawy tego rodzaju	185	71,7
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 29. Przeszkody w pracy z rodzicem lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego – Brak wykonywania zaleceń kuratora.

Brak wykonywania zaleceń	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	71	27,5
Brak sprawy tego rodzaju	187	72,5
Ogółem	258	100

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 30. Przeszkody w pracy z rodzicem lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego – Inne przypadki zgłoszone przez kuratorów.

Inne przeszkody zgłaszane przez kuratorów
Współpraca rodzica lub opiekuna prawnego z kuratorem nie zawsze przebiegała prawidłowo
Brak szkoleń dla kuratorów z charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletnich i brak wiedzy w tym zakresie
Wypieranie przez rodzica niekrywdzącego faktu wykorzystania seksualnego dziecka
Ukrywanie lub umniejszanie przez rodzica lub opiekuna prawnego problemu wykorzystania seksualnego dziecka
Bagatelizowanie przez rodzica lub opiekuna prawnego faktu wykorzystania seksualnego dziecka

Źródło: opracowanie własne.

Kuratorzy zwrócili uwagę także na brak możliwości wyegzekwowania od podopiecznych realizacji postanowienia, bowiem nie przewidziano żadnych kar ani nie ma innych instrumentów, które zmusiłyby nadzorowanych do realizacji zobowiązania do podjęcia określonej terapii z dzieckiem.

Zdarzały się nadzory, gdzie sąd zobowiązał rodziców do terapii przy zastosowaniu nadzoru kuratora i tutaj tak naprawdę, no to trudno jest wyegzekwować wywiązanie się przez strony z tego obowiązku i tak naprawdę, no trudno też jest później kontrolowanie tego, ponieważ my, pracując, mamy do czynienia z różnymi placówkami, nie wszystkie są gotowe na to, żeby nam udzielać informacji, chociaż no kuratorzy są uprawnieni, żeby takie informacje otrzymywać. (KR3)

Co do zasady niepodejmowanie przez rodzica pewnych działań wynika z tej niewydolności wychowawczej, która ich definiuje poprzez to, że zostali w ogóle objęci zainteresowaniem sądu, a po drugie nam kuratorom co do zasady po-

zostaje motywowanie rodziców do realizacji orzeczenia sądu w tym zakresie, chyba że faktycznie te zaniedbanie jest tak bardzo poważne, a rodzic nie jest wspierający, to wtedy faktycznie można by było złożyć taki wniosek o zmianę sposobu ograniczenia poprzez umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej. (KR1)

Ważne jest wsparcie dziecka przez kuratora w jego życiu codziennym i pomoc w przezwyciężeniu traumatycznych przeżyć przy jednoczesnym rozważeniu udzielania wsparcia przez kuratora tej samej płci.

...w wyniku wykorzystania seksualnego dziewczynka wymagała pomocy w nauce, ale też w funkcjonowaniu w szkole. Dziewczynka miała opór, bo lekcje WF prowadził mężczyzna. Szkoła tłumaczyła się, że nie ma innego nauczyciela. Kurator walczyła ze szkołą jak lwica dla tej dziewczynki, żeby nie doświadczyła wspomnień negatywnych i się udało. [...] W przypadku nastolatki, która przeszła takie rzeczy, trzeba rozważyć, czy włączyć mężczyznę kuratora czy kobietę. To też ma znaczenie. (KR11)

3.7. Przeszkody w efektywności oddziaływań kuratora sądowego

Badania ankietowe oraz wywiady fokusowe wskazały na przeszkody w efektywności oddziaływań kuratora sądowego w następujących obszarach.

Brak specjalistycznych szkoleń

Na poziom efektywności czynności realizowanych przez kuratorów wpływa brak specjalistycznych szkoleń z zakresu charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletniego o czym była mowa szerzej w rozdziale 3.2.¹.

Brak opracowanej metodologii prowadzenia czynności

Zdecydowana większość rodzinnych kuratorów zawodowych oświadczyła, że jedną z przyczyn braku możliwości efektywnego realizowania czynności w sprawach dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego jest brak wytycznych lub metodyki postępowania. Potrzebę opracowania metodyki pracy kuratora sądowego w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego, zgłosiła znaczna większość kuratorów – 234 osoby (90,7% ogółu) (Tabela 31).

¹ Charakterystyka zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego w opinii kuratorów zawodowych.

Tabela 31. Potrzeba opracowania metodyki pracy rodzinnego kuratora sądowego w sprawach, których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

Potrzeba opracowania metodyki pracy rodzinnego kuratora sądowego	Liczba kuratorów zawodowych	%
Tak	234	90,7
Nie	23	8,9
Brak odpowiedzi	1	0,4
Ogółem	257	99,6

Źródło: opracowanie własne.

Podczas wywiadów kuratorzy zasygnalizowali, że dobrą praktyką byłoby wypracowanie, przy udziale specjalistów, wytycznych w zakresie czynności podejmowanych przez kuratora w sprawach dotyczących wykorzystania seksualnego dziecka: „Nie ukrywam, że skatalogowanie takich czynności byłoby ze wszech miar ułatwiające, bo byłoby to coś ujednoliconego” (KR1). Ponadto KR7 stwierdziła, że takie usystematyzowanie czynności w tego rodzaju sprawach na pewno przyczyniłoby się do wypracowania standardów zachowań, a to z kolei poprawiłoby jakość i komfort pracy. Kurator KR12 podniósł, że „kuratorzy nie posiadają wytycznych ani opracowanej metodyki postępowania w sprawach, w których istnieją podejrzenia wykorzystywania seksualnego małoletnich, ale znają procedury postępowania na wypadek krzywdzenia dziecka”. Zwrócił także uwagę na prowadzenie przemyślanej polityki kadrowej, zarówno na aplikację kuratorską, jak i nabór kuratorów społecznych. Im więcej specjalistów z różnych dziedzin, tym bardziej profesjonalna kadra i dzięki temu – wyższa jakość wykonywanej pracy.

Brak superwizji

Kuratorzy podczas wywiadów fokusowych wskazali, że nie ma profesjonalnie zorganizowanej superwizji dla grup kuratorów zawodowych, która pozwalałaby dzielić się trudnymi doświadczeniami, wątpliwościami i pozyskiwać wiedzę od specjalistów. Jest to konsekwencją braku dostatecznych środków finansowych, natomiast kuratorzy praktykują tzw. superwizję koleżeńską.

...nie mamy tutaj żadnych superwizji, czasami po prostu radzimy sobie sami, wzajemnie ze sobą omawiamy pewne rzeczy w sytuacjach na zasadzie takiej superwizji koleżeńskej. (KR11)

U nas zespół funkcjonuje na zasadzie koleżeńskości. Mamy problem – idziemy do kierownika, omawiamy razem. To jest, tylko to może nigdzie nie jest odnotowane. Ale jak ja mam problem, koleżanka, kierownik – omawiamy razem i idziemy do kuratora ds. karnych i może mi ze swojej strony doradzić. (KR8)

Sporo ze sobą rozmawiamy z chęcią udzielenia komuś pomocy, wsparcia, zasięgnięcia wiedzy, informacji, zaproponowania czegoś. Właśnie tego typu jak superwizji, tak jak psycholodzy odbywają superwizje związane z najtrudniejszymi przypadkami. (KR3)

Ograniczone instytucjonalne wsparcie dla małoletnich ofiar wykorzystania seksualnego

Dodatkową przeszkodą w efektywności realizowanych czynności wobec małoletnich ofiar wykorzystania seksualnego jest ograniczony dostęp do specjalistów.

No na pewno brak szybkiego dostępu do specjalistów, do psychologów, psychiatrów, psychoterapeutów. Niewielka ilość na rynku osób, które zajmują się *stricte* przemocą seksualną i pracą z dziećmi wykorzystanymi seksualnie. (KR1)

Ja bym chciała, abyśmy mieli wsparcie profesjonalistów i była stworzona sieć takich ośrodków. Tego mi brakuje. Brakuje mi też np. ośrodków wsparcia. Uważam, że problem wykorzystywania seksualnego jest takim bardzo specyficznym problemem, konieczna jest terapia i pomoc specjalistów. Zauważam, że jeżeli nie ma tych spraw dużo, to może te koszty systemowe nie byłyby wielkie. Jeżeli byłby taki ośrodek specjalistyczny, mogłyby z niego korzystać także inne ofiary przestępstw przemocy, ale jeżeli mam przypadek dziecka, to od razu do specjalisty kieruję tu i teraz, w ciągu tygodnia na terapię, a nie za jakiś czas, bo temu dziecku za jakiś czas nie da się pomóc. (KR8)

Nadmierne obciążenie pracą

Kuratorzy zwrócili uwagę, że liczba realizowanych obowiązków nie pozwala czasami na uchwycenie symptomów dziecka krzywdzonego.

To też trudne zadanie ze względu na ilość obowiązków, które wykonujemy. Bardzo często te czynności, czy to wywiady jednorazowe, czy nadzory, jakby czas, który jesteśmy w stanie poświęcić bezpośrednio w środowisku podopiecznych, jest bardzo ograniczony, że my mamy dużą liczbę innych zadań... Też potrzebowalibyśmy więcej czasu, żeby się temu przyjrzeć, pobyć a niestety liczba tych zadań nam to znacząco ogranicza. I to też uważam jest taki element, który powoduje, że jednak moglibyśmy zdecydowanie więcej działań zrealizować. (K19)

Możemy się uczyć, możemy się szkolić, ale jeżeli ja nie będę miał czasu, to na pewno nie będzie łatwo. Jest problem wielki z obciążeniem w pionie rodzinnym, czego doświadczam. (KR18)

Działania profilaktyczne

Oprócz działań kontrolnych, diagnostycznych, które wynikają z ustawy o kuratorach, niezwykle ważnym elementem jest profilaktyka realizowana między innymi poprzez spotkania w szkołach, spotkania z rodzicami, w przedszkolach, żłobkach, wszystkich instytucjach, z którymi do czynienia ma kurator sądowy w ramach wykonywania czynności służbowych. Wobec powyższego zapytano kuratorów podczas wywiadów fokusowych, czy informacje o zjawisku wykorzystania seksualnego małoletnich, ryzykownych zachowań seksualnych wśród młodzieży powinny docierać do tych rodziców, opiekunów w ramach odpowiedniej edukacji

w tym zakresie: „Być może takie spotkania byłyby fajne dlatego, że uczułyby rodziców na niepokojące zachowania u dziecka, nad którymi należy się pochylić, na które należałoby zwrócić uwagę, dla których są dla nas znakiem zapytania, a do tej pory nigdy tego nie widzieliśmy, powinny nas zaniepokoić. Ja myślę, że to bardzo dobry pomysł” (KR3).

KR9 zwrócił uwagę, że ważna jest edukacja dzieci, rodzin, opiekunów oraz przedstawicieli instytucji działających na rzecz dobra dziecka.

Kurator zawodowy z KR12 przedstawił sytuację ujawnienia wykorzystania seksualnego, kiedy podczas prelekcji w szkole podstawowej prowadzonej przez kuratorów sądowych dzieci zgłosiły przypadek molestowania seksualnego. Podał również, że „mamy aktualnie właśnie taką wyjątkową sytuację związaną z wykorzystywaniem seksualnym, porażająca, myślę, że to jest dobre słowo, bo w procedurze wykorzystywania seksualnego uczestniczyła mama dziecka i aktualnie mama dziecka z konkubentem są aresztowani. Nadzór w rodzinie był prowadzony od 13 lat, ale dziecko krzywdzone nie było objęte postępowaniem. Stwierdził, że sprawa jest okropna, bo tam chodziło o paskudne rzeczy, filmiki, zdjęcia i tak dalej [...]”.

Z niektórych wywiadów wynika, że kuratorzy aktywnie realizują się w działaniach profilaktycznych i są wsparciem dla szkół, z którymi nie tylko przeprowadzają różnego rodzaju projekty dla dzieci, ale też są dostępni pod telefonem w razie sytuacji kryzysowej, która ma miejsce na terenie szkoły. Choć kuratorzy podkreślili, że nie należy to do ich ustawowych zadań, ale są otwarci na świadczenie takiej pomocy.

Ja jestem z pedagogami w stałym kontakcie, teraz jeszcze się pojawili psychologzy – i to jest fajne. Właśnie dzisiaj rano dostałam informację, że w jednej z moich szkół oprócz pedagogów pojawiła się też pani psycholog, którą znam, pracuje w naszym ośrodku interwencji kryzysowej – i to jest naprawdę świetne [...] my z pedagogami i psychologami naprawdę z nimi współpracujemy...Większe możliwości w ujawnieniu wykorzystania seksualnego ma pedagog i psycholog szkolny niż kurator, bo w obecności rodzica krzywdzącego dziecku trudniej powiedzieć. Dlatego trzeba wspólnie się szkolić. (KR11)

...zdarza się, że pedagodzy, dyrektorzy szkół, przedszkoli dzwonią do nas, żeby się poradzić, co w takiej sytuacji należy zrobić, jak powinna wyglądać ta droga i oczywiście my tej pomocy nie odmawiamy. (KR1)

Dla mnie nie ma i nigdy nie było problemu, wszyscy pedagodzy, którzy mnie znają, mają do mnie kontakt i do innych kuratorów w moim zespole. Niejednokrotnie, jak jest potrzeba, to przeprowadzamy różnego rodzaju pogadanki i spotkania w szkołach, to są 6, 7, 8 klasy w chwili obecnej. Szkoły średnie – jak zaproszą, jak najbardziej też jeździmy. (KR16)

4. Analiza czynności podejmowanych przez kuratora zawodowego w postępowaniu wykonawczym w sprawach, w których ustanowiono nadzór nad realizacją obowiązków, środków karnych i środków zabezpieczających oraz dozór nad skazanym za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego

4.1. Respondenci badań ankietowych i uczestnicy wywiadów fokusowych

Ankietę wypełniło 351 kuratorów zawodowych z pionu kurateli dla dorosłych. W badaniu ankietowym największą grupę stanowili kuratorzy specjaliści – 281 osób (80,06% ogółu), a dalej 33% – kuratorzy zawodowi i 33% – starsi kuratorzy zawodowi. Czterech ankietowanych nie odpowiedziało na postawione pytanie (Tabela 32).

Tabela 32. Stanowisko kuratorów dla osób dorosłych biorących udział w badaniu.

Stanowisko	Liczba kuratorów	%
Kurator zawodowy	33	9,4
Starszy kurator zawodowy	33	9,4
Kurator specjalista	281	80,06
Brak udzielenia odpowiedzi	4	1,14
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Największą grupę kuratorów stanowiły osoby ze stażem pracy powyżej 10 lat – 154 (43,87% ogółu), dalej 124 kuratorów ze stażem pracy od 20 do 30 lat (35,33%) i 34 kuratorów ze stażem do 5 lat (9,69%). Staż pracy między 30 a 40 lat zadeklarowało 12 kuratorów (Tabela 33). Zatem można przyjąć, że w badaniu wzięli udział doświadczeni rodzinni kuratorzy zawodowi.

Tabela 33. Staż pracy kuratorów dla osób dorosłych.

Staż pracy	Liczba kuratorów	%
Do 5 lat	34	9,69
5 do 10 lat	24	6,84
10 do 20 lat	154	43,87

Staż pracy	Liczba kuratorów	%
20 do 30 lat	124	35,33
30 do 40 lat	12	3,42
Brak odpowiedzi	3	0,85
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Ankieta online przesłaną przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości skierowano do kuratorów okręgowych z prośbą o przekazanie formularzy do kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej wylosowanych sądów rejonowych. Celem było dostarczenie ich wszystkim kuratorom zawodowym z pionu kurateli dla dorosłych – ankiety wypełniło 351 osób. Wszystkich uprawnionych kuratorów zawodowych ds. rodzinnych do badania było 1118, z kolei ankietę wypełniło 351 kuratorów zawodowych, co stanowi 31,3% ogółu. Najwięcej kuratorów, bo aż 42 osoby (87,5% ogółu w okręgu), wzięło udział w badaniu z Sądu Okręgowego w Elblągu, najmniej – z Sądu Okręgowego w Krośnie (tylko 2 kuratorów na 33 uprawnionych) (Tabela 34).

Tabela 34. Zawodowi kuratorzy dla dorosłych, którzy wypełnili ankietę.

Sądy okręgowe	Liczba uprawnionych w okręgu kuratorów ds. rodzinnych	Liczba kuratorów, którzy wypełnili ankietę
Sąd Okręgowy w Białymstoku	48	10
Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej	37	21
Sąd Okręgowy w Częstochowie	47	5
Sąd Okręgowy w Elblągu	48	42
Sąd Okręgowy w Gliwicach	58	17
Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim	35	12
Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze	55	21
Sąd Okręgowy w Koninie	26	10
Sąd Okręgowy w Krakowie	105	86
Sąd Okręgowy w Krośnie	33	2
Sąd Okręgowy w Łomży	16	6
Sąd Okręgowy w Łodzi	105	15
Sąd Okręgowy w Ostrołęce	35	5
Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim	46	34
Sąd Okręgowy w Poznaniu	168	23
Sąd Okręgowy w Przemyślu	24	12
Sąd Okręgowy w Słupsku	55	6
Sąd Okręgowy w Toruniu	49	4
Sąd Okręgowy we Wrocławiu	84	7

Sądy okręgowe	Liczba uprawnionych w okręgu kuratorów ds. rodzinnych	Liczba kuratorów, którzy wypełnili ankietę
Sąd Okręgowy we Wrocławku	44	8
Błąd danych – nie wskazano okręgu		5
Ogółem	1118	351

Źródło: opracowanie własne.

Uczestnikami wywiadów fokusowych było 13 zawodowych kuratorów dla dorosłych z:

1. Sądu Rejonowego we Wrocławku
2. Sądu Rejonowego w Gorzowie Wielkopolskim
3. Sądu Rejonowego w Krośnie
4. Sądu Rejonowego w Białymstoku
5. Sądu Rejonowego w Pile
6. Sądu Rejonowego w Tarnowskich Górach
7. Sądu Rejonowego w Lublińcu
8. Sądu Rejonowego w Chrzanowie
9. Sądu Rejonowego dla Wrocławia-Śródmieścia we Wrocławiu
10. Sądu Rejonowego w Elblągu
11. Sądu Rejonowego w Zgierzu
12. Sądu Rejonowego w Bełchatowie
13. Sądu Rejonowego w Ostrowi Mazowieckiej.

Uprawnionych do wywiadów było 20 kuratorów. Wywiady za zgodą uczestników zostały nagrane, a następnie transkrybowane. Dane jakościowe uzyskane w trakcie fokusów posłużyły do bardziej wnikliwej analizy danych ilościowych i opisu badanej rzeczywistości.

4.2. Charakterystyka zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego w opinii kuratorów

Ze sprawami osób skazanych za przestępstwa wykorzystania seksualnego małoletniego popełnionych na szkodę małoletniego miało do czynienia 222 kuratorów zawodowych (63,3% ogółu), a 129 kuratorów (36,7% ogółu) nie miało tego rodzaju spraw w swoim referacie (Tabela 35).

Tabela 35. Liczba prowadzonych przez kuratorów dla dorosłych spraw osób skazanych za przestępstwa wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	222	63,3
Nie	129	36,7
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Badania ankietowe wskazały, że 246 zawodowych kuratorów dla dorosłych (70,1% ogółu) deklaruje posiadanie wiedzy o charakterystyce wykorzystania seksualnego małoletniego. Z kolei 105 kuratorów (29,9% ogółu) nie posiada wiedzy w tym zakresie (Tabela 36).

Tabela 36. Liczba kuratorów dla dorosłych deklarujących wiedzę w zakresie charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	246	70,1
Nie	105	29,9
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie kształtują się odpowiedzi respondentów w zakresie posiadanej wiedzy odnośnie do mechanizmów i form wykorzystywania seksualnego małoletnich – 71,8 % ogółu deklaruje znajomość tych kwestii, a 28,2% nie potwierdza posiadania takich informacji (Tabela 37).

Tabela 37. Liczba kuratorów dla osób dorosłych deklarujących wiedzę w zakresie mechanizmów i form wykorzystywania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	252	71,8
Nie	99	28,2
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Mniej korzystnie wypada wiedza kuratorów dla dorosłych w zakresie charakterystyki zachowań sprawców przestępstw seksualnych wobec małoletnich – taką wiedzę deklaruje 64,7% badanych, 35,3% jej nie posiada (Tabela 38).

Tabela 38. Liczba kuratorów dla dorosłych deklarujących wiedzę na temat charakterystyki zachowań sprawców przestępstw seksualnych wobec małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	227	64,7
Nie	124	35,3
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne

Analiza ankiet prowadzi do jednoznacznego wniosku: praktycznie połowa kuratorów dla dorosłych (50,1%) nie ma wiedzy o sposobach współpracy ze skazanymi za przestępstwa wykorzystania seksualnego małoletniego (Tabela 39).

Tabela 39. Liczba kuratorów dla osób dorosłych deklarujących wiedzę o sposobach współpracy ze skazanymi za przestępstwa wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	175	49,9
Nie	176	50,1
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Wywiady fokusowe zmierzały do uzyskania od zawodowych kuratorów dla dorosłych informacji o tym, jak kształtuje się ich wiedza dotycząca charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego w odniesieniu do profilu ofiary, profilu sprawcy, metod działania sprawcy w kontekście przygotowywania diagnozy resocjalizacyjnej skazanego za ten typ rodzajowy przestępstwa i szacowania ryzyka powrotności do przestępstwa: „Ja generalnie wiem, że nic nie wiem. Wszystko opieram na swoim doświadczeniu generalnie. No bo ewentualnie, no, tak generalnie, taka jest prawda. Kiedyś mieliśmy z tego szkolenie, ale ja sobie nie potrafię przypomnieć, w którym to było roku, tak szacuję, że około 10 lat temu” (KD8).

Kurator KD14 odniósł się do kwestii szkoleń i stwierdził, że „jeżeli chodzi o szkolenie z wykorzystania seksualnego małoletnich, nie przypominam sobie, żebyśmy brali udział w takim szkoleniu. My w zasadzie jesteśmy pozostawieni sami sobie, swoim doświadczeniom i pracy z takimi skazanymi”.

Kuratorzy KD19 i KD11 zwrócili uwagę na brak szkoleń z zakresu charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletniego: „Ja prawdę mówiąc uważam, że jest mało takich szkoleń. To znaczy kierunkowych szkoleń dotyczących konkretnie tej sfery, ja sobie nie przypominam, a pracuję no 14 lat” (KD19); „...ja nie pamiętam żebyśmy brali udział w takim szkoleniu dotyczącym sprawców przestępstw seksualnych” (KD11).

KD7 zwrócił uwagę na fakt, że kuratorzy dla dorosłych rzadko pracują ze skazanymi za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności na szkodę małoletniego, ponieważ tacy sprawcy odbywają orzeczoną karę pozbawienia wolności praktycznie do końca: „Wiedza jest bardzo szczątkowa, ponieważ jesteśmy kuratorami dla dorosłych, [...] my po prostu rzadko się spotykamy z taką tematyką w pracy zawodowej, bo z reguły albo sprawca jest osadzony od razu do zakładu karnego, a jak wychodzi, to już jest po dłuższym okresie czasu i raczej nie wychodzi na warunkowe przedterminowe zwolnienie, które my prowadzimy”.

Podnoszenie przez zawodowych kuratorów dla dorosłych kompetencji z charakterystyki sprawców przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego

Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że zaledwie niespełna 4% kuratorów dla osób dorosłych brało udział w szkoleniu z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego

małoletniego organizowanego przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie (Tabela 40).

Tabela 40. Liczba kuratorów dla osób dorosłych deklarujących udział w szkoleniu z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego organizowanego przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	13	3,7
Nie	338	96,3
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Udział w szkoleniu z tej tematyki organizowanym przez podmioty inne niż KSSiP w Krakowie zadeklarowało 35,3% kuratorów, a 64,7% nie brało w ogóle udziału w takich szkoleniach (Tabela 41).

Tabela 41. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy deklarują udział w szkoleniu z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego organizowanym przez podmioty inne niż Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	124	35,3
Nie	227	64,7
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

W większości kuratorzy podczas wywiadów fokusowych podkreślali potrzebę szkoleń w zakresie przedmiotowej problematyki, ponieważ obecnie działają intuicyjnie i coraz częściej pojawiają się orzeczenia dotyczące przestępstw seksualnych popełnionych na szkodę małoletnich.

My nie mieliśmy szkoleń, więc z takim skazanym podejmujemy działania intuicyjnie. (KD11)

Jak ja mam skutecznie prowadzić kontrolę dozorowanego czy środków karnych, jak nie mam wiedzy na temat profilu przestępcy seksualnego i ofiary?. (KD8)

Tak, ponieważ jeśli dotychczas takie orzeczenia trafiały do nas bardzo rzadko, obecnie tych orzeczeń jest coraz więcej, czego dowodzi lektura tutaj orzeczeń, które wpływają do mojego zespołu, zwłaszcza przestępstw popełnionych na szkodę małoletnich poprzez komunikatory, Internet, w ten sposób i też tutaj uzyskanie właśnie szerszej wiedzy na temat sprawcy, ale również oddziaływań pracy z takim sprawcą – jest wskazane w tym kierunku szkolenie. (KD3)

Szkolenia potrzebne, tym bardziej że mi się wydaje, [że] jest coraz więcej tych spraw ze sprawcami przemocy seksualnej wobec dzieci. (KD11)

Szkolenie tak, niewątpliwie tych spraw jest więcej. Jak patrzymy na statystyki, widzimy, więcej też jest tych środków zabezpieczających orzeczonych, więc na przestrzeni ostatnich paru lat zdecydowanie jest większa ilość, choć i tak statystycznie nie ma dużo. (KD20)

Kurator KD5 podkreślił potrzebę wszystkich kuratorów w kontekście podnoszenia wiedzy z charakterystyki sprawców przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego, mimo iż tych spraw jest stosunkowo niewiele – kurator powinien być właściwie przygotowany do ich prowadzenia: „Ja nie mam doświadczenia w takich sprawach, bo nie prowadzę, ale nie jest powiedziane, że [nie] zdarzy mi się taka sytuacja, nawet przeprowadzając wywiady” (KD5).

Kurator KD5 poruszył także kwestię szerokiej analizy środowisk pod kątem kompleksowej diagnozy występowania czynników ryzyka w rodzinie: „...mamy do czynienia z szerokim wachlarzem środowiska, bo przypuśćmy: idziemy w środowisko i ktoś jest skazany za kradzież, a okaże się, że wychodzą inne rzeczy z jego zachowania. Wchodząc w środowisko, i jeżeli podejrzenie, że coś się niewłaściwego dzieje, mamy możliwość napisania o wgląd w sytuację rodzinną”.

KD7 zasygnalizował, że stałym elementem pracy kuratora dla dorosłych powinno być diagnozowanie środowisk także w zakresie szacowania czynników ryzyka pod kątem wykorzystania seksualnego małoletniego i w razie stwierdzenia w tym zakresie nieprawidłowości – zawiadomienie sądu rodzinnego.

Przydałaby się wiedza do rozpoznawania symptomów wykorzystania seksualnego małoletniego, gdy chodzimy do rodzin i widzimy, co się dzieje. W sumie tylko z własnego doświadczenia widzę, jak się zwracają rodzice do dzieci, dzieci do rodziców, jaki jest między nimi związek i relacje. I na podstawie tego mogę wnioskować ewentualnie, że coś się dzieje złego i podaję kuratorom rodzinnym informacje. (KD7)

4.3. Działania podejmowane przez zawodowych kuratorów w zakresie sprawowania dozoru nad skazanym za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego

Przyjmuje się, że kurator jest organizatorem pracy opiekuńczej, wychowawczej i resocjalizacyjnej. Jego rola sprowadza się do wpływania na podopiecznego w jego naturalnym środowisku w celu doprowadzenia do poprawy skazanego i ukształtowania w nim prawidłowych cech charakteru, pozytywnych zarówno z jego własnego punktu widzenia, jak i interesu ogólnospołecznego¹.

¹ S. Bębas, *Metody i formy oddziaływań wychowawczych kuratorów sądowych*. „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. XXXIII, 2014, s. 130–134.

Analiza przeprowadzonych badań ankietowych wskazuje, że 68,7% kuratorów dla dorosłych nie prowadziło dozorów w związku z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności na okres próby za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego. Z kolei 110 kuratorów (31,3%) prowadziło tego rodzaju sprawy (Tabela 42).

Tabela 42. Liczba wykonywanych dozorów w związku z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności na okres próby za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	110	31,3
Nie	241	68,7
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Z badań wynika, że 89,5% badanych (314 kuratorów dla osób dorosłych) nie prowadziło spraw dotyczących wykonywania dozoru w okresie warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanego z odbycia reszty kary za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego. Pozostała część ankietowanych odpowiedziała pozytywnie, co stanowi 10,5% (Tabela 43).

Tabela 43. Liczba prowadzonych dozorów w związku z orzeczeniem warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanego z odbycia reszty kary za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	37	10,5
Nie	314	89,5
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Spośród ankietowanych 216 zawodowych kuratorów dla osób dorosłych prowadziło sprawy, w których przygotowywano plan pracy ze skazanym za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego, przy czym 112 kuratorów (31,9% ogółu) sporządziło taki plan, zaś 104 osoby – nie. Z kolei 135 kuratorów (38,5% ankietowanych) nie miało takich spraw w swoim referacie (Tabela 44).

Tabela 44. Liczba kuratorów dla dorosłych przygotowujących plan pracy ze skazanym za przestępstwo wykorzystywania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	112	31,9
Nie	104	29,6
Ogółem	216	61,5
Brak spraw tego rodzaju	135	38,5
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Diagnoza resocjalizacyjna skazanego za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności na szkodę małoletniego

Ja stosuję metody takie jak przy większości dozorów prowadzone, czyli wizyta w środowisku, metody diagnostyczne przy wykorzystaniu wywiadu środowiskowego, rozmowę, analizy akt sprawy karnej. (KD5)

My korzystamy tylko i wyłącznie z własnych doświadczeń na gruncie pracy. Mamy sprawozdania, rozmowę. I pytania w sprawozdaniu. Każde sprawozdanie ma szereg pytań, ale tu przydałyby się takie fachowe pytania, skoncentrowane na tym przestępcy, i to by było bardzo dobre. (KD14)

Problem jest też taki, że my nie dostajemy opinii psychiatryczno-psychologicznych czy seksuologicznych. Jeżeli potrzebujemy, to jeżeli jeszcze jest to nasz sąd, my mamy taki luksus, że w jednym budynku z sądem razem się mieścimy, to możemy zejść do wydziału i przeczytać, zapoznać się z taką opinią, a jeżeli dostajemy dozór do prowadzenia z innego sądu, miałam taki przypadek z Warszawy, to ja dostaję tylko suche akta, powierzenie, wyrok – i nic więcej. Więc ja nie mam tych informacji. Jeżeli on sam mi nie powie, że on był badany i jakie wnioski, jeśli pamięta, to ja często nie posiadam tej informacji. (KD14)

Z wywiadów fokusowych wynika, że dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania wykonawczego w stosunku do skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności kurator powinien mieć możliwość zapoznania się z opiniami biegłych wydanych w sprawie, z aktami sprawy w zakresie okoliczności popełnienia przestępstwa, wywiadami środowiskowymi, z opinią na temat osadzonego w jednostce penitencjarnej.

Kurator może zwrócić się do akt głównych o jakieś informacje. Natomiast, no, to też zależy myślę od zespołu, bo są takie zespoły kuratorskie, gdzie zwyczajowo jakby częściej się zwracają, a są takie, gdzie rzadko. Zwykle jest tak, że jest to kłopot, bo czasami te akta są bardzo grube. Czasami jest to kilka tomów. Jak to jest gdzieś w Polsce, to jakby nie chcemy już tego kłopotu robić też komuś, więc jakby pozyskujemy te informacje od skazanego, tak po prostu pytamy o różne rzeczy. Czasami sprawa jest mocno skomplikowana, czujemy czasami, że coś jest na rzeczy, że być może ta osoba skazana może być zaburzona. Ja na przykład w takich sprawach zwracam się wtedy o opinię psychiatryczną. (KD19)

Ja też miałem sytuację, jak dostałem takie orzeczenie. Dostałem tą opinię, bo dostałem orzeczenie wraz właśnie z tymi opiniami od razu. Akurat to też była fajna sprawa, bo dostałem orzeczenie sądu od razu z opiniami wszystkimi, więc od razu wiedziałem, na czym stoję, nie musiałem ściągać akt, pisać o opinię, o ksero z akt głównych opinii. Dostałem od razu wszystkie opinie wraz z orzeczeniem sądu. (KD3)

Kurator KD3 zasygnalizował, że nie konstruował szczegółowych planów oddziaływań w stosunku do osób karanych za przestępstwa w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych lub właśnie o charakterze seksualnym i pożądanym jest pod tym kątem szkolenie.

Mieliśmy taki przypadek, osoby, zdarzały się, które karane za czyny zgwałcenia opuszczaly zakład karny w ramach warunkowego przedterminowego zwolnienia. Najczęściej miały również orzekane, zresztą to już wynikało z wyroku skazującego, środek karny w postaci zakazu kontaktowania się i zbliżania do pokrzywdzonego. To w pierwszym rzędzie egzekwowaliśmy od naszego skazanego. Natomiast biorąc pod uwagę, że były to osoby najczęściej warunkowo zwolnione, nasz plan pracy polegał na wdrażaniu tej osoby najczęściej do funkcjonowania w warunkach wolnościowych. Natomiast w mniejszym stopniu skupialiśmy się w zakresie deficytów wynikających z popełnionego przestępstwa, zaburzeń preferencji seksualnych. Jak mówię, tutaj koncentrowaliśmy się w głównej mierze na egzekwowaniu środka karnego zakazu kontaktowania się i zbliżania się do pokrzywdzonego. Oczywiście również w ramach diagnozy staraliśmy się poznać relacje, jakie kształtuje ta osoba ze środowiskiem po opuszczeniu zakładu karnego. Jednakże szczegółowych planów oddziaływań tylko w stosunku do osób karanych za przestępstwa w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych lub właśnie o charakterze seksualnym nie konstruowaliśmy i tutaj muszę powiedzieć, wspomnieć, wrócić do początku mojej wypowiedzi, że pod tym kątem byłyby wskazane szkolenia, pod tym względem. (KD3)

Narzędzie diagnostyczne do wykorzystania przez sądowych kuratorów dla dorosłych

W toku wywiadów fokusowych kuratorzy zawodowy zasygnalizowali, że dobrym narzędziem do diagnozowania byłyby formularz diagnostyczny w pracy z tym typem skazanego. Podkreślili jednak, że powinien być on stworzony przez specjalistów seksuologów, psychiatrów, psychologów i psychoterapeutów, a kuratorzy powinni wiedzieć, jak analizować udzielane odpowiedzi na potrzeby diagnozy.

Myszę, że jest to ciekawe rozwiązanie przyszłościowe. (KD5)

Takie narzędzie dodatkowe byłoby przydatne, coś jak taka skala do pomiaru depresji Becka, i proszę zwrócić uwagę: to jest taka skala, z której często korzysta psycholog czy nawet może skorzystać osoba, która u siebie podejrzewa depresję. To wcale nie musi być takie narzędzie diagnostyczne naukowe, ale właśnie bardzo dobrze by było, gdyby coś takiego opracować. Ja powiem tak: czasami, jak postrzegam u podopiecznych zachowania suicydalne, jestem na to uczulona, to też czasami korzystam z elementów tego zjawiskach i depresji Becka, bo może być jakieś zagrożenie, i chętnie z tego narzędzia korzystam. (KD20)

Jakiś test taki psychologiczny, który by mi, nie wiem, trochę więcej powiedział o tym człowieku niż to, co on sam mówi, bo wiadomo, że to, co on sam mówi, to jest pewnie połowa zmyślona i połowa na potrzeby danego postępowania. (KD15)

Problematyka pracy ze skazanym za przestępstwo wykorzystania treści pornograficznych z udziałem małoletniego lub przestępstwo elektronicznej korupcji seksualnej (tzw. *grooming*)

W trakcie wywiadów fokusowych część kuratorów zawodowych zwróciła uwagę na wpływ spraw wykonawczych związanych z przestępstwem wykorzystania treści pornograficznych z udziałem małoletniego lub przestępstwem elektronicznej korupcji seksualnej na przeszkody w efektywnej pracy z tego typu skazanymi.

...dotychczas takie orzeczenia trafiały do nas bardzo rzadko, obecnie tych orzeczeń jest coraz więcej, czego dowodzi lektura tutaj orzeczeń, które wpływają do mojego zespołu, zwłaszcza przestępstw popełnionych na szkodę małoletnich poprzez komunikatory, Internet, w ten sposób, i też tutaj uzyskanie właśnie szerszej wiedzy na temat sprawcy, ale również oddziaływań pracy z takim sprawcą, jest wskazane w tym kierunku szkolenie. (KD3)

Jest kwestia diagnozowania, pracy z tymi osobami, biorąc pod uwagę w szczególności, że są to osoby niejednokrotnie na co dzień niewykazujące żadnych objawów niedostosowania społecznego, są to osoby ustabilizowane, czy to w sytuacji materialnej, rodzinnej, natomiast no dopuszczają się takich czynów i dostajemy takie orzeczenia do wykonania. Rodzi się pytanie, jak z takimi osobami pracować, jakie metody pracy wdrażać w pracy z tymi osobami. (KD3)

Prowadziłam sprawę skazanego za posiadanie treści pornograficznych z udziałem małoletnich i nie ma, szczerze mówiąc, jakichś wytycznych, co robić w takiej sprawie. Tam jeszcze właśnie był chyba taki kłopot, to była kontrola okresu próby, nie było tam zakazu zbliżania się, wiadomo, bo to były tylko treści pornograficzne, natomiast było zobowiązanie do poddania się terapii seksuologicznej. No i tu się właśnie pojawił problem. (KD19)

Jeśli chodzi o grooming, mamy tego malutko, nie wiem, czy jedna czy dwie sprawy aktualnie, ale mówię, tutaj to jest taki obszar, zdecydowanie mało się o tym mówi, i tutaj w tym obszarze powinniśmy być przeszkoleni. My wszystko robimy, że tak powiem, na wiedzy, którą posiadamy, i robimy intuicyjnie. Natomiast to gdzieś powinny być takie jasne procedury, moim zdaniem, opracowane, jak postępować, jak to wykonywać, bo to może sprawić trudność. (KD20)

Tych spraw jest więcej i zauważyłam brak opinii seksuologicznej, a czasami żadnej nawet psychiatryczno-psychologicznej, więc jak ja mam prowadzić dobrze dozór, nie mając kompletnej diagnozy takiego sprawcy... Ci sprawcy w warunkach zakładu karnego nie mają żadnej terapii, on wychodzi i teraz kurator nic o nim nie wie. Taki sprawca powinien odbywać karę w systemie terapeutycznym. (KD10)

4.4. Działania podejmowane przez zawodowych kuratorów w zakresie sprawowania nadzoru nad wykonywaniem przez skazanego obowiązków, środków karnych i środków zabezpieczających

Kontrola wykonania obowiązków realizowana jest przez kuratora zawodowego w sprawach, w których sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary pozbawienia wolności, warunkowo umorzył postępowanie karne oraz warunkowo przedterminowo zwolnił z odbycia reszty kary pozbawienia wolności.

Nadzór na podstawie art. 181a § 2 k.k.w.

Zgodnie z art. 181a k.k.w. „nadzór nad wykonywaniem zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, jak również nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym powierza się zawodowemu kuratorowi sądowemu”.

Nadzór nad wykonywaniem środków karnych dotyczyć będzie:

- a) zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.),
- b) nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2e k.k.).

Badania ankietowe wykazały, że przeszło 53% kuratorów dla osób dorosłych prowadziło nadzór nad wykonywaniem środków karnych orzeczonych za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego, zaś 47% nie miało styczności z tego rodzaju sprawami (Tabela 45).

Tabela 45. Liczba nadzorów prowadzonych przez kuratorów dla dorosłych nad wykonywaniem środków karnych orzeczonych za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	186	53
Nie	165	47
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Nadzór nad wykonywaniem obowiązków probacyjnych orzeczonych za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego prowadziło 105 zawodowych kuratorów (29,9% ogółu). Z kolei 246 kuratorów (70% ogółu) nie prowadziło tego rodzaju spraw (Tabela 46).

Tabela 46. Liczba sprawowanych nadzorów nad wykonywaniem obowiązków probacyjnych orzeczonych za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	105	29,9
Nie	246	70,1
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonych badań wynika, że 16,5% kuratorów dla osób dorosłych prowadziło nadzór nad wykonywaniem środków zabezpieczających orzeczonych za przestępstwo wykorzystania seksualnego dziecka, zaś 293 kuratorów nie prowadziło w swoim referacie tego rodzaju spraw (Tabela 47).

Tabela 47. Liczba nadzorów sprawowanych przez kuratorów dla dorosłych nad wykonywaniem środków zabezpieczających orzeczonych za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	58	16,5
Nie	293	83,5
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Z badań ankietowych wynika, że 62,4% zawodowych kuratorów miało w swoim referacie sprawy obejmujące kontrolę wykonywania nałożonych środków probacyjnych oraz środków karnych przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego. W przypadku 188 ankietowanych podjęto czynności kontrolne, zaś 31 kuratorów oświadczyło, że takiej kontroli nie prowadziło. Z kolei 132 ankietowanych podało, że nie prowadziło nadzoru w tego rodzaju sprawach (Tabela 48).

Tabela 48. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy dokonywali kontroli wykonywania nałożonych środków probacyjnych oraz środków karnych przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	188	53,6
Nie	31	8,8
Ogółem	219	62,4
Brak spraw tego rodzaju	132	37,6
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

W odpowiedzi na pytanie dotyczące liczby sprawowanych nadzorów nad wykonywaniem środka zabezpieczającego w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu i kontroli

zbliżeniowej skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego zaledwie 10 kuratorów dla osób dorosłych potwierdziło, że prowadziło tego rodzaju sprawę, co stanowi 2,8% ankietowanych (Tabela 49).

Tabela 49. Liczba sprawowanych nadzorów nad wykonywaniem środka zabezpieczającego w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu i kontroli zbliżeniowej skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

Liczba kuratorów dla dorosłych		%
Tak	10	2,8
Nie	341	97,2
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Badania ankietowane wskazują, że do 16,5% kuratorów dla dorosłych skazani zwracali się o pomoc w zakresie rozwiązania problemów w realizacji wykonania nałożonych obowiązków lub środka karnego, a 45% ankietowanych stwierdziło, że wniosków takich nie otrzymywali. Z kolei 135 kuratorów zawodowych nie miało w referacie sprawy tego rodzaju (Tabela 50).

Tabela 50. Liczba kuratorów dla dorosłych, do których skazany zwrócił się o pomoc w zakresie problemów w realizacji wykonywania nałożonych obowiązków lub środka karnego.

Liczba kuratorów dla dorosłych		%
Tak	58	16,5
Nie	158	45
Ogółem	216	61,5
Brak spraw tego rodzaju	135	38,5
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Wywiady fokusowe ukazały, że działania podejmowane przez kuratorów w sytuacji sprawowania nadzoru nad wykonywaniem przez skazanego obowiązków i środków karnych są co do zasady jednakowe i zgodne z przepisami rozporządzenia². Kuratorzy zapoznają się z treścią orzeczenia, które wprowadzają do wykonania w zakresie orzeczonych zakazów lub nakazów. Zwracają się do pokrzywdzonych, podmiotów, instytucji istotnych z punktu widzenia realizowania właściwej kontroli orzeczenia, które ustalają sposoby informowania kuratora o niewłaściwych lub bezprawnych zachowaniach skazanego.

² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016 poz. 969 z późn. zm.).

Więc często mamy tak, że trudno jest nam ocenić wykonywanie tych środków karnych z uwagi na to, że nie mamy dobrego kontaktu z pokrzywdzonymi. Często jest tak, że nawet jeżeli dostajemy adres czy numer telefonu, to te dane są już nieaktualne, a też nie mamy żadnych jakby uprawnień i możliwości prawnych, żeby w jakikolwiek sposób tych pokrzywdzonych poszukiwać. Tak więc jeżeli pokrzywdzony nam odmówi takiego kontaktu, to nam jest trudno ocenić wywiązywanie się z tych środków karnych. (KD4)

Wiele osób na moją korespondencję nie odpowiada. Wiadomo, że jeżeli osobą pokrzywdzoną jest osoba tam niepełnoletnia, to ja zwracam się do na przykład matki, do jakiegoś opiekuna prawnego z zapytaniem, natomiast. tych odpowiedzi no naprawdę nie otrzymuję, dużo spośród tej korespondencji do mnie zwrotnej nie przychodzi. (KD8)

My nie możemy wymusić na pokrzywdzonych, aby oni ten kontakt z nami nawiązali. Często takie wysłane pisma albo są nieodebrane, albo odebrane i nie ma żadnego kontaktu ze strony pokrzywdzonych. Jest nam trudno dokonywać oceny wywiązywania się z tych środków karnych. (KD3)

Tak naprawdę ta praca ze skazanym to ogranicza się u nas do pouczenia go i przypominania mu o tym, że jeżeli zrobisz to jeszcze raz, no to wiesz, jakie ciebie czekają konsekwencje, jak z każdym innym tak naprawdę. (KD14)

Staram się, to znaczy, ja zawsze bardzo dokładnie informuję, tak myślę, że dokładnie, o jego sytuacji prawnej i też pokazuję mu jakby, czym on jest, czym my oboje jesteśmy, w tym sensie, że on się musi wywiązywać z tego, a ja z kolei muszę kontrolować, czy on się wywiązuje. Więc w jego interesie jest, żeby to wszystko było ok. Też zawsze się umawiam na to, co piszę zawsze w tej notatce, że on mnie poinformuje o tym, jeżeli dojdzie do jakiegokolwiek kontaktu, czyli na przykład nawet ten kontakt może być niezamierzony, w sensie, że to na przykład jest to matka dziecka jego, do której on się nie może zbliżać, a na przykład się okaże, że ona, nie wiem, przyjechała, spotkali się w sklepie czy coś tam, to wtedy proszę, żeby on mnie o tym informował. To też przenosi na niego odpowiedzialność, czyli że on jakby, staram mu się podkreślić, że on jakby bierze odpowiedzialność za to, co się dalej podzieje. (KD19)

Z wywiadów fokusowych wyłania się obraz niejednorodnej praktyki w zakresie nadzoru nad wykonywaniem środka karnego w postaci zakazu kontaktowania się z pokrzywdzonym w stosunku do skazanego za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności odbywającego karę pozbawienia wolności. Część zawodowych kuratorów stoi na stanowisku, że zgodnie z art. 43 §2b k.k. okres, na który orzeczono zakaz, nie biegnie w czasie odbywania kary pozbawienia wolności – wówczas nie kontrolują skazanego, czy podejmuje on próby kontaktu z pokrzywdzonym. Z kolei inni kuratorzy wypracowali metody postępowania i podejmują stosowne czynności kontrolne.

...jeżeli odbywa karę pozbawienia wolności, to środek karny nie obowiązuje go, bo środek karny płynie wtedy, kiedy on jest na wolności i ja tego nie sprawdzam. (KD8)

...ja piszę do zakładu karnego taki wniosek o opinię, jak się zachowuje itd. I ja tam zaznaczam, że on ma zakaz kontaktowania się z tą i tą osobą i czy ten obowiązek realizuje, i zakład karny mi odpisuje, jednym zdaniem, że on się nie kontaktuje z tą osobą. (KD11)

Ja mam taką praktykę, że jak jest skazany osadzony, to ja informuję dyrektora zakładu karnego lub aresztu śledczego pismem, że skazany ma zakaz kontaktowania się w jakikolwiek sposób z pokrzywdzonym. Ja mimo wszystko kontaktuję się z pokrzywdzonym w czasie jego osadzenia. (KD5)

Należy podkreślić, że brak podejmowania stosownych czynności przez kuratorów sądowych w zakresie orzeczenia o zakazie kontaktowania się z pokrzywdzonym z uwagi na odbywanie kary pozbawienia wolności jest praktyką niewłaściwą. Wstrzymanie biegu środka karnego nie wstrzymuje jednak obowiązywania tego środka, a więc skazany odbywający karę pozbawienia wolności jest zobowiązany do przestrzegania orzeczonego środka karnego³.

Niestosowanie się do zakazów, nakazów i obowiązków

W praktyce kuratorów pojawiły się sytuacje, w których skazani nie stosowali się do orzeczonych zakazów, nakazów lub obowiązków, co skutkowało albo upomnieniem w przypadku pojawienia się niewłaściwych zachowań ze strony skazanego, albo złożeniem zawiadomienia o przestępstwie w myśl art. 244 lub art. 244b § 1 kodeksu karnego, albo złożeniem wniosku do sądu o odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary.

Badania ankietowe wskazują, że 45,6% respondentów (160 osób) deklaruje, że zawiadamiało przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego małoletniego o tym, w jaki sposób będzie sprawowany nadzór nad obowiązkami lub środkami karnymi. Zaledwie 16,2% badanych nie podjęło takiego działania, a 38,2% uczestników badań stwierdziło, że nie mają tego rodzaju spraw w swoich referatach (Tabela 51).

Tabela 51. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy zawiadomili przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego małoletniego, w jaki sposób będzie sprawowany nadzór nad obowiązkami lub środkami karnymi.

Liczba kuratorów dla dorosłych		%
Tak	160	45,6
Nie	57	16,2
Ogółem	217	61,8
Brak spraw tego rodzaju	134	38,2
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

³ G. Rybicka, *Praktyczne aspekty sprawowania nadzoru nad wykonywaniem środka karnego orzeczonego na podstawie art. 181a § 2 kodeksu karnego wykonawczego przez sądowego kuratora zawodowego*. „Probacja” 2017, nr 2, s. 143.

Niemal wszyscy ankietowani (98,3% badanych) uważają, że przedstawiciel ustawowy lub opiekun prawny małoletniego powinien być zawiadomiony o wprowadzeniu do wykonania środka karnego lub nałożonego obowiązku, natomiast 0,9% respondentów (3 kuratorów dla osób dorosłych) uznało, że nie ma takiej potrzeby (Tabela 52).

Tabela 52. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy uważają, że przedstawiciel ustawowy lub opiekun prawny małoletniego powinien być zawiadomiony o wprowadzeniu do wykonania środka karnego lub nałożonego obowiązku.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	345	98,3
Nie	3	0,9
Ogółem	348	99,1
Nie ma zdania	3	0,9
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Badania ankietowe wskazują, że 56,4% zawodowych kuratorów informuje przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego małoletniego o potrzebie powiadomienia właściwych organów, w tym kuratora sądowego, o przypadkach naruszenia orzeczonego zakazu przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego. Z kolei 132 zawodowych kuratorów nie miało w swoim referacie sprawy tego rodzaju (Tabela 53).

Tabela 53. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy deklarują informowanie przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego małoletniego o potrzebie powiadomienia właściwych organów, w tym kuratora sądowego, o przypadkach naruszenia orzeczonego zakazu przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	198	56,4
Nie	21	6,0
Ogółem	219	62,4
Brak spraw tego rodzaju	132	37,6
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Z badań ankietowych wynika, że 12 zawodowych kuratorów (3,4%) spotkało się w trakcie wykonywania nadzoru z naruszeniem przez skazanego obowiązku zakazu zbliżania się do małoletniego, z kolei 59,3% kuratorów nie odnotowało takich naruszeń. W pracy 131 ankietowanych tego rodzaju sprawa nie pojawiła się w ich referacie (Tabela 54).

Tabela 54. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy spotkali się w praktyce z naruszeniem przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego obowiązku zakazu zbliżania się do pokrzywdzonego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	12	3,4
Nie	208	59,3
Ogółem	220	62,7
Brak sprawy tego rodzaju	131	37,3
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Z badań ankietowych wynika, że 13 zawodowych kuratorów (3,7%) spotkało się w trakcie wykonywania nadzoru z naruszeniem przez skazanego obowiązku zakazu kontaktowania się z małoletnim, z kolei 58,4% kuratorów nie odnotowało takich naruszeń. W pracy 131 ankietowanych tego rodzaju sprawa nie pojawiła się w ich referacie (Tabela 55).

Tabela 55. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy spotkali się w praktyce z naruszeniem przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego zakazu kontaktowania się z małoletnim pokrzywdzonym.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	13	3,7
Nie	205	58,4
Ogółem	218	62,1
Brak sprawy tego rodzaju	131	37,3
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Podczas wywiadów fokusowych tylko jeden z kuratorów opowiedział o przypadku naruszenia zakazu.

...miałem taki jeden przypadek. Skończyło się to rozmową ostrzegawczą ze skazanym, następnie ta osoba już więcej nie naruszała tego obowiązku probacyjnego i stosowała się do tego obowiązku. Często bywa tak, że sprawcy nie wiedzą, że w okresie odbywania kary pozbawienia wolności też mają zakaz kontaktowania się. Oni wychodzą z założenia często, że to tylko w okresie pobytu na wolności mają zakaz kontaktowania się z pokrzywdzonym, a to nie jest tak. (KD3)

Badania ankietowe ukazały również, że w grupie 218 zawodowych kuratorów dla dorosłych tylko 4,6% z nich spotkało się z sytuacją, że przedstawiciel ustawowy lub opiekun prawny powiadomił kuratora sądowego o naruszeniu przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego środków karnych w postaci zakazów. Natomiast 57,5% kuratorów

nie spotkało się z przypadkiem takiego informowania. Z kolei 133 ankietowanych zadeklarowało, że nie miało tego rodzaju sprawy w swoim referacie (Tabela 56).

Tabela 56. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy zostali zawiadomieni przez przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego o naruszeniu przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego środków karnych w postaci zakazów.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	16	4,6
Nie	202	57,5
Ogółem	218	62,1
Brak spraw tego rodzaju	133	37,9
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Pozyskanie z innych źródeł informacji o nieprzestrzeganiu przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego orzeczonych środków karnych zadeklarowało 10 kuratorów. Z kolei 210 ankietowanych (59,8% ogółu) nie pozyskało takich informacji. W przypadku 131 z respondentów (37,3%) sprawa tego rodzaju nie wystąpiła w ich referacie (Tabela 57).

Tabela 57. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy dowiedzieli się z innych źródeł o naruszeniu orzeczonych środków karnych przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	10	2,8
Nie	210	59,8
Ogółem	220	62,7
Brak spraw tego rodzaju	131	37,3
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Z grona 351 ankietowanych tylko 11 kuratorów dla osób dorosłych (3,1%) stwierdziło, że w ramach prowadzonych spraw zdarzyło się, że przedstawiciel ustawowy lub opiekun prawny małoletniego powiadomił kuratora sądowego o naruszeniu przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego nałożonych obowiązków, natomiast 59% respondentów nie otrzymało takiego powiadomienia. Ponadto 133 kuratorów dla osób dorosłych (37,9% badanych) nie prowadziło w swoim referacie spraw tego rodzaju (Tabela 58).

Tabela 58. Liczba kuratorów dla osób dorosłych, którzy zostali zawiadomieni przez przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego o naruszeniu przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego nałożonych obowiązków.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	11	3,1
Nie	207	59
Ogółem	218	62,1
Brak spraw tego rodzaju	133	37,9
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Zakaz zajmowania określonego stanowiska lub wykonywania określonego zawodu, zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej, zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi

Podczas wywiadów fokusowych kuratorzy zawodowi zwrócili uwagę na problemy z efektywną realizacją nadzoru nad przedmiotowym zakazem. Dotychczas na ogół kuratorzy, w celu kontroli tego zakazu, współpracowali z właściwą jednostką policji, do której kierowali pytania o przestrzeganie przez skazanego orzeczonego zakazu.

Kurator KD20 wskazał na problem z realizacją tego nadzoru, jednakże dodatkowym narzędziem kontroli przedmiotowego zakazu jest uzyskanie informacji z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w celu ustalenia miejsca wykonywania przez skazanego pracy. Jednak w przypadku wykonywania przez skazanego prac dorywczych bez rejestracji zasadna jest każdorazowa weryfikacja podawanych przez skazanego informacji o miejscu pracy.

No nie każdy będzie miał te składki odprowadzane. W przypadku gdy ma zakaz i faktycznie na umowę, i ktoś zatrudnia, to jest do wychwycenia w ZUS. W przypadku gdy dorabia, nie ma możliwości ustalenia tego... Ja jedynie mogę napisać do policji. Jeśli faktycznie dzielnicowy będzie to w stanie ustalić. (KD20)

Elektroniczna kontrola miejsca pobytu i kontrola zbliżeniowa

Podczas badań fokusowych zapytano kuratorów zawodowych o realizację dozoru w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu, orzeczonej tytułem środka zabezpieczającego w stosunku do skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych na szkodę małoletniego w trybie przewidzianym w art. 93a k.k. i następne. Zamierzeniem badaczy było uzyskanie informacji, czy przedmiotowy dozór jest realizowany w praktyce, czy pojawiają się problemy w jego funkcjonowaniu i jak kształtuje się efektywność tego środka ochrony.

Omawiany środek zabezpieczający polega na nieprzerwanym, a więc ciągłym, monitorowaniu miejsca przebywania osoby, wobec której środek ten został zastosowany (art. 93e k.k.). Przedmiotowy środek ochrony może przybrać postać dozoru zbliżeniowego. Stanowi o tym treść art. 41a § 1 w zw. z art. 99 § 1 k.k., zgodnie z którymi sąd może orzec, tytułem środka zabezpieczającego wobec niepoczytalnego sprawcy czynu karalnego, zakaz zbliżania się do określonych osób kontrolowany w systemie dozoru elektronicznego.

Uwzględniając, że przepis art. 43c § 1 k.k.w. wskazuje, iż środki zabezpieczające w systemie dozoru elektronicznego wykonuje się jako dozór zbliżeniowy lub mobilny, należałoby przyjąć, że zakaz zbliżania się do określonej osoby powinien być realizowany jako dozór zbliżeniowy, chociaż – jak zauważono – pozostaje to w sprzeczności z literalną wykładnią art. 93e k.k. definiującego omawiany rodzaj środka zabezpieczającego.

Kuratorzy zawodowi wskazali, że elektroniczna kontrola miejsca pobytu występuje sporadycznie.

Środek polegał na kontroli na mapie elektronicznej, na monitorze, przemieszczania się tej osoby, gdzie się ta osoba przemieszczała, w szczególności pod kątem, czy nie przemieszczała się lub nie spędzała dużo czasu w okolicy placówek edukacyjnych, szkół, przedszkoli. Również polegała – nie ukrywam, że tutaj stworzyłem taką metodę – że tą osobę odwiedzałem, ponieważ tu się stosuje przepisy o dozorcze również. Starałem się tą osobę odwiedzać w miejscu zamieszkania w godzinach wieczornych bez uprzedzenia, chcąc zweryfikować informacje skazanego, że nie wykazuje znamion przestępstwa podobnego, którego wcześniej popełnił. Skazany stawiał się u mnie w wyznaczonym czasie, wykonywałem wywiad środowiskowy i współpracowałem z dzielnicowym. Praktycznie wykonywałem te czynności jak dozór kuratora sądowego plus kontrola na monitorze również w dni wolne od pracy. Ja ciągle z dzielnicowym współpracuję i informuję go, że wobec tej osoby jest nadal przeze mnie wykonywany środek zabezpieczający. (KD3)

Kurator KD3 zasygnalizował, że pojawiały się problemy techniczne:

Niejednokrotnie zgłaszałem do uprawnionego podmiotu dozoru fakt bardzo częstych zakłóceń, ponieważ niestety wektory wskazujące przemieszczanie się osoby skazanej niejednokrotnie nie współgrały do tego, gdzie ta osoba faktycznie przebywała, a mogłem to sprawdzić, ponieważ ta osoba formalnie pracowała i miała świadków, a system po prostu gubił tą osobę. Później informowano mnie, że na to mogą mieć wpływ linie energetyczne, ciekły wodne, ponieważ tutaj niestety wektory pokazujące przemieszczanie się tej osoby, no tutaj były, myliły się. Ja to zgłaszałem do UPD parokrotnie. Wymieniano sprzęt tej osobie. Mało tego, jak UPD kontaktowało się z tą osobą telefonicznie, ponieważ na tym sprzęcie również, ten sprzęt akurat do wykonywania środka zabezpieczającego składa się z takiej obrożi na nogę plus nadajnika w formie telefonu, i na ten telefon mogłem ja dzwonić, jak i UPD, żeby sprawdzić, co się z tą osobą dzieje. (KD3)

Kurator KD15 stwierdził, że „szkoły publiczne są nanoszone przez centralę. Natomiast w system nie są wpisane prywatne szkoły, prywatne przedszkola, place zabaw, boiska, orliki, masa innych miejsc, baseny też nie są na tej mapie umieszczone. Rozmawiałam z centralą monitorowania i oni powiedzieli, że owszem, mogliby wprowadzić, natomiast oni nie mają środków technicznych do wprowadzenia tego” (KD15).

Ponadto kurator KD15 wskazał na brak wytycznych sprawowania tej kontroli:

Wielokrotnie jest tak – i w ostatnich dwóch orzeczeniach się trafiło – że mamy środek zabezpieczający w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu. W punkcie drugim terapia seksuologiczna. Więc co ja mam kontrolować przy tej elektronicznej kontroli miejsca pobytu, jak on nie ma orzeczonych zakazów żadnych. On nie ma wskazane, że nie może być na terenie szkoły, tylko ma elektroniczną kontrolę miejsca pobytu... Moim zdaniem to służy temu, że na wypadek, gdyby doszło do przestępstwa na szkodę małoletniej na terenie X, to ja sobie wtedy wchodzę w monitoring. Jeżeli oczywiście pokrzywdzony, że tak powiem, zgłosi przestępstwo, ja wtedy mogę zwrócić się do centrali monitorowania z zapytaniem, gdzie pan taki i taki przebywał w dniu tym i tym o tej i o tej godzinie.

Kurator KD15 zasygnalizował problemy techniczne związane z realizacją przedmiotowego środka ochrony.

...wyskakuje masa tych komunikatów, bardzo dużo, i tak dalej kuratorzy dzwonią do centrali monitorowania i się pytają, co się dzieje, że na przykład, nie wiem, jest poza zasięgiem przez godzinę czy tam 20 minut, czy 30 minut, i w zasadzie tak codziennie ma jakieś zaniki. No to więc pan jej wytłumaczył, że proszę pani, jest urządzenie, które on ma zamontowane na nodze, do tego ma urządzenie w postaci takiego jakby przenośnego telefonu komórkowego, takie coś, i on to musi nosić łącznie ze sobą, czyli i ten nadajnik na nodze, który jest niezdejmowany przez niego, i to urządzenie. W momencie, kiedy on na przykład idzie do toalety, albo idzie do łazienki i zostawi to gdzieś tam, czy nawet idzie do sklepu, do lekarza i po prostu o tym zapomni, o tym urządzeniu, które powinien mieć ze sobą, to wtedy wyskakuje ten komunikat. I mówi tak w ogóle, żeby na to w ogóle uwagi nie zwracać.

W ciągu mojej 5-letniej pracy tutaj trafił się raz dozór mobilny jako środek zabezpieczający i to była osoba, która potem ostatecznie. trafiła do tego ośrodka w Gostyninie. Natomiast dozorem zbliżeniowym w ogóle się tutaj nigdy nie zajmowaliśmy. (KD4)

Informowanie pokrzywdzonego o opuszczeniu zakładu karnego przez skazanego

Spośród 351 ankietowanych tylko 21,1% badanych (74 osoby) informowało przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego pokrzywdzonego o opuszczeniu zakładu karnego przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego. Dwukrotnie rzadziej

(40,7% badanych) zaniechano przekazania takiej informacji, zaś 134 kuratorów (38,2%) nie miało w swoim referacie takiego rodzaju spraw (Tabela 59).

Tabela 59. Liczba kuratorów dla osób dorosłych, którzy informowali przedstawiciela ustawowego / opiekuna prawnego pokrzywdzonego o opuszczeniu zakładu karnego przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	74	21,1
Nie	143	40,7
Ogółem	217	61,8
Brak spraw tego rodzaju	134	38,2
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

4.5. Współpraca zawodowych kuratorów z przedstawicielami lokalnego systemu wsparcia i pomocy dla skazanych za przestępstwa seksualne popełnione na szkodę małoletniego

Kurator zawodowy współdziała ze stowarzyszeniami, organizacjami, instytucjami i innymi podmiotami, których celem działania jest pomoc w społecznej readaptacji skazanych.

Badania ankietowe ukazały, że spośród grona ankietowanych niemalże 69% zawodowych kuratorów dla dorosłych zadeklarowało brak znajomości programu resocjalizacyjnego wobec sprawców przestępstw seksualnych popełnionych na szkodę małoletniego, zaś 110 kuratorów (31,3%) ma taką wiedzę (Tabela 60).

Tabela 60. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy deklarują znajomość programów resocjalizacyjnych dla sprawców przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	110	31,3
Nie	241	68,7
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Badania ujawniły również, że 106 zawodowych kuratorów dla dorosłych (30,2% ogółu) przekazało podopiecznym informacje o podmiotach trudniących się udzielaniem wsparcia i pomocy sprawcom przestępstw seksualnych na szkodę dziecka. Z kolei więcej niż połowa respondentów (32,2%) takich informacji nie udzieliła. W przypadku 132 ankietowanych w ich referacie nie było tego rodzaju spraw (Tabela 61).

Tabela 61. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy udzielili skazanemu informacji odnośnie do podmiotów trudniących się udzielaniem wsparcia i pomocy sprawcom przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	106	30,2
Nie	113	32,2
Ogółem	219	62,4
Brak spraw tego rodzaju	132	37,6
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Skierowanie skazanego do podmiotu zajmującego się udzielaniem wsparcia i pomocy sprawcom przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego zadeklarowało 61 zawodowych kuratorów (17,4% ogółu). Z kolei 44,7% badanych nie skierowało skazanych do takich podmiotów. W swoim referacie nie miało sprawy tego rodzaju 133 zawodowych kuratorów (Tabela 62).

Tabela 62. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy skierowali skazanego do podmiotu zajmującego się udzielaniem wsparcia i pomocy sprawcom przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	61	17,4
Nie	157	44,7
Ogółem	218	62,1
Brak spraw tego rodzaju	133	37,9
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Spośród wszystkich respondentów tylko 12,3% zawodowych kuratorów potwierdziło, że skazany skorzystał z oferty podmiotów udzielających wsparcia i pomocy sprawcom przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego. Pozostała część badanych – 169 kuratorów (48,1% ogółu) – zadeklarowało, że skazany nie skorzystał z zaproponowanej pomocy. Ponadto 39,6% badanych stwierdziło, że nie prowadzili w swoim referacie tego rodzaju sprawy (Tabela 63).

Tabela 63. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy zadeklarowali, że sprawca skorzystał z oferty zaproponowanych podmiotów udzielających wsparcia i pomocy sprawcom przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	43	12,3
Nie	169	48,1

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Ogółem	212	60,4
Brak spraw tego rodzaju	139	39,6
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Spośród wszystkich badanych duża grupa respondentów (157 osób, 44,7%) zadeklarowała, że w przypadku nałożenia przez sąd obowiązku z art. 72 § 1 pkt 6a k.k. jego realizacja była utrudniona, natomiast 39,3% kuratorów dla dorosłych nie miało tego rodzaju spraw w swoich referatach (Tabela 64).

Tabela 64. Liczba kuratorów dla dorosłych deklarująca, że w przypadku nałożenia na skazanego obowiązku z art. 72 § 1 pkt 6a k.k., tj. poddania się terapii, w praktyce jego realizacja jest utrudniona.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	157	44,7
Nie	56	16
Ogółem	213	60,7
Brak spraw tego rodzaju	138	39,3
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Prawie połowa spośród grona ankietowanych (168 kuratorów dla osób dorosłych) nie miała w swoich referatach spraw, w których w odniesieniu do sprawcy przestępstwa na tle seksualnym wobec małoletniego orzeczono obowiązek z art. 72 § 1 pkt 6a k.k. Niemal jedna trzecia ankietowanych (112 osób, 31,9%) oświadczyła, że obowiązek terapii nie został zrealizowany w okresie próby, zaś jedynie jedna piąta (20,2%) stwierdziła, że terapia, o której mowa w tym przepisie, była przeprowadzona (Tabela 65).

Tabela 65. Liczba kuratorów deklarujących, że obowiązek terapii z art. 72 § 1 pkt 6a k.k. był zrealizowany w terminie okresu próby.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	71	20,2
Nie	112	31,9
Ogółem	183	52,1
Brak spraw tego rodzaju	168	47,9
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Respondent KD14 podkreślił rolę kuratora sądowego jako koordynatora w zakresie uświadamiania skali zjawiska wykorzystania seksualnego małoletnich na obszarze swojego działania i aktywizacji różnych podmiotów i instytucji na rzecz zwiększenia ochrony dzieci.

Ja byłem uczestnikiem na posiedzeniu powiatu, gdzie była mowa o bezpiecznym mieście i powiecie, i zabrałem tam głos. Wszyscy radni powiedzieli, że chcą się spotykać z kuratorami, że nie znali tak dokładnie tematu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletnich, że Centrum Pomocy Rodzinie inaczej im przedstawia wszystko w statystykach. (KD14)

W celu podejmowania skutecznych oddziaływań resocjalizacyjnych w stosunku do skazanego za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności konieczna jest ścisła współpraca kuratora z podmiotami leczniczo-terapeutycznymi.

...dla sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości jest tutaj jedna placówka, świadczenia częściowo płatne, natomiast bezpłatne dla osób skazanych. (KD11)

Od ubiegłego roku mamy centrum neuropsychiatrii, w którym jest możliwość odbywania terapii seksuologicznej. Natomiast, no nie jest też łatwo się dostać, no bo wiadomo, tam nie ma wielu miejsc. (KD19)

Zdecydowana większość kuratorów podkreśliła, że istnieje problem z dostępem do specjalistów dla tego rodzaju skazanych.

...nie mamy miejsc, gdzie byśmy, moglibyśmy skierować na terapię, więc sąd wie o tym, że na naszym terenie nie ma programów korekcyjno-edukacyjnych, nie ma terapii dla sprawców tego rodzaju przestępstw i nie orzeka takiego obowiązku, bo nie ma go gdzie wykonać. (KD14)

Jest problem w ogóle w Polsce, jeśli chodzi o dostępność do takiej terapii. Poza tym ja miałam też takie doświadczenie: miałam pana właśnie z takim obowiązkiem. Pan był na granicy normy intelektualnej, z zaburzeniami różnymi, i te wizyty, nawet jak prywatnie chodził do seksuologów, to było zawsze po jednej wizycie. Żadna z kobiet, do których trafił, żadna pani nie chciała go, nie chciała go mieć w terapii. (KD19)

U nas jest taka *stricte* taka terapia skierowana dla sprawców przemocy w rodzinie. Natomiast jeżeli chodzi o sprawców przestępstw seksualnych, nie ma o czymś takim w ogóle mowy. Nie ma specjalistów, nikt się tym nie zajmuje. Mieliśmy taki przypadek, że nie mieliśmy seksuologa, a skazany terapię miał odbyć. Skierowaliśmy ostatecznie do psychiatry bo tak uważaliśmy, że to będzie bezpieczniejsze niż żeby nic nie zrobić. Bo co mamy zrobić? Ale jest z tym problem niewątpliwie. (KD20)

Szczerze mówiąc, mam takie wrażenie, że jakbym otrzymała do wykonania orzeczenie o obowiązku terapii, to nie byłoby u nas gdzie profesjonalnie wykonać. (KD16)

Rzeczywiście, gdyby była jakaś placówka, gdzie można by było po prostu, czyli na zasadzie bliższej współpracy, czyli żeby tam może się spotkać, może właśnie pogadać, może jeżeli nawet nie ma miejsca, to może, no nie wiem, uzyskać jakąś informację. Czasami jest tak, że, ja też tak o tym nie wspomniałam, ale czasami jest tak, że jak się nie znajdzie terapia seksuologiczna, to ja kieruję po prostu na terapię psychologiczną. (KD19)

Brak właściwych oddziaływań korekcyjno-terapeutycznych dla sprawców przestępstw seksualnych

Niektórzy kuratorzy zwrócili uwagę na problem z dostępnością programów oddziaływań korekcyjno-terapeutycznych dla sprawców przestępstw seksualnych w ich okręgu.

U nas w PCPR nie ma takich programów oddziaływań korekcyjno-terapeutycznych dla takich sprawców. Powiedzieli, że na razie dla mężczyzn nie uruchamiają programu, no bo nie ma specjalistów. Ja tylko napisałam do sądu informację, że z uwagi na brak terminów i dostępności, no obowiązek w postaci terapii nie został zrealizowany. Raczej facet się zgłosił, oni go zapisali na listę, czyli ja nie mogę uznać, że się uchylał, no bo zgłosił gotowość i tak dalej, i czekał na telefon. No i się nie doczekał. Okres próby mu minął. (KD15)

Myśmy się upominali o takie specjalne programy dla takich sprawców. Upominamy się systematycznie, żeby to było u nas, ale nie ma. (KD14)

W naszej miejscowości nie ma problemu, w miejskim ośrodku pomocy społecznej oraz Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie programy są dostępne i realizowane, jest świetna kadra. Jeżeli miałabym przestępcę przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, to na pewno bym go tam skierowała, ponieważ tam są psychoterapeuci i psychiatry, i psychologowie. (KD5)

Instytucjonalne wsparcie sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności

W celu realizacji przez kuratorów sądowych zadań w zakresie nadzoru nad wykonywaniem nałożonych na skazanego obowiązków terapii oraz uczestnictwa w zajęciach korekcyjno-terapeutycznych konieczne jest skierowanie skazanego do właściwego podmiotu celem realizacji orzeczenia. Wypełnienie powyższego jest możliwe, jeśli będzie dostępna szeroka kadra specjalistów i odpowiednia liczba placówek. W badaniach ankietowych i podczas wywiadów fokusowych kuratorzy zostali zapytani, czy dysponują listą podmiotów, które świadczą specjalistyczną pomoc tego rodzaju skazanym, a jeśli nie, to czy dobrą praktyką byłoby sporządzenie takiej listy we właściwości danego okręgu sądowego.

Badania wskazują, że 63,8% kuratorów dla osób dorosłych nie posiada listy podmiotów zajmujących się działaniami terapeutycznymi dla sprawców przestępstw seksualnych popełnionych na szkodę małoletnich. Zaledwie 36% ankietowanych potwierdziło prowadzenie takiej listy na potrzeby podejmowanych czynności zawodowych (Tabela 66).

Tabela 66. Liczba kuratorów dla dorosłych, którzy deklarują posiadanie listy podmiotów, do których można skierować skazanego na terapię dla sprawców przestępstw seksualnych i którzy korzystają z tego wykazu na użytek prowadzenia czynności zawodowych.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	127	36,2
Nie	224	63,8
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

No to by było cudownie, gdyby można było taką listę opracować. (KD20)

Sami przecieramy szlaki, więc być może sporządzenie jakiejś listy, bo nie ma, trzeba szukać, jest daleko, ale czasami tak jest, o czym się dowiadywałam, gdzieś po znajomych, dzwoniąc terapeutach i tak dalej, ...to nie jest na NFZ, ale ja myślę, że są jakieś podmioty, które być może w niewielkim zakresie, ale prowadzą taką działalność, a my o tym po prostu nie wiemy. (KD19)

Nie mamy w zespole takiej listy. Kilka lat temu koleżanka miała dozór nad takim panem i wspólnie szukałyśmy. Akurat ja w tamtym czasie studiowałam psychologię i miałam też kontakt z panią, która prowadziła terapię właśnie dla osób karanych za pedofilię. Za jej pośrednictwem szukałam ludzi, którzy też mogliby terapeutyzować w ramach Narodowego Funduszu Zdrowia. Dojście do seksuologa na terapię jest trudne w ramach Narodowego Funduszu Zdrowia. (KD2)

Rada Terenowa do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym

Kurator KD3 zasygnalizował konieczność systemowego rozwiązania dostępności do specjalistów zajmujących się terapią dla sprawców przestępstw seksualnych.

Próbowałam poruszyć jako członek terenowej rady do spraw readaptacji skazanych, próbowałam poruszyć ten temat stworzenia systemu placówek zajmujących się właśnie terapią czy programami korekcyjno-edukacyjnymi dla sprawców przestępstw seksualnych. Dyrektorzy zakładów karnych bardzo często wnioskują o elektroniczną kontrolę miejsca pobytu lub terapię. Jeśli o to wnioskują, no to trzeba stworzyć w tym momencie system, nie wystarczy tylko orzekać to, ale to musi być gotowy system, gdzie osoby możemy kierować, a następnie weryfikować. To też muszą być placówki przygotowane, a nie na zasadzie, że ad-hoc szukam i dzwonię po zaprzyjaźnionych poradniach i pytam, czy taką osobę mogą wziąć na terapię. (KD3)

Tak, faktycznie. Bo właśnie mi kuratorzy wspomnieli, że oni działają w ramach tej rady i oni np. chcą przepychać takie pomysły, żeby powstał taki punkt, żeby mogli gdzieś tego skazanego skierować, bo tak to działają zawsze dopiero później. (KD12)

Wywiady fokusowe ukazały, że większość kuratorów nie miała wiedzy o funkcjonowaniu rad terenowych do spraw społecznej readaptacji i pomocy skazanym.

Współpraca interdyscyplinarna na rzecz profilaktyki bezpieczeństwa małoletnich przed zjawiskiem wykorzystania seksualnego

Kurator KD20 zwrócił uwagę, jak ważna jest rola kuratora dla dorosłych w zakresie prowadzenia działań o charakterze profilaktycznym, mających na celu zwiększenie świadomości społecznej w zakresie zagrożeń związanych ze zjawiskiem wykorzystania seksualnego małoletnich.

Myślę, że byłoby dobrze stworzyć wśród kuratorów taką specjalizację i w zespole kuratorzy zajmowali by się tą problematyką oraz zajmowali się promowaniem tej edukacji., ...pracuję już 21 lat jako kurator i mam takie wrażenie, że my wykonujemy, przynajmniej kuratorzy dla dorosłych, coraz więcej takich czynności kontrolnych, a my mamy przecież wykonywać te wychowawczo-profilaktyczne, a te profilaktyczne u nas są gdzieś daleko z tyłu. Ja myślę, że jeśli dzieci mają większą świadomość i dorośli mają większą świadomość, to jest najlepszy parasol ochronny przed pedofilią. (KD20)

4.6. Przeszkody w efektywności oddziaływań kuratora sądowego

Opracowanie metodyki postępowania kuratorów sądowych dla dorosłych w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego

Wszyscy kuratorzy podczas wywiadów fokusowych wskazali na konieczność opracowania metodyki pracy kuratora celem usprawnienia funkcjonowania kuratorskiej służby sądowej w pionie kuratorów dla osób dorosłych w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

Badania ankietowe ukazały, że 308 zawodowych kuratorów dla dorosłych (87,7% ogółu) dostrzega potrzebę określenia wytycznych określających czynności podejmowane przez kuratora dla dorosłych w stosunku do skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego (Tabela 67).

Tabela 67. Liczba kuratorów, którzy dostrzegają potrzebę określenia wytycznych określających czynności podejmowane przez kuratora dla dorosłych w stosunku do skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

	Liczba kuratorów dla dorosłych	%
Tak	308	87,7
Nie	43	12,3
Ogółem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Przed wszystkim chciałbym, żeby ze strony czy to Ministerstwa Sprawiedliwości, czy może, żeby to było przygotowane przez wykładowców Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, jasne wytyczne, jak prowadzić takie sprawy, szczególnie jeżeli chodzi o kwestie tego nadzoru nad środkami karnymi, bo to naprawdę sprawia kuratorom wiele problemów. Pojawiało się już kilka artykułów na ten temat, między innymi w kwartalniku Probacja. Natomiast jakby sami kuratorzy nie do końca wiedzą, jak prawidłowo takie sprawy prowadzić i takie szkolenie czy takie jednolite wytyczne dla całej grupy zawodowej, byłyby bardzo istotne. (KD4)

Ograniczone instytucjonalne wsparcie dla sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności

Kuratorzy zawodowi jednogłośnie podkreślili, że największą przeszkodą w podejmowaniu efektywnych oddziaływań wobec skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności jest niewydolny system wsparcia terapeutycznego.

...chcę powiedzieć otwarcie: nie ma systemu w Polsce leczenia, oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, nie ma zgranego systemu, gdzie mógłbym skazanemu powiedzieć, proszę pana, proszę tam pójść. Oczywiście sądy kierują, natomiast później się okazuje na miejscu, że dana placówka nie ma takiej. Miałem akurat ten środek zabezpieczający terapii wobec tej osoby. Sąd przesłał do poradni informację, że taka osoba powinna się stawić, natomiast poradnia nie była do końca przygotowana na przeprowadzenie terapii z osobą akurat w tym kierunku. Oczywiście tutaj dzięki współpracy z prowadzącym tą przychodnię udało nam się jako zorganizować, tego terapeutę. Był to terapeuta uzależnień, ale nie ma systemu w Polsce, który dałby radę skierować daną osobę do danej placówki i wiemy, że w tej instytucji są wyspecjalizowani terapeuci zajmujący się właśnie terapią w stosunku do osób, które popełniły przestępstwa na tle seksualnym. (KD3)

...próbujemy posiłkować poradniami zdrowia psychicznego, uzależnień, ale wiemy, że są to półśrodki tylko, a mamy teraz jeszcze gorsze problemy, jak na przykład oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne, gdzie jest to z góry przygotowany program dla sprawców takich przestępstw i naprawdę mamy problem ze skierowaniem do odbycia takiego programu, jeśli chodzi o takiego sprawcę. Tutaj jest to problem, myślę, nie tylko nawet w skali mojego województwa, ale szerszy. Powinna być z góry przygotowana sieć placówek, do których takie osoby można kierować po to, żeby chociażby sądy miały wykaz takich placówek przy orzekaniu środków zabezpieczających i mogły od razu tam kierować te osoby. (KD3)

KD3 wskazał również na problemy z wykonaniem przez skazanego obowiązku w postaci poddania się oddziaływaniom korekcyjno-edukacyjnym orzeczonego na podstawie 72 k.k.

Dotychczas orzekano ten obowiązek wobec sprawców przemocy w rodzinie, ale dostaliśmy pierwsze orzeczenie, gdzie zastosowano ten obowiązek w stosunku do sprawcy przestępstwa seksualnego. Chodziło tutaj o nawiązanie kontaktu z nieletnią poprzez strony internetowe. Dostałem takie orzeczenie do wykonania i zastanawiałem się, jak to wykonać, ponieważ sprawca przyszedł i powiedział, zapytał nas, gdzie może się zgłosić, żeby taki program odbyć. Rodzi się problem, system zawodzi. Bo dotychczas mówiąc o systemie, mówiliśmy o nieodpłatnym systemie udziału w programach, bo zazwyczaj jeśli chodzi o programy przeciwdziałania przemocy w rodzinie, one są nieodpłatne, ponieważ to wynika również z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, że samorządy są zobligowane do stworzenia takiego nieodpłatnego systemu terapii czy programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy. Nie ma nic mowy o sprawcach przemocy seksualnej, ponieważ taki akt prawny żaden nie formułuje takich postulatów jak ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, która zapewnia nieodpłatny udział w takich programach. (KD3)

Jest bardzo duży problem, jeśli chodzi o poradnię seksuologiczną i czy terapię, i programy terapii zwłaszcza dla tych osób skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. (KD5)

Mamy nawet niewielu psychiatrów seksuologów, wizyty są odpłatne. Koszt to takiej wizyty to 200 zł. No jak my możemy kogoś, kto nie ma środków, kierować na takie wizyty. To po prostu jest nierealne do zrealizowania. (KD20)

Przygotowanie skazanego do życia na wolności

Podczas wywiadów fokusowych zwrócono uwagę, iż szkolenia dla kuratorów zawodowych z charakterystyki sprawców przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego mogą lepiej wpłynąć na efektywność działań podejmowanych w ramach procesu przygotowania skazanego do życia na wolności. Program wolnościowy zawiera rozpoznanie problemów skazanego oraz alternatywnych sposobów ich przełamywania w postaci konkretnych obowiązków nakładanych na osoby objęte m.in. 164 k.k.w. O powodzeniu programu wolnościowego decyduje w dużej mierze korelacja pomiędzy zdiagnozowanymi problemami skazanego a zadaniami wyznaczonymi mu do realizacji⁴. W przypadku przygotowania do życia na wolności skazanego za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności konieczne jest zdiagnozowanie problemów w celu zminimalizowania powrotu do przestępstwa. Uzasadnione będzie dokonanie analizy akt sprawy, charakteru i okoliczności popełnienia przestępstwa, analizy zgromadzonych opinii biegłych i wywiadów środowiskowych, a ponadto sposobu odbywania przez skazanego kary pozbawienia wolności – czy w systemie zwykłym,

⁴ A. Iwanowska, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.* Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2013, s. 82–86.

czy w systemie programowego oddziaływania. Wobec powyższego zasadne jest, aby skazani w okresie przygotowania do zwolnienia byli zobowiązani do rozpoczęcia lub kontynuacji odpowiedniej formy terapii w zakładzie karnym, a także do podjęcia działań mających na celu zapewnienie sobie możliwości kontynuowania terapii na wolności. Ważne jest również rozeznanie kuratora w zakresie dostępności specjalistów, którzy mogą udzielić skazanemu wsparcia terapeutycznego lub wsparcia w formie interwencji kryzysowej w warunkach wolnościowych, i przekazanie skazanemu niezbędnych informacji w tym zakresie. Należy rozważyć opracowanie zasad, które będą określały, jakie czynności ma podjąć kurator w ramach przygotowania skazanego za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności do życia na wolności.

Nie wiem, jak budować taki plan ze sprawcami takich przestępstw, działam intuicyjnie. Nie ma takiego czegoś, jak na wzór udzielania informacji dla opuszczającego zakład karny. (KD10)

...u nas pomoc postpenitencjarna dla takich skazanych opuszczających zakład karny w zasadzie polega tylko i wyłącznie na udzieleniu im bonów takich zakupowych do sklepu, tylko i wyłącznie. (KD15)

5. Opinie kuratorów okręgowych na temat dokonywanej na bieżąco oceny efektywności pracy zawodowych kuratorów sądowych w odniesieniu do spraw, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego

Kurator okręgowy w obszarze właściwości sądu okręgowego odpowiada za funkcjonowanie kuratorskiej służby sądowej. W ramach sprawowanego nadzoru posiada on kompetencje nadzorcze, merytoryczne, kontrolne, koordynujące oraz personalne (m.in. art. 36 i 37 u.k.s.). Kurator okręgowy dysponuje odpowiednimi narzędziami do sprawowania nadzoru organizacyjnego i merytorycznego nad kuratorami sądowymi oraz do kształtowania pragmatyki służbowej zawodu. Niemniej należy podkreślić, że kuratorzy zawodowi w podejmowaniu swoich decyzji są niezależni. Nie można jednak tracić z pola widzenia faktu, że sprawowanie nadzoru merytorycznego daje pewność ukształtowania zarówno właściwych warunków organizacyjnych, jak i kompetencji kuratorów sądowych w celu zwiększenia efektywności w podejmowaniu czynności zawodowych. Zgodnie z przyjętymi celami przedmiotem badań były opinie kuratorów okręgowych koncentrujące się na kompetencjach wskazanych w m.in. art. 37 ust. 2 u.k.s., w szczególności:

1. wykonywanie działań niezbędnych dla prawidłowego funkcjonowania kuratorskiej służby sądowej w okręgu;
2. koordynowanie działalności kuratorów sądowych na terenie swego działania;
3. nadzór nad pracą kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej;
4. kontrola i ocena pracy kuratorów sądowych, aplikantów kuratorskich oraz przeprowadzanie wizytacji i lustracji; w uzasadnionych wypadkach kurator okręgowy może zlecić kierownikowi zespołu kuratorskiej służby sądowej dokonanie kontroli i oceny pracy kuratora lub aplikanta;
5. organizowanie szkoleń kuratorów zawodowych w okręgu;
6. wykonywanie innych czynności zleconych przez prezesa sądu okręgowego.

Aby uzyskać wiedzę o działalności kuratorów okręgowych w zakresie prowadzenia działań nadzorczych, merytorycznych, kontrolnych oraz koordynujących, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, w ramach niniejszych badań, zwrócił się do wytypowanych losowo 20 kuratorów okręgowych z prośbą o przeprowadzenie wywiadu wśród zawodowych kuratorów sądowych i podzielenie się opinią na temat dokonywanej na bieżąco oceny efektywności ich pracy w odniesieniu do spraw, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

Kwestionariusz wywiadu składał się z 10 pytań zmierzających do uzyskania informacji m.in. z zakresu funkcjonowania kuratorskiej służby sądowej w okręgu, koordynowania działalności zawodowych kuratorów sądowych, lustrowania wybranych odcinków pracy kuratora, nadzoru nad pracą kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej w odniesieniu do spraw dotyczących wykorzystania seksualnego małoletnich (Załącznik nr 5).

5.1. Ocena stanu wiedzy wśród zawodowych kuratorów rodzinnych oraz zawodowych kuratorów dla dorosłych na temat charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego

Uczestnikami wywiadów fokusowych było 19 kuratorów okręgowych (20 uprawnionych) z:

1. Sądu Okręgowego w Poznaniu
2. Sądu Okręgowego w Krośnie
3. Sądu Okręgowego w Toruniu
4. Sądu Okręgowego w Krakowie
5. Sądu Okręgowego w Elblągu
6. Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim
7. Sądu Okręgowego w Łomży
8. Sądu Okręgowego we Włocławku
9. Sądu Okręgowego we Wrocławiu
10. Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim
11. Sądu Okręgowego w Koninie
12. Sądu Okręgowego w Gliwicach
13. Sądu Okręgowego w Białymstoku
14. Sądu Okręgowego w Częstochowie
15. Sądu Okręgowego w Ostrołęce
16. Sądu Okręgowego w Łodzi
17. Sądu Okręgowego w Przemyślu
18. Sądu Okręgowego w Bielsku-Białej
19. Sądu Okręgowego w Słupsku.

Uczestnikom wywiadów fokusowych zadano pytanie odnośnie do stanu wiedzy wśród zawodowych kuratorów rodzinnych oraz zawodowych kuratorów dla dorosłych na temat charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego dziecka w odniesieniu do profilu ofiary, profilu sprawcy i metod działania sprawcy. Ponadto zapytano, czy w danych okręgach sądowych były prowadzone w ciągu ostatnich kilku lat szkolenia z zakresu charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego dziecka.

Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że w ocenie kuratorów okręgowych problematyka zjawiska wykorzystania seksualnego małoletnich jest znana kuratorom sądowym, jednakże stan wiedzy jest zróżnicowany.

...jest to wiedza bardzo ogólna, która nie do końca potrafi kuratorowi w swojej pracy wyłuskać te problemy już w rodzinach czy w środowiskach, w których on pracuje. Dlatego myślę, że musiałoby być specjalistyczne szkolenie przeprowadzone w tym zakresie. Dlatego że ogólnie wszyscy wiemy, jaki jest profil sprawcy, profil ofiary, jakie są metody działania sprawcy, jakie są później mechanizmy obronne dziecka bądź jakieś długo- czy krótkoterminowe związane z wykorzystaniem seksualnym dziecka. Natomiast myślę, że ta wiedza jest bardzo ogólna i mało ukierunkowana. Tutaj mamy chyba jeszcze problem wykorzystywania seksualnego małoletnich również przez osoby małoletnie. I tutaj na tym też chyba należałoby się skupić, bo bardzo często, kiedy małoletni jest takim sprawcą przemocy seksualnej czy wykorzystywania seksualnego drugiego małoletniego, widzimy w nim jedynie agresora i osobę, która jest właśnie sprawcą tejże przemocy, a chyba nie myślimy o tym, że ta osoba jest, mogła być w swojej przeszłości wykorzystywana seksualnie i przenosi na przykład takie zachowania. Więc wydaje mi się, że taka gruntowniejsza, usystematyzowana przede wszystkim wiedza dotycząca właśnie tych efektów krótko- i długoterminowych, czynników ryzyka, które występują w problemie, myślę, że jest za mała, zbyt ogólna, zbyt powierzchowna. (K05)

Jeżeli chodzi o kwestię znajomości tego zagadnienia wśród kuratorów zawodowych, to uważam, że jest bardzo wysoka i stale wzrasta. Kwalifikacje posiadają na etapie oczywiście wstępnej tylko diagnozy i rozeznania sytuacji. Nie są to specjaliści czy terapeuci, bo takich kuratorów nie mamy, ale są to osoby, które tą podstawową wiedzę, jak rozpoznać tego typu problematykę, posiadają. (K04)

...z całą pewnością kuratorzy z pionu karnego takich szkoleń nie mają, dlatego że my nie pracujemy z dziećmi, nasze oddziaływania na dzieci to są pośrednie poprzez kontakt z dorosłymi członkami rodziny. (K02)

Problem był w rodzinie, było wiele instytucji, ale on był trudny do wykrycia, ujawnienia się tego problemu. Dzieci nie mogły powiedzieć, a kurator wchodzący do domu zauważał matkę, która się w różnym stanie interesuje się bądź nie interesuje, natomiast interesuje się nimi ojciec. Ojciec dba o wszystko, między innymi kąpie te dzieci i wykonuje wiele czynności. I kurator widzi dzieci, które nie lgną do matki, tylko do ojca. Ale one się go nie boją, one się cieszą na jego widok. (K012)

Realizowane szkolenia i inne formy doskonalenia zawodowego kuratorów w okręgu

Kuratorzy okręgowi zasygnalizowali, że w ich okręgach realizowane są również szkolenia dotyczące zjawiska przemocy seksualnej.

Jeżeli chodzi o nasz okręg, to kładziemy bardzo duży nacisk na szkolenia w tym zakresie. Już w program aplikacji kuratorskiej mamy wpisany ten blok dotyczący przeciwdziałania przemocy ogólnie w rodzinie, ale to się rozbija na

różne formy tej przemocy. W naszym okręgu od 5 lat prowadzimy kuratorską kampanię przeciw przemocy. Tutaj kładziemy ogromny nacisk na współpracę interdyscyplinarną z różnymi podmiotami. W szczególności staramy się zaangażować poradnię psychologiczno-pedagogiczną właśnie pod kątem dzieci. Jako kuratorzy wychodzimy do szkół z prelekcją do uczniów, mamy audycje radiowe. Tam właśnie zwracamy uwagę na różne formy przemocy. To jest audycja skierowana do rodziców. W moim okręgu szerzymy tu wiedzę ogromnie. Ja prowadzę szkolenia w zakresie przeciwdziałania przemocy wobec dzieci i tam właśnie uczulam, na co kuratorzy powinni zwrócić na wywiadzie, jeżeli chodzi o symptomy doznawanej przemocy seksualnej w rodzinie. (K01)

W okręgu K015 jesteśmy aktualnie właśnie w cyklu takich szkoleń. Głównie też tej tematyki, nawet drugiego dnia odbyło się takie szkolenie i rzeczywiście dostrzegaliśmy potrzebę doksztalcania kuratorów z naszego okręgu i korzystamy z ofert z zewnątrz, różnych instytucji, które nam tutaj oferują oferty. (K015)

Kuratorzy uczestniczą we wszelkiego rodzaju szkoleniach i tutaj mówię, tych szkoleń właśnie z przemocy seksualnej i wykorzystania seksualnego mieliśmy w ostatnim czasie chyba dwa takie szkolenia w ostatnich pięciu latach. No myślę, że jest to zbyt mało, natomiast nie dysponujemy takimi środkami, żeby jakoś to rozwinąć. (K03)

Prawdę mówiąc, nie przypominam sobie, aby odbywały się w ciągu 20 lat w naszym okręgu, ani takich szkoleń oferowanych przez jakieś zewnętrzne podmioty, które dotyczyłyby tak jak pan pozwoli sobie zacytować umiejętności tworzenia profilu takiej osoby, albo nawet zapoznawania się z takim profilem, bo nie sądzę, żebyśmy, ja nie miałam nigdy do czynienia z takimi narzędziami, którymi mogłabym tworzyć taki profil. Tak że myślę, że ta wiedza jest niewystarczająca i jak myślałam o tym spotkaniu dzisiejszym, o czym moglibyśmy rozmawiać i czego mi brakuje, to doszłam do wniosku, że brakuje mi bardzo wielu rzeczy, bo nie mamy takich szkoleń, nie mamy takiego przygotowania do pracy z osobami, które są karane za wykorzystywanie seksualne małoletnich. (K02)

Były prowadzone tego typu szkolenia przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury i w takich szkoleniach kuratorzy brali udział. Ja też uczestniczyłam w takim szkoleniu. Tam była charakterystyka sprawców z podziałem na te zaburzenia. Co do zasady profilowanie sprawców tego typu przestępstw, to takiego szkolenia z poświęceniem wyłącznie na sprawcę to nie było. (K01)

5.2. Podnoszenie wiedzy, umiejętności oraz kompetencji kuratorów sądowych w zakresie zwiększenia ochrony dobra dziecka przed zjawiskiem wykorzystywania seksualnego

Kuratorzy okręgowi zwrócili uwagę na konieczność szkoleń. Niektórzy położyli nacisk na aktywność kuratorów w aspekcie samodoskonalenia zawodowego i korzystają z dostępnych ofert szkoleń we własnym zakresie. Kurator KO11 podkreśliła, że wiedza z zakresu charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletniego potrzebna też jest kuratorowi

okręgowemu w kierunku dokonywania właściwej oceny podejmowanych przez kuratorów sądowych zadań, w ramach prowadzenia czynności nadzorczych. Zwróciła także uwagę na konieczność podnoszenia wiedzy w tym zakresie przez kierowników Kuratorskiej Służby Sądowej i kuratorów liniowych, co pozwoli na efektywne prowadzenie czynności w tego rodzaju sprawach.

Na pewno ich nie ma, takich szkoleń, i myślę, że brakuje nam takiego doświadczenia profesjonalnego. (K02)

KO18 zwrócił uwagę, że „wiedza jest niewystarczająca i nie jest to krytyka w stronę kuratorów, lecz uważa, że powinni być szkoleni i doskonaleni w tym zakresie”.

Tak, oczywiście. Uważam, że jest to niezbędne. Jest to najbardziej skrywana forma przemocy, jeżeli chodzi ogólnie o to zjawisko, właśnie przemoc seksualna, ale daje bardzo wyraźne symptomy i uważam, że tutaj jest niezbędne szkolenie w tym zakresie. (K01)

KO1 podkreślił także, że istotną rolę w ochronie dzieci przed sprawcami przestępstw seksualnych pełnią kuratorzy dla dorosłych, którzy powinni być szkoleni z przedmiotowej problematyki, aby efektywniej pracować ze sprawcami.

Staramy się, żeby każdy kurator w naszym okręgu kończył program pracy ze sprawcą. Ja staram się dążyć do tego, żeby każdy kurator z pracy ze sprawcą był przeszkolony. Nie dotyczy to tylko sprawcy przemocy tej klasycznej. (K01)

...odnośnie takiej wąskiej dziedziny, jak praca ze sprawcami przestępstw seksualnych, to uważam, że tutaj powinni być wyspecjalizowani kuratorzy. (K05)

Kuratorzy okręgowi wskazali na niewystarczającą ilość ofert szkoleń z tego obszaru. Kursy oferowane przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie z tej tematyki są organizowane z ograniczoną liczbą miejsc, co skutkuje brakiem możliwości udziału większej grupy uczestników. KO3 podkreślił, że „kuratorzy zawodowi sami poszukują oferty szkoleń odnoszących się do tematyki wykorzystania seksualnego i w ten sposób podnoszą swoje kompetencje”.

KO5 oświadczył, że systematycznie zapoznaje się z ofertą szkoleń komercyjnych, jednak tematyki wykorzystania seksualnego małoletnich nie dostrzegł. Nie zauważył jej również w ofercie szkoleniowej samorządu lokalnego, który realizuje programy przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

KO12 podkreślił, iż oferta szkoleniowa dla kuratorów sądowych w jego okręgu uwarunkowana jest skalą kategorii spraw.

Dostrzegam potrzebę podnoszenia wiedzy kuratorów z zakresu problematyki wykorzystania seksualnego małoletnich, ale w naszym okręgu są to pojedyncze przypadki. Mamy częściej do czynienia z przemocą fizyczną lub psychiczną, ale sprawę wykorzystania seksualnego traktujemy bardzo poważnie (K012).

Kurator KO10 wskazał, że warto wykorzystywać do szkoleń wiedzę specjalistyczną z własnych zasobów osobowych: „...warto wykorzystać wiedzę specjalistyczną z tego zakresu, którą posiadają kuratorzy zawodowi w danym okręgu, bowiem takie szkolenie przeprowadził dla jej okręgu jeden z kuratorów, który jest w tej dziedzinie specjalistą, i to było bardzo interesujące i przydatne szkolenie. W innym wypadku należy szukać specjalistów z zewnątrz, aby kuratorzy zyskali potrzebną wiedzę i umiejętności w tym zakresie”.

KO18 podniósł, iż w ramach realizacji profilaktyki przeciwdziałania przemocy seksualnej na szkodę małoletniego zasadna jest współpraca interdyscyplinarna jednostek samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych, pomocy społecznej, ochrony zdrowia, bezpieczeństwa społeczności lokalnej i edukacji. Współpraca wskazanych powyżej podmiotów powinna zmierzać do wypracowania dobrych praktyk w zakresie ochrony dobra dziecka przed zjawiskiem wykorzystania seksualnego.

5.3. Uwzględnianie przez kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej tematyki dotyczącej charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletnich w szkoleniu kuratorów społecznych

Mając na uwadze, iż zgodnie z art. 75 ust. 2 u.k.s. kurator okręgowy określa ramowy plan aplikacji kuratorskiej, pytanie ankietowe miało dostarczyć informacji o tym, czy zjawisko wykorzystania seksualnego małoletnich było uwzględnianie w ramowym planie aplikacji, a jeśli tak, to w jakiej formie i w jakim zakresie.

Kuratorzy okręgowi zwrócili uwagę, iż ramach aplikacji kuratorskiej konieczne jest uwzględnienie tematyki wykorzystania seksualnego małoletniego w szerokim module przeciwdziałania przemocy. Poruszana tematyka w niektórych okręgach była uwzględniana w mniejszym lub większym stopniu. Wynikało to z faktu, iż roczny program aplikacji i jego formuła nie zawsze pozwalały na uwzględnienie tej tematyki, powodem był również brak specjalistów, środków finansowych i możliwości organizacyjnych.

U nas w okręgu jest to praktykowane, jest blok dotyczący, bo literatura i ilość aktów prawnych dotyczących przeciwdziałania przemocy jest ogromna, więc jest u nas taki blok i tam też są informacje dotyczące tej formy przemocy seksualnej. (K01)

Szkolenie byłoby bardzo ciekawą propozycją, ponieważ cykl szkoleń aplikacji rozłożony jest na rok, ...nigdy nie miałam tego typu propozycji szkoleń w swoich planach, ale jest to bardzo ciekawe. (K015)

Respondenci wskazali, że najlepszą formą szkolenia będzie formuła warsztatowa przy udziale specjalistów z tego zakresu.

Myślę, że można by wprowadzić do ramowego szkolenia aplikantów ten temat (...) ja jestem zwolenniczką warsztatów, więc na pewno byłaby to lepsza forma i ludzie przyswajają lepiej wiedzę na warsztatach niż na wykładach (...). Byłoby dobrze, gdyby takie warsztaty mogły być prowadzone przez specjalistów w dziedzinie seksuologii. Myślę, że jeden taki warsztat w tym ramowym planie byłby wystarczający. (K016)

To powinny być jakieś takie bardziej warsztatowe zajęcia, a nie takie odtwórcze. Zawsze potrzeba tego elementu praktyki. (K03)

Problematyka wykorzystywania seksualnego małoletniego dziecka powinna być absolutnie uwzględniona w aplikacji kuratorskiej. Bardzo sensowną formą szkolenia aplikantów byłoby tutaj w ramach tej aplikacji zaproszenie specjalisty z takiego zakresu, na przykład do sądu okręgowego. (K05)

Uważam, że problematyka wykorzystania seksualnego dzieci powinna być ujęta w ramowym programie aplikacji, ale poprzez profesjonalne szkolenie lub udział w warsztatach. (K019)

Wszyscy kuratorzy pozytywnie wypowiedzieli się o pomysłe centralnego szkolenia aplikantów „... dla małych i średnich okręgów, gdzie jest mała liczba aplikantów, będzie to bardzo dobre rozwiązanie. Szkolenie kuratorów do zawodu, przygotowanie przed egzaminami kuratorskimi, najlepszą i optymalną formułą byłoby szkolenie centralne” (K014).

5.4. Przeprowadzanie kontroli obejmujących lustrowanie odcinka pracy kuratorów sądowych w zakresie spraw dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego w ramach wykonywanych zadań nadzorczych

Kolejne pytanie miało na celu uzyskanie opinii kuratorów okręgowych w kontekście potrzeby przeprowadzenia kontroli i lustracji odcinka pracy zawodowych kuratorów sądowych w zakresie spraw dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego. W wywiadach fokusowych respondenci wskazali, że kontrola czynności dokonywanych przez kuratorów sądowych w sprawach dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego powinna odbywać się w ramach lustracji tematycznej, ponieważ jak zauważył KO20:

...mogłaby dać obraz tego zjawiska, skalę w ramach danego okręgu, no i też w związku z tym możliwość i ocenę, jakie jest to zjawisko, jak kuratorzy radzą sobie w pracy praktycznej z takim problemem oraz też punkt wyjścia co do tego, w jakich obszarach jeszcze też powinni zostać dokończani, jakie mają problemy.

Kurator KO15 uważa, że „każda kontrola przyczynia się do podniesienia efektywności pracy kuratorów, a zatem kontrola tego odcinka pracy byłaby korzystnym rozwiązaniem”.

Z kolei inny respondent wskazał, że taka kontrola nie jest potrzebna:

Nie wydaje mi się, żeby była taka konieczność, żeby wprowadzać nadzór szczególnie nad tym odcinkiem. Tych czynności kontrolnych nad pracą kuratorów jest bardzo dużo, co roku są to czynności, kierunki, które są określane przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Poza tym każdy zespół kuratorski jest kontrolowany, to jest potężna wizytacja. (K02)

Natomiast KO18 zwrócił uwagę na konieczność organizowania szkoleń i wypracowania jasnych procedur w prowadzeniu czynności w tego rodzaju sprawach, a dopiero po upływie pewnego czasu – przeprowadzenia kontroli lub lustracji, aby ocenić efektywność pracy kuratorów sądowych.

Tak, myślę, że jak najbardziej. Byłaby to bardzo wskazana praktyka, bo o ile w pionie karnym mamy pewne wytyczne i możemy sobie coś tam dopasować pod kątem kategorii czy właśnie metodyki z rozporządzenia, o tyle w pionie rodzinnym jest to bardzo rozmyte i wymagałoby tutaj jakiegoś drogowskazu dla nas. (K01)

W zdecydowanej większości kuratorzy okręgowi podkreślili, że jest to szczególna kategoria spraw w obu pionach, ponieważ wiąże się z rażącym naruszeniem dobra dziecka i mimo że takie sprawy występują w niewielkiej liczbie, to tym bardziej – ze względu na tematykę – powinny być przedmiotem kontroli.

Wykorzystanie seksualne małoletniego jako sprawa trudna i wymagająca bezzwłocznego podjęcia czynności

Wszyscy kuratorzy okręgowi uznali, że ciężar gatunkowy tego przestępstwa przemawia za uznaniem takiej sprawy za trudną i należy do niej podejść metodycznie.

W pionie kurateli dla dorosłych przepis art. 169b k.k.w. wprost określa kategorie osób z grup ryzyka, wobec których czynności wykonuje kurator zawodowy. Z kolei w pionie kurateli rodzinnej rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych¹ w § 5

¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (Dz.U. Nr 112 poz.1064).

wskazuje, iż w sprawach trudnych lub wymagających bezzwłocznego podjęcia czynności nadzór wykonuje zawodowy kurator rodzinny.

Podczas wywiadów z kuratorami okręgowymi poddano pod dyskusję kwestię powierzenia prowadzenia sprawy wykorzystania seksualnego małoletniego kuratorowi społecznemu. Wśród respondentów zdania były podzielone.

W szczególnych, tego typu sprawach nikt nie miałby chyba odwagi, żeby powierzyć i kuratorowi społecznemu i dlatego przyjmujemy do osobistego prowadzenia. Ten typ spraw był prowadzony przez specjalistów, z dużym doświadczeniem zawodowym i wieloletnią pracą. (K020)

Myszę, że tutaj wszyscy kuratorzy się zgodzą, że jest to obszar bardzo trudny i nie ulega wątpliwości, że powinni się zajmować w pierwszej kolejności najbardziej doświadczeni kuratorzy. (K019)

KO12 uważa, że tego rodzaju sprawa powinna zostać uznana za trudną i powinna być prowadzona przez kuratora zawodowego.

Z kolei część kuratorów okręgowych zwróciła uwagę na możliwość powierzenia tego rodzaju spraw kuratorom społecznym z tego powodu, że wśród nich często znajdują się osoby, które posiadają stosowną wiedzę i doświadczenie w pracy z ofiarami przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.

...nie zawsze zachodzi potrzeba prowadzenia sprawy w tej kategorii przez kuratora zawodowego, ponieważ wśród kuratorów społecznych mogą być specjaliści z tego zakresu. (K016)

Nie upierałbym się na prowadzenie tego nadzoru przez kuratora zawodowego, bo mamy w swoim okręgu takie przypadki, że kuratorami społecznymi są psychoterapeuci, psycholodzy, a nawet mamy takiego psychoterapeutę, który zajmuje się właśnie przemocą seksualną. (K03)

5.5. Organizowanie przez kierownika zespołu okresowych spotkań z kuratorami zawodowymi w celu podnoszenia efektywności pracy – w szczególności z uwzględnieniem spraw, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego

Zamierzeniem kolejnego pytania było uzyskanie opinii kuratorów okręgowych, czy dobrą praktyką byłoby dokonywanie przez kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej okresowych spotkań z kuratorami zawodowymi w celu omówienia spraw, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego. Miałoby to na celu na ustalenie skali spraw tej kategorii, potrzeby wprowadzenia ewentualnych szkoleń podnoszących kompetencje kuratorów sądowych, problemów związanych z wykonywaniem orzeczeń sądowych w tym

zakresie i wypracowania najlepszych rozwiązań zmierzających do sprawnego wykonywanych czynności służbowych.

Kompetencje kuratora okręgowego określone w art. 37 ust. 2 pkt 4 u.k.s. pozwalają na realizowanie powyższych założeń. Z kolei dla kierownika zespołów taką podstawą jest art. 41 ust. 1 u.k.s.

Ja cyklicznie spotykam się z kierownikami zespołów w sądzie okręgowym, zupełnie inaczej wygląda taka rozmowa w cztery oczy i przy stole łącznie z prezesem sądu... Na takich spotkaniach omawiamy różne tematy bieżące, najpilniejsze i taki temat przestępstw omawiam. (K014)

Konsultujemy takie sprawy w czasie narady kierowników pionu rodzinnego w sądzie okręgowym, które odbywają się co dwa, trzy miesiące. Staramy się szybkie problemy rozwiązywać też wśród kierowników całego okręgu, jeżeli jest taka potrzeba. (K020)

W moim okręgu robiliśmy mniej więcej co 2 miesiące takie spotkania dotyczące różnych przypadków... Rozmawialiśmy na tematy różnych trudnych przypadków po to, żeby poddać pod dyskusję, ponieważ czasami spojrzenie innych kuratorów to coś w rodzaju takiej superwizji. Myślę, że dobrą praktyką byłoby omówić przypadek właśnie przestępstwa seksualnego. (K016)

Niektórzy kuratorzy okręgowi zasygnalizowali, iż w ich okręgu w zespołach prowadzone są spotkania kuratorów zawodowych z kierownikiem zespołu, podczas których omawia się daną sprawę i przedstawia możliwości jej rozwiązania, wyznaczenia celów pracy wychowawczej czy resocjalizacyjnej i efektywności ich osiągnięcia, a także jakimi narzędziami należy pracować czy z jakimi instytucjami można podjąć współpracę na rzecz ochrony dobra dziecka.

...sam pomyśl takich spotkań regularnych w zespołach, podczas których kuratorzy mogliby omawiać swoje najpilniejsze sprawy, wydaje mi się bardzo cenne. (K02)

To znaczy kierownicy mają to jakby w zakresie zadań, żeby organizować i naradzać się z zespołem, natomiast praktyka też pokazuje, że jak jest trudna sprawa, a my nie mamy licznych zespołów, więc te zespoły tworzą takie zgrane grupy, więc każdy trudny przypadek, przynajmniej ja też tak zauważam, a jestem tutaj niedaleko kuratorów, oni dyskutują między sobą i starają się jakoś tak wspólnie wyciągnąć wnioski. Tego rodzaju sprawy są ewidentnie omawiane. (K012)

KO10 podkreślił, że podczas spotkań kuratorzy mogą dzielić się wiedzą i doświadczeniem w tego rodzaju sprawach, przekazując kolegom i koleżankom cenne informacje. Jeden z respondentów (KO5) zasygnalizował, że przeszkodą w cyklicznym organizowaniu tych spotkań jest rosnące obciążenie kuratorów zawodowych bieżącymi sprawami.

Superwizja

Kurator okręgowy KO3 podkreślił, że kuratorzy zgłaszają zapotrzebowanie na superwizję, ale problemy organizacyjne z zebraniem się odpowiedniej liczby osób w jednym czasie uniemożliwiają jej przeprowadzenie. Jednakże „...dostrzegamy takie nieformalne superwizje koleżeńskie w naszych zespołach i są wartościowe, ponieważ pozwalają na wymianę doświadczeń”.

Kuratorzy się naradzają, wspierają, rozmawiają, gdy sprawy im się pokrywają w obydwu pionach.

Ja zachęcam ich zawsze do takiej superwizji koleżeńskiej, żeby się wymieniali informacjami. (K01)

Widzę te spotkania jako bardzo dobry pomysł, jako też wsparcie kuratorów, wymiany myśli. Bez superwizji koleżeńkiej nie wyobrażam sobie mojej pracy w ciągu tych 20 lat pracy jako kuratora terenowego. W naszym okręgu była możliwość uczestniczenia w spotkaniach z superwizorem. Spotkania odbywały się raz w miesiącu i na tych spotkaniach właśnie żeśmy omawiali nasze problemy związane z pracą, z radzeniem sobie ze stresem. Spotkania miałyby na celu, żebyśmy mogli opowiedzieć o swojej pracy, pozbyć się swoich wątpliwości i w ten sposób nauczyć się też radzić sobie ze stresem. (K02)

5.6. Uwzględnianie przez kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej tematyki dotyczącej charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletnich w szkoleniu kuratorów społecznych

W ocenie wszystkich kuratorów okręgowych pożądaną jest, aby kuratorzy społeczni byli szkoleni z problematyki wykorzystania seksualnego małoletniego. Podkreślili jednocześnie, że przyczyny organizacyjno-finansowe były barierą w przygotowaniu takiego szkolenia. Koszt wynagrodzenia specjalistów z tego zakresu nie pozwalał na prowadzenie takich spotkań w danym sądzie rejonowym. Respondenci wyjaśnili również, że kuratorzy społeczni na co dzień wykonują różne prace zawodowe i przeprowadzenie takiego szkolenia dla całego okręgu również było trudne do zrealizowania z przyczyn organizacyjnych.

...są te szkolenia kuratorów społecznych, ale to są raczej szkolenia bardzo ogólne z zakresu uzależnień, z zakresu przemocy, które powodują, żeby dać przynajmniej te podstawy kuratorom społecznym do tego, żeby prawidłowo wykonywali swoje zadania. (K04)

Kierownik powinien szkolić tych kuratorów społecznych z charakterystyki wykorzystania seksualnego. Te szkolenia odbywają się czasami na przykład na terenie sądu. Natomiast my zapraszamy na takie nawet dwudniowe konferencje metodyczne i tutaj jest to taka wartość dodana. (K03)

Kurator KO5 zwrócił uwagę, że szkolenie dla kuratorów społecznych z charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletnich powinien prowadzić specjalista bądź kurator posiadający doświadczenie w tego rodzaju sprawach, aby mógł przekazać rzetelną wiedzę w omawianym zakresie.

Inni ankietowani (KO12, KO18, KO19) podkreślili, że szkolenia dla kuratorów społecznych powinny uwzględniać poruszaną tematykę, lecz na ogół brakuje na ten cel pieniędzy, natomiast co do zasady takie szkolenia powinni prowadzić specjaliści.

5.7. Dostępność specjalistów dla małoletnich pokrzywdzonych przestępstwem wykorzystania seksualnego

Szczególną rolę w wykonywaniu czynności służbowych przez kuratorów sądowych w sprawach tej kategorii pełnią placówki lecznicze i terapeutyczne. Pytanie z tego zakresu zmierzało w kierunku ustalenia dostępności w okręgu specjalistów świadczących pomoc małoletnim pokrzywdzonym przestępstwem seksualnym. Respondenci wskazali, że występuje tu problem z dostępem do specjalistów i ma to istotny wpływ na efektywne prowadzenie nadzorów w tego typu sprawach.

Nie ma zaplecza psychologów i psychiatrów, którzy zajęliby się opieką i wsparciem dla nas, jak udzielać pomocy tego typu osobom, szczególnie jeżeli chodzi o bezpłatną pomoc, bo osoby, które my nadzorujemy w większości i na profesjonalną pomoc odpłatną nie stać ich. (KO20)

W naszym okręgu nasi podopieczni korzystają, ale stricte osoby wyspecjalizowanej w zakresie pomocy ofiarom przemocy seksualnej czy pracy z osobą popełniającą ten czyn nie mam. (KO1)

KO7 zwrócił uwagę na długie terminy oczekiwania na pierwszą wizytę, a następnie zbyt długie przerwy w wizytach w trakcie trwania terapii.

KO12 podkreślił, że „...na ogół nie ma problemu ze specjalistami z zakresu psychologii i terapeutów, natomiast jest ogromny kłopot z dostępnością psychiatrów, zwłaszcza dla dzieci i młodzieży”.

Spotykamy się z różnymi służbami i wymieniamy się informatorami. Robimy taką bazę podmiotów, gdzie kuratorzy mogą kierować podopiecznych, gdzie podopieczni mogą znaleźć jakąś pomoc. My to tak robimy po swojemu w ramach dobrych praktyk. (KO10)

5.8. Problematyka realizacji nadzoru nad wykonywaniem przez skazanego obowiązku i środka karnego

Badanie fokusowe miało również na celu ustalenie, czy do kuratorów okręgowych wpływały informacje o problemach z wykonywaniem środków karnych orzeczonych na podstawie art. 39 pkt 2a, 2b k.k., obowiązków orzeczonych na podstawie art. 72 § 1 pkt 6, 6a, 6b k.k. oraz środków zabezpieczających orzeczonych na podstawie art. 93a § 1 pkt 1, 2, 3 k.k. w stosunku do sprawców przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.

Respondenci wskazali, że do obowiązków kuratorów zawodowych częściej należy wykonywanie nadzorów nad zakazami i nakazami wobec tych skazanych sprawców przestępstw seksualnych, którzy odbywają bezwzględną karę pozbawienia wolności. Rzadziej spotyka się realizację nadzoru nad wykonywaniem obowiązku terapii w stosunku do takiego rodzaju sprawcy. Niemniej jeżeli taka terapia została orzeczona przez sąd, to we wszystkich analizowanych przypadkach pojawiał się problem z wykonaniem tego obowiązku.

KO14 wskazał, że takich specjalistycznych terapii i oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców generalnie nie ma. Z kolei KO4 podał, że istnieją podmioty prowadzące terapię dla sprawców przestępstw seksualnych, ale termin jej rozpoczęcia jest wyznaczany po upływie okresu orzeczonych obowiązków probacyjnych. KO5 ponadto wskazuje na problem z realizacją terapii mimo starań kuratora i skazanego.

Mamy problem ze znalezieniem miejsca i trudno tutaj mówić o uchylaniu się od takiej terapii, bo ten sprawca mimo naprawdę starania kuratora, a jeżeli są prywatne miejsca leczenia, to nie ma kto pokryć tych kosztów tego leczenia. (KO5)

Działania kuratora okręgowego polegały na pomocy temu kuratorowi w znalezieniu takiego miejsca i powiem, że to jest rzeczywiście problemem, ponieważ to nie jest refundowane w żaden sposób. Próbowaliśmy skontaktować się z Narodowym Funduszem Zdrowia, żeby wskazał placówkę na terenie całego województwa, gdzie refundowane są leczenie sprawców, to nie mamy. (KO5)

Kurator KO3 zwrócił uwagę, iż „współpracujemy z Regionalnym Ośrodkiem Polityki Społecznej i Urzędem Marszałkowskim w zakresie wsparcia osób pokrzywdzonych przestępstwem i dla sprawców przemocy oraz korzystamy z opublikowanej listy takich podmiotów. Wspomniane ośrodki w ramach swoich kompetencji zajmują się promocją zdrowia, prowadzą szkolenia i zajęcia korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy”.

Sprawowanie nadzoru nad nakazami i zakazami

KO16 otrzymała informacje od kuratorów ze swojego okręgu, że istnieje problem z prowadzeniem efektywnego nadzoru nad wykonaniem orzeczonego środka karnego. Podniosła, że im bardziej ogólny jest katalog osób, do których skazany nie może się zbliżyć, lub im szerszy zakres wskazanych miejsc zakazu, tym trudniej kuratorowi nadzorować taki środek. Dodała, że w zasadzie wtedy można jedynie bazować na oświadczeniach skazanego i korzystać z informacji ze środowiska, a takie sprawowanie nadzoru stanowi wysokie ryzyko niestosowania się przez skazanego do orzeczonego środka karnego. W kontekście spraw dotyczących wykorzystania seksualnego małoletnich wyżej wymieniona kurator podkreśliła, że „...jeśli chodzi o szkoły i przedszkola, to w okolicy miejsca zamieszkania skazanego można było, natomiast my nie mamy pewności, że on nie pojedzie do innego miasta czy do innej dzielnicy. Natomiast place zabaw na każdym osiedlu po kilka i tutaj też kłopot jest zdecydowanie w sprawowaniu takiego efektywnego nadzoru”.

6. Podsumowanie i rekomendacje w zakresie usprawnienia dotychczasowej praktyki

6.1. Rekomendacje na bazie wyników wywiadów fokusowych z kuratorami okręgowymi

Na podstawie przeprowadzonych wywiadów fokusowych z kuratorami okręgowymi rekomenduje się:

- 1. Zapewnienie kuratorom sądowym (zawodowym i społecznym) dostępu do profesjonalnych szkoleń, w tym zwiększenie liczby szkoleń organizowanych przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury oraz na poziomie okręgu.** W wywiadach fokusowych kuratorzy okręgowi zgłosili zapotrzebowanie na szkolenia z zakresu charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletnich zarówno dla kuratorów sądowych (zawodowych i społecznych) ds. rodzinnych, jak i wykonujących orzeczenia w sprawach karnych. Kuratorzy okręgowi wskazali na konieczność uwzględnienia problematyki wykorzystania seksualnego małoletnich w ramowym planie aplikacji kuratorskiej.
- 2. Konieczne jest stworzenie odpowiednich warunków dla zwiększenia efektywności czynności wykonywanych przez kuratorów sądowych zarówno w pionie kurateli rodzinnej, jak i dla dorosłych w celu wsparcia dzieci, które doświadczyły przemocy i wykorzystywania seksualnego.** Powinno się odbyć poprzez stworzenie w okręgu wykazu placówek, które zapewniają kompleksowe wsparcie specjalistyczne, w szczególności w jednym miejscu, gdzie małoletni i jego bliscy mogą liczyć na pomoc psychiatryczną, psychologiczną i seksuologiczną. Konieczne jest również prowadzenie listy placówek prowadzących terapie oraz działania korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przestępstw seksualnych. Ideą koncepcji jest wykorzystywanie lokalnych zasobów dla szybszego i skuteczniejszego wsparcia zarówno ofiar, jak i sprawców.
- 3. Konieczne jest wypracowanie rozwiązań modelowych dotyczących usprawnienia funkcjonowania kuratorskiej służby sądowej w pionie rodzinnym i dla osób dorosłych w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.** Kuratorzy okręgowi zwrócili także uwagę na konieczność opracowania metodyki pracy

kuratorów sądowych w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

4. **Należy rozważyć możliwość wypracowania zasad lustrowania odcinka pracy kuratorów zawodowych w sprawach dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego.** Część kuratorów okręgowych uznała, że dobrą praktyką byłaby weryfikacja odcinka pracy kuratorów w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletnich, jednakże większość z rozmówców przyznała, że wiele zależy od skali zjawiska. Wszyscy kuratorzy okręgowi zgodnie podkreślili, że niezależnie od liczby przypadków tego rodzaju spraw kwestia wykorzystania seksualnego małoletnich winna być każdorazowo prowadzona w sposób gwarantujący prawidłowy przebieg postępowania z umiejętnym wykorzystaniem predyspozycji, wiedzy i doświadczenia kuratorów sądowych (zawodowych i społecznych) w tym zakresie.
5. **Warto zastanowić się nad wyspecjalizowaniem części kuratorów w zespole w tematyce wykorzystania seksualnego małoletniego.** Z badań wynika, że kuratorzy zwrócili uwagę na konieczność uznania sprawy wykorzystania seksualnego małoletnich jako sprawy trudnej i wymagającej podjęcia natychmiastowych czynności w sposób metodyczny oraz efektywnego wykorzystania posiadanych zasobów w danym zespole poprzez powierzenie sprawy kuratorowi posiadającemu wiedzę, doświadczenie i osobiste predyspozycje do prowadzenia tej kategorii spraw. Zwrócili przy tym uwagę na dobrą praktykę polegającą na wyspecjalizowaniu części kuratorów w zespole w tym zakresie, aby mogli oni skutecznie realizować zadania w przedmiotowych sprawach, a także służyć pomocą pozostałym kuratorom w zespole w celu realizacji powierzonych im zadań.
6. **Konieczne jest zapewnienie kuratorom zawodowym dostępu do superwizji.** Superwizja może być rozumiana jako narzędzie służące wprowadzaniu i utrzymywaniu profesjonalnych standardów praktykowania, wzmacnianiu i rozwijaniu kompetencji zawodowych pracowników, przeciwdziałaniu ich wypaleniu zawodowemu, udzielaniu im wsparcia, wzmacnianiu umiejętności komunikacji interpersonalnej oraz podnoszeniu skuteczności pracy¹. Podczas wywiadów fokusowych zwrócono uwagę, że w ramach superwizji powinny być również omawiane sprawy z zakresu wykorzystania seksualnego małoletnich i pojawiających się trudności w wykonywaniu czynności przez kuratorów zawodowych.
7. **Opracowanie strategii działania zespołu kuratorskiej służby sądowej we współpracy z kuratorem okręgowym.** Kuratorzy okręgowi poruszyli także kwestię organizacji pracy zespołów kuratorskiej służby sądowej w aspekcie wykorzystania kierownika i jego możliwości kształtowania pracy zespołów. W zdecydowanej większości kuratorzy

¹ Ł. Kwadrans, *Metody pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich*. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2019, s. 152.

okręgowi pozytywnie ocenili pracę zespołową rozumianą jako wymianę doświadczeń, dzielenie się wiedzą i pomysłami na rzecz doskonalenia pracy zespołów kuratorskiej służby sądowej. Niektórzy kuratorzy okręgowi stwierdzili, że istotą pracy zespołów kuratorskiej służby sądowej jest wypracowywanie rozwiązań, które mają służyć podnoszeniu kompetencji kuratorów sądowych, rozpoznawaniu ich potrzeb w zakresie uzupełniania wiedzy i umiejętności, rozwiązywaniu problemów metodycznych i wsparciu merytorycznemu, a także opracowaniu strategii działalności zespołu ze szczególnym uwzględnieniem problemów środowiska lokalnego. Takie ujęcie pracy zespołów kuratorskiej służby sądowej w ścisłej współpracy z kuratorem okręgowym przyczyni się do zwiększenia efektywności pracy w wielu obszarach i stanowi optymalny system funkcjonowania grupy zawodowej kuratorów sądowych.

6.2. Rekomendacje na bazie wyników badań ankietowych i wywiadów fokusowych z zawodowymi kuratorami rodzinnymi

Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych i wywiadów fokusowych z zawodowymi kuratorami rodzinnymi rekomenduje się:

1. **Zapewnienie kuratorom sądowym (zawodowym i społecznym) dostępu do specjalistycznych szkoleń** z zakresu charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego małoletnich w odniesieniu do profilu ofiary, profilu sprawcy, metod działania sprawcy, również w kontekście przygotowywania diagnozy resocjalizacyjnej skazanego i szacowania ryzyka powrotu do przestępstwa na poziomie okręgu i lokalnie, a także na poziomie oferty szkoleniowej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury. Kuratorzy zawodowi uczestniczący w wywiadach fokusowych postulowali, aby szkolenia miały charakter warsztatów z uwzględnieniem praktycznych aspektów wykonywania przez nich czynności w tego rodzaju sprawach. Niezbędne są szkolenia psychologiczne z zakresu portretu psychologicznego dziecka krzywdzonego, symptomów fizycznych, emocjonalnych i społecznych przemocy seksualnej wobec dzieci, strategii kontaktu z dzieckiem maltretowanym i jego rodziną, form pomocy i zapobiegania zjawisku przemocy wobec dzieci. Ważne są zagadnienia dotyczące psychologicznego portretu sprawcy, mechanizmów jego zachowań. Badania ankietowe ukazały, że wśród 45,3% kuratorów zawodowych widoczny jest brak wiedzy o charakterystyce sprawców przestępstw seksualnych. Ważne są również zagadnienia z obszaru medycznego z zakresu diagnostyki zdrowotnej dziecka w celu rozpoznawania zespołu dziecka krzywdzonego seksualnie. Kuratorzy zwrócili podczas wywiadów uwagę na praktyczne umiejętności w zakresie diagnozowania i rozpoznawania syndromu dziecka maltretowanego.

Badania ankietowe wykazały również, że 72,9% kuratorów zawodowych nie posiada umiejętności prowadzenia rozmowy z małoletnią ofiarą wykorzystania seksualnego, a 47,3% kuratorów nie wie, jak udzielać jej wsparcia i pomocy.

2. **Konieczność opracowania metodyki pracy rodzinnego kuratora sądowego w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.** Metodyka powinna skupiać się na aspektach szacowania ryzyka wystąpienia zagrożenia wykorzystania seksualnego małoletniego, opracowywania diagnozy sytuacji w rodzinie z uwzględnieniem zagrożeń związanych z przemocą seksualną wobec małoletnich, sporządzeniu planu wsparcia specjalistycznego dziecku i rodzinie w przypadku ujawnienia wykorzystania seksualnego dziecka, realizacji zadań przez kuratora sprawującego nadzór w rodzinie, w której doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego, współpracy rodzica lub opiekuna prawnego oraz małoletniego z przedstawicielami lokalnego systemu wsparcia i pomocy w przypadku ujawnienia wykorzystania seksualnego. Zgromadzone dane ankietowe wskazały, że 39,5% kuratorów zawodowych nie wie, jak postępować z przedstawicielem ustawowym lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego. Z kolei w 22,5% przypadkach obowiązek odbycia terapii przez małoletniego nie został zrealizowany w trakcie nadzoru. Brak wiedzy rodzica lub opiekuna prawnego o tym, jak postępować z małoletnią ofiarą wykorzystania seksualnego (67,4%), oraz brak właściwego wsparcia dziecka ze strony rodzica lub opiekuna prawnego (54,7%) – to jedne z najpoważniejszych przeszkód w pracy z rodzicem lub opiekunem prawnym małoletniej ofiary wykorzystania seksualnego.
3. **Niezbędne jest zorganizowanie dla kuratorskiej służby sądowej w okręgu efektywniejszego systemu wsparcia i pomocy specjalistycznej** (seksuologicznej, psychologicznej, psychiatrycznej i terapeutycznej) w kontekście małoletnich pokrzywdzonych czynami zabronionymi przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz nieletnich sprawców takich czynów karalnych.
4. **Konieczne jest stworzenie dla zespołów kuratorskiej służby sądowej w okręgu wykazu podmiotów świadczących specjalistyczną pomoc małoletnim pokrzywdzonym czynami zabronionymi przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz nieletnim sprawcom takich czynów karalnych.** Badania ankietowe wskazały, że kuratorzy nie posiadają listy takich podmiotów i dopiero gdy taka sprawa do nich trafia, na własną rękę poszukują placówki pomocowej. Ponadto brak jest podmiotów świadczących specjalistyczną pomoc małoletnim ofiarom wykorzystania seksualnego (52,7%). Lista powinna być na bieżąco aktualizowana.
5. **Opracowanie i rozpowszechnienie wśród kuratorów sądowych w okręgu aktualnej bazy podmiotów świadczących wsparcie i specjalistyczną pomoc pokrzywdzonym**

małoletnim czynami zabronionymi przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz nieletnim sprawcom takich czynów karalnych.

6. **Zapewnienie kuratorom zawodowym dostępu do superwizji.** Wywiady fokusowe ukazały, że superwizja powinna być stałym i regularnym narzędziem, które pozwalałoby dzielić się trudnymi doświadczeniami, wątpliwościami i pozyskiwać wiedzę od specjalistów – również z uwzględnieniem analizy przypadków spraw dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego. Superwizja podnosiłaby efektywność pracy i rozwijanie kompetencji zawodowych, zapobiegała wypaleniu zawodowemu kuratorów i oferowała im wsparcie w realizacji zadań w tej kategorii spraw.
7. **Interdyscyplinarna współpraca i szkolenia na rzecz ochrony małoletnich przed wykorzystaniem seksualnym na poziomie właściwości zespołu kuratorskiej służby sądowej w celu zapewnienia spójności działań i udzielania skuteczniejszej pomocy.** Wywiady fokusowe ukazały, że na rzecz zwiększenia efektywności przeciwdziałania zjawisku wykorzystania seksualnego małoletnich należy nawiązywać i wzmacniać współpracę pomiędzy przedstawicielami poszczególnych instytucji i służb zaangażowanych w działania na rzecz ochrony dzieci. Powinno się to odbywać poprzez organizację spotkań dotyczących aspektów psychospołecznych zjawiska wykorzystywania seksualnego małoletnich, organizowanie konferencji i szkoleń z przedstawicielami lokalnego systemu zdrowia, bezpieczeństwa, edukacji, wsparcia i pomocy rodzinie. Wywiady ukazały również potrzebę podejmowania działań o charakterze profilaktycznym i edukacyjnym w szkołach w zakresie zwiększania świadomości na temat zagrożeń związanych z problematyką przestępczości seksualnej wobec małoletnich.
8. **Organizacja Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej.** W celu podniesienia efektywności pracy zawodowych kuratorów rodzinnych w sprawach dotyczących przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych na szkodę małoletniego zasadne jest opracowanie strategii działania zespołu w zakresie możliwości wprowadzenia rozwiązań takiego rodzaju spraw, wyznaczenia celów pracy wychowawczej, resocjalizacyjnej i efektywności jej osiągnięcia, a także ustalenia, jakimi narzędziami pracować oraz z jakimi instytucjami podjąć współpracę na rzecz ochrony dobra dziecka.

6.3. Rekomendacje na bazie wyników badań ankietowych i wywiadów fokusowych z zawodowymi kuratorami dla dorosłych

Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych i wywiadów fokusowych z zawodowymi kuratorami dla dorosłych rekomenduje się:

1. **Zapewnienie kuratorom sądowym (zawodowym i społecznym) dostępu do specjalistycznych szkoleń** z zakresu charakterystyki wykorzystania seksualnego małoletnich zarówno na poziomie okręgu, jak i lokalnie, jak również na poziomie oferty szkoleniowej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury. Kuratorzy zawodowi uczestniczący w wywiadach fokusowych postulowali, aby szkolenia miały charakter warsztatów z uwzględnieniem praktycznych aspektów wykonywania przez nich czynności w tego rodzaju sprawach. Niezbędne są szkolenia psychologiczne z zakresu portretu psychologicznego dziecka krzywdzonego, symptomów fizycznych, emocjonalnych i społecznych przemocy seksualnej wobec dzieci, diagnozowania środowisk, także w zakresie szacowania czynników ryzyka pod kątem wykorzystania seksualnego małoletniego. Ważne są zagadnienia dotyczące psychologicznego portretu sprawcy, mechanizmów jego zachowań. Badania ankietowe ukazały, że 35,3% zawodowych kuratorów dla dorosłych nie ma wiedzy o charakterystyce zachowań sprawców przestępstw seksualnych, 29,9% kuratorów nie ma wiedzy o charakterystyce wykorzystania seksualnego małoletniego oraz 28,2% kuratorów nie ma wiedzy o mechanizmach i formach wykorzystania seksualnego małoletniego. Ponadto aż 64,7% zawodowych kuratorów dla dorosłych nie uczestniczyło w szkoleniach z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego.
2. **Konieczność opracowania metodyki pracy kuratora zawodowego dla dorosłych w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.** Badania ankietowe wykazały, że 87,7% zawodowych kuratorów dla dorosłych dostrzega potrzebę opracowania przedmiotowej metodyki. Powinna ona skupiać się w szczególności na aspektach diagnozy resocjalizacyjnej skazanego za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności na szkodę małoletniego, szacowania ryzyka wystąpienia zagrożenia wykorzystania seksualnego małoletniego, opracowywania diagnozy sytuacji w rodzinie z uwzględnieniem zagrożeń związanych z przemocą seksualną wobec małoletnich, wykonywania nadzoru nad środkami karnymi i obowiązkami oraz kwestiach przygotowania skazanego do życia na wolności.
3. **Wykonywanie orzeczeń wobec skazanych za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.** Podczas wywiadów fokusowych kuratorzy zasygnalizowali problem sprawnego wykonywania orzeczeń wobec skazanych za przestępstwo wykorzystywania treści pornograficznych z udziałem małoletniego lub przestępstwo elektronicznej korupcji seksualnej (tzw. grooming). Wobec powyższego zasadne jest rozważenie opracowania rozwiązań usprawniających wykonywanie ustawowych zadań w kierunku skutecznej weryfikacji zachowań skazanego w celu zapobieżenia powrotowi do przestępstwa. Dla osiągnięcia pożądaných celów konieczne jest opracowanie wspólnych standardów działania w tym zakresie z policją, ponieważ skuteczna

współpraca może zapewnić osiągnięcie założonych celów w stosunku do skazanego. W praktyce sprowadza się to do płynnej i systematycznej wymiany informacji o skazanym, priorytetowego traktowania wszelkich sygnałów świadczących o nieprzestrzeganiu przez skazanego norm prawnych, a także wykorzystaniu przez policję nowych technologii w celu ustalenia, czy zachowania skazanego mogą świadczyć o podejrzeniu popełnieniu podobnych przestępstw.

4. **Konieczne jest ujednolicenie praktyki sprawowania nadzoru nad wykonywaniem środka karnego orzeczonego na podstawie art. 181a § 2 k.k.w.** Badania fokusowe wykazały niejednorodną praktykę w podejmowaniu czynności przez zawodowych kuratorów w zakresie orzeczenia o zakazie kontaktowania się z pokrzywdzonym z uwagi na odbywanie kary pozbawienia wolności. Wstrzymanie biegu środka karnego nie wstrzymuje jednak obowiązywania tego środka, a więc skazany odbywający karę pozbawienia wolności jest zobowiązany do przestrzegania orzeczonego środka karnego.
5. **Elektroniczna kontrola miejsca pobytu i kontrola zbliżeniowa.** Mając na uwadze bezpieczeństwo małoletnich w trakcie całego procesu realizacji przedmiotowego środka ochrony, konieczne jest szkolenie kuratorów sądowych dla dorosłych w zakresie metodyki postępowania z osobą, wobec której taki środek został orzeczony, a także obsługi urządzeń monitorujących i mogących pojawić się problemów, opracowania zasad wizyt kontrolnych i współpracy z policją w zakresie przepływu informacji. Mimo że badania ankietowe wykazały, że 97,2% zawodowych kuratorów dla dorosłych nie prowadziło kontroli skazanego, to uzasadnione jest przygotowanie kuratorów odpowiednio wcześniej w kontekście korzystania z tego instrumentu prawnego.
6. **Konieczność budowania planu pracy ze skazanym za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnione na szkodę małoletniego.** Rolą kuratora przy konstruowaniu planu pracy i zamierzeń resocjalizacyjnych jest profilowanie sprawcy i planowanie oddziaływań wychowawczo-resocjalizacyjnych skoncentrowanych z jednej strony na skutecznej readaptacji skazanego, z drugiej – na uświadomieniu skazanemu jego roli w osiągnięciu pożądaných efektów resocjalizacyjnych. Dla skutecznej realizacji przedmiotowych założeń kurator musi posiadać umiejętności i kompetencje do przygotowywania stosownego planu pracy w stosunku do takiego typu skazanego. Badania ankietowe i fokusowe ukazały, że 104 zawodowych kuratorów (z 216 ogółu ankietowanych, tj. 48,1%) nie przygotowywało takiego planu i w mniejszym stopniu skupiało się na określeniu deficytów wynikających z popełnionego przestępstwa czy zaburzeń preferencji seksualnych. Ponadto niezbędne jest, aby przy konstruowaniu planu pracy kurator dysponował dostępem do wykazu podmiotów świadczących specjalistyczną pomoc dla sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych na szkodę małoletniego.

7. **Rozważenie stworzenia dodatkowego narzędzia diagnostycznego do wykorzystania przez sądowych kuratorów dla dorosłych w celu opracowania diagnozy resocjalizacyjnej.** W toku wywiadów fokusowych kuratorzy zawodowi zasygnalizowali, że dobrym narzędziem do diagnozowania byłyby formularz diagnostyczny przygotowany konkretnie dla tego typu skazanego. Podkreślili jednak, że powinien być on stworzony przez specjalistów seksuologów, psychiatrów, psychologów i psychoterapeutów, a kuratorzy powinni być przeszkoleni w zakresie analizy udzielanych odpowiedzi na potrzeby diagnozy i dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania wykonawczego.
8. **Niezbędne jest zorganizowanie kuratorskiej służby sądowej w okręgu systemu wsparcia dla sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.** Badania fokusowe wskazały, że praktycznie nie ma dostępu do specjalistów (seksuologa, psychiatry) dla sprawców tego rodzaju czynów karalnych. Ma to istotny wpływ na brak efektywnego nadzoru nad wykonywaniem przez skazanego obowiązków, środków karnych i środków zabezpieczających. Badania ankietowe ukazały, że realizacja obowiązku terapii dla tego typu skazanego jest utrudniona – aż 112 ankietowanych (31,9%) wskazało, że przedmiotowy obowiązek terapii nie został zrealizowany w okresie próby. Badania ankietowe ukazały również, że 68,7% zawodowych kuratorów dla dorosłych nie wie, jakie programy resocjalizacyjne są dostępne dla sprawców przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.
9. **Konieczne jest stworzenie dla zespołów kuratorskiej służby sądowej w okręgu wykazu podmiotów świadczących specjalistyczną pomoc terapeutyczną oraz programów korekcyjno-terapeutycznych dla sprawców czynów zabronionych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.** Badania ankietowe i fokusowe wskazały, że zawodowi kuratorzy dla dorosłych nie posiadają listy takich podmiotów i na własną rękę poszukują placówki pomocowej dopiero w sytuacji, gdy taka sprawa do nich trafia.
10. **Opracowanie i rozpowszechnienie wśród kuratorów sądowych w okręgu aktualnej bazy podmiotów świadczących wsparcie i specjalistyczną pomoc terapeutyczną oraz programy korekcyjno-terapeutyczne dla sprawców czynów zabronionych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz dla nieletnich sprawców takich czynów karalnych.**
11. **Zapewnienie kuratorom zawodowym dla dorosłych dostępu do superwizji.** Zasadnym jest, aby superwizja była stałym i regularnym narzędziem, które pozwalałoby dzielić się trudnymi doświadczeniami, wątpliwościami oraz pozyskiwać wiedzę od specjalistów również z uwzględnieniem analizy przypadków spraw osób skazanych za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Superwizja podnosiłaby efektywność pracy i umożliwiła rozwijanie kompetencji zawodowych kuratorów, zapobiegała ich wypaleniu zawodowego i wspierała w realizacji zadań przy sprawach tej kategorii.

12. **Interdyscyplinarna współpraca i szkolenia na rzecz zwiększenia efektywności podejmowanych czynności przez zawodowych kuratorów sądowych dla dorosłych w stosunku do skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności na poziomie właściwości zespołu kuratorskiej służby sądowej.** Wywiady fokusowe ukazały, że należy nawiązywać i wzmacniać współpracę pomiędzy przedstawicielami poszczególnych instytucji i podmiotów w działaniu na rzecz udzielenia skazanemu pomocy w skutecznej readaptacji społecznej i zapobieżeniu powrotowi do przestępstwa.
13. **Organizacja Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej.** W celu podniesienia efektywności pracy kuratorów sądowych dla dorosłych w sprawach dotyczących przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych na szkodę małoletniego zasadne jest opracowanie strategii działania zespołu w zakresie możliwości wprowadzenia rozwiązań takiego rodzaju spraw, wyznaczenia celów pracy wychowawczej, resocjalizacyjnej i efektywności jej osiągnięcia, określenia, jakimi narzędziami należy pracować oraz z jakimi instytucjami podjąć współpracę, by pomóc skazanemu w skutecznej readaptacji społecznej i zapobieżeniu powrotowi do przestępstwa.
14. **Krajowa Rada Kuratorów.** Konieczne jest rozważenie dokonania zmian legislacyjnych w zakresie art. 181a k.k.w. dotyczącego wykonywania zakazów orzeczonych wobec skazanych w kierunku obligatoryjnego zawiadomienia pokrzywdzonego przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (przez zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych) o wprowadzeniu do wykonania środka karnego lub nałożonego obowiązku. Badania ankietowe ukazały, że niemal wszyscy zawodowi kuratorzy sądowi dla dorosłych (98,3% ogółu) uważa, że przedstawiciel ustawowy lub opiekun prawny małoletniego powinien być zawiadomiony o wprowadzeniu do wykonania środka karnego lub nałożonego obowiązku.
15. **Rada Główna do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym.** Wszystkie powyższe rekomendacje powinny stać się przedmiotem analizy Rady Głównnej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym, która jako organ opiniodawczo-doradczy przy Ministrze Sprawiedliwości może przyczynić się do zapobiegania przestępczości przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, efektywnego wykonywania orzeczeń w tego rodzaju spraw, readaptacji społecznej skazanych oraz udzielania pomocy skazanym i ich rodzinom. Zasadnym jest zaangażowanie Rad Terenowych w projektowane tego rozwiązania, które wykonują tożsame zadania zgodnie ze swoją właściwością miejscową.

Bibliografia

- Baładynowicz A., *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa. Konteksty antropologiczno-filozoficzne*. Wydanie 3, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019.
- Bębas S., *Metody i formy oddziaływań wychowawczych kuratorów sądowych*. „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, t. XXXIII.
- Iwanowska A., *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.* Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2013.
- Kwadrans Ł., *Metody pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich*. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2019.
- Kwadrans Ł., *Oczekiwane efekty resocjalizacyjne a rzeczywiste możliwości oddziaływania kuratorów sądowych*. „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych. Dz.U. 2016 poz. 969 z późn. zm.
- Rybicka G., *Praktyczne aspekty sprawowania nadzoru nad wykonywaniem środka karnego orzeczonego na podstawie art. 181a § 2 kodeksu karnego wykonawczego przez sądowego kuratora zawodowego*. „Probacja” 2017, nr 2.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego. Dz.U. 1964 Nr 43 poz. 296.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Dz.U. 1964 Nr 9 poz. 59.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych. Dz.U. Nr 98 poz. 1071 ze zm.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych. Dz.U. Nr 98 poz. 1070.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy. Dz.U. 1997 Nr 90 poz. 557 ze zm.

Załączniki

1. Kwestionariusz ankiety dla kuratorów rodzinnych

ANKIETA

**„Efektywność wykonywanych czynności przez kuratorów pionu kurateli rodzinnej
w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego”**

Informacje wstępne:

Sąd Okręgowy

Sąd Rejonowy

Zespół

1. Jestem kuratorem:

- zawodowym
- starszym kuratorem zawodowym
- kuratorem specjalistą

2. W swoim referacie prowadziłem sprawę związaną z faktycznym wykorzystaniem seksualnym małoletniego.

- Tak
- Nie

3. Ile spraw dotyczących faktycznego wykorzystania seksualnego małoletniego miał(a) Pan(i) w swoim referacie?

- 0
- 1
- 2
- 3

- 4
 - 5
 - 6
 - 7
 - 8
 - 9
 - 10
 - 11
 - 12
 - 13
 - 14
 - 15
 - 16
 - 17
 - 18
 - 19
 - 20
 - powyżej 20
4. Czy w ramach sprawowanych nadzorów lub innych czynności służbowych (wywiady środowiskowe) pozyskał(a) Pan(i) informacje o wykorzystaniu seksualnym małoletniego?
- Tak
 - Nie
5. Mam wiedzę / umiejętności z zakresu charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
6. Mam wiedzę o tym, jak rozpoznawać symptomy wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
7. Wiem, jakie są mechanizmy i formy wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie

8. Mam wiedzę na temat charakterystyki zachowań sprawców seksualnych wobec małoletniego.
 - Tak
 - Nie
9. W moim zespole jest kurator doświadczony we współpracy z małoletnią ofiarą wykorzystania seksualnego.
 - Tak
 - Nie
10. Czy przekazuje Pan(i) przedstawicielowi ustawowemu / opiekunowi prawnemu informacje na temat, jak postępować z małoletnią ofiarą wykorzystania seksualnego?
 - Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
11. Wiem, jak postępować z przedstawicielem ustawowym / opiekunem prawnym małoletniego wykorzystanego seksualnie.
 - Tak
 - Nie
12. Wiem, jak udzielać wsparcia i pomocy małoletniemu wykorzystanemu seksualnie.
 - Tak
 - Nie
13. Posiadam umiejętność prowadzenia rozmowy z małoletnią ofiarą wykorzystania seksualnego.
 - Tak
 - Nie
14. Odnotowuję w kwestionariuszu wywiadu środowiskowego kuratora / na karcie czynności nadzoru okoliczność braku podejrzenia symptomów wykorzystania seksualnego dziecka.
 - Tak
 - Nie
15. Podczas wywiadu środowiskowego udzieliłem informacji odnośnie do podmiotów świadczących pomoc i wsparcie małoletniej ofierze wykorzystania seksualnego ze specjalistą.

- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
16. Czy małoletni pokrzywdzony przestępstwem wykorzystania seksualnego skorzystał z pomocy specjalisty?
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
17. Podczas wywiadu środowiskowego w sprawie, gdzie było podejrzenie wykorzystania seksualnego dziecka, udzieliłem informacji o najbliższej jednostce realizującej zadania z Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym / Funduszu Sprawiedliwości.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
18. Czy w sprawie wykonywania nadzoru w rodzinie, w której doszło do wykorzystania seksualnego dziecka, było zobowiązanie do odbycia terapii przez małoletniego?
- Tak
 - Nie
19. Czy w toku prowadzonego nadzoru zobowiązanie do podjęcia terapii przez małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem wykorzystania seksualnego było realizowane?
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
20. Jakie pojawiają się przeszkody w pracy z rodzicem / opiekunem dziecka wykorzystanego seksualnie? (można zaznaczyć kilka odpowiedzi)
- Odmowa współpracy z kuratorem
 - Brak wykonywania zaleceń kuratora
 - Brak właściwego wsparcia dziecka ze strony rodzica/opiekuna
 - Brak wiedzy rodzica, jak postępować z dzieckiem
 - Brak podmiotów świadczących specjalistyczną pomoc w zakresie wykorzystania seksualnego dziecka, do których można skierować
 - Brak środków finansowych u rodzica/opiekuna na opiekę specjalistyczną dla dziecka

21. Brałem(-am) udział w szkoleniu z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego organizowanym przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie.
- Tak
 - Nie
22. Brałem(-am) udział w szkoleniu z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego organizowanym przez inne podmioty.
- Tak
 - Nie
23. Potrzebne są wytyczne co do czynności podejmowanych przez kuratora sądowego w przypadku ujawnienia wykorzystania seksualnego dziecka.
- Tak
 - Nie

2. Kwestionariusz ankiety dla kuratorów dla osób dorosłych

ANKIETA

**„Efektywność wykonywanych czynności przez kuratorów pionu dla dorosłych
w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego”**

Informacje wstępne:

Sąd Okręgowy

Sąd Rejonowy

Zespół

1. Jestem kuratorem:

- zawodowym
- starszym kuratorem zawodowym
- kuratorem specjalistą

2. W swoim referacie prowadziłem sprawę skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

- Tak
- Nie (w przypadku odpowiedzi przeczącej proszę w pytaniach od 3 do 8 zaznaczyć odpowiedź „nie dotyczy”)

3. Sprawowałem(-am) nadzór nad wykonywaniem środków karnych orzeczonych za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

- Tak
- Nie
- Nie dotyczy

4. Sprawowałem(-am) nadzór nad wykonywaniem środków zabezpieczających orzeczonych za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

- Tak
- Nie
- Nie dotyczy

5. Sprawowałem(-am) nadzór nad wykonywaniem obowiązków probacyjnych orzeczonych za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.

- Tak

- Nie
 - Nie dotyczy
6. Wykonywałem(-am) dozór w zakresie kary pozbawienia wolności warunkowo zawieszanej za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy
7. Wykonywałem(-am) dozór w okresie warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy
8. Sprawowałem(-am) nadzór nad wykonywaniem środka zabezpieczającego w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy przestępstwa wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy
9. Mam wiedzę / umiejętności z zakresu charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
10. Wiem, jakie są mechanizmy i formy wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
11. Mam wiedzę na temat charakterystyki zachowań sprawców seksualnych wobec małoletniego.
- Tak
 - Nie

12. Przygotowuję plan pracy ze skazanym za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
13. Mam wiedzę, w jaki sposób należy współpracować ze skazanym za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
14. Spotkałem(-am) się w praktyce, że skazany naruszył obowiązek zakazu zbliżania się do małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem wykorzystania seksualnego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
15. Spotkałem(-am) się w praktyce, że skazany naruszył obowiązek zakazu kontaktowania się z małoletnim pokrzywdzonym przestępstwem wykorzystania seksualnego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
16. Dokonywałem(-am) kontroli wykonania nałożonych środków probacyjnych oraz środków karnych w związku z popełnieniem przestępstwa wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
17. Informowałem(-am) przedstawiciela ustawowego / opiekuna prawnego pokrzywdzonego o opuszczeniu zakładu karnego przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)

18. Udzieliłem(-am) skazanemu informacji odnośnie do podmiotów trudniących się udzielaniem wsparcia i pomocy sprawcom przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
19. Znam programy resocjalizacyjne dla sprawców przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.
- Tak
 - Nie
20. Skierowałem(-am) skazanego do podmiotu zajmującego się udzielaniem wsparcia i pomocy sprawcom przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
21. Sprawca korzystał z oferty zaproponowanych podmiotów udzielających wsparcia sprawcom przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego.
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
22. Czy posiada Pan(i) listę podmiotów, do których można skierować sprawcę na terapię dla sprawców przestępstw seksualnych i korzysta z nich na użytek prowadzenia czynności zawodowych?
- Tak
 - Nie
23. W przypadku nałożenia na skazanego obowiązku z art. 72 § 1 pkt 6a k.k., tj. poddania się terapii, czy w praktyce realizacja tego obowiązku jest utrudniona?
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
24. Czy obowiązek terapii określony w art. 72 § 1 pkt 6a k.k. był zrealizowany w terminie okresu próby?

- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
25. Czy skazany kiedykolwiek zwrócił się do Pana(-i) o pomoc w zakresie problemów z realizacją wykonywania nałożonych obowiązków lub środka karnego?
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
26. Brałem(-am) udział w szkoleniu z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego organizowanym przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie.
- Tak
 - Nie
27. Brałem(-am) udział w szkoleniu z zakresu zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego organizowanym przez inne podmioty.
- Tak
 - Nie
28. Potrzebne są wytyczne co do czynności podejmowanych przez kuratora dla dorosłych ze skazanym za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.
- Tak
 - Nie
29. Czy uważa Pan(i), że przedstawiciel ustawowy / opiekun prawny małoletniego powinien być zawiadomiony o wprowadzeniu do wykonania środka karnego lub nałożonego obowiązku?
- Tak
 - Nie
30. Czy zawiadomił(a) Pan(i) przedstawiciela ustawowego / opiekuna prawnego małoletniego o tym, w jaki sposób będzie sprawowany nadzór nad obowiązkami lub środkami karnym?
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)

31. Czy informuje Pan(i) przedstawiciela ustawowego / opiekuna prawnego małoletniego o potrzebie powiadomienia właściwych organów, w tym kuratora sądowego, o przypadkach naruszeniu przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego orzeczonego zakazu?
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
32. Czy w ramach prowadzonych spraw zdarzyło się Panu(-i), że przedstawiciel ustawowy / opiekun prawny małoletniego powiadomił kuratora sądowego o naruszeniu przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego nałożonych na niego obowiązków?
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
33. Czy w ramach prowadzonych spraw zdarzyło się Panu(-i), że przedstawiciel ustawowy / opiekun prawny małoletniego powiadomił kuratora sądowego o naruszeniu przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego środków karnych w postaci zakazów?
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)
34. Czy w ramach prowadzonych spraw zdarzyło się, że o naruszeniu orzeczonych środków karnych przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego powiadomiono Pana(-ią) z innych źródeł?
- Tak
 - Nie
 - Nie dotyczy (zaznaczyć, jeżeli w referacie brak sprawy tego rodzaju)

3. Kwestionariusz wywiadu z kuratorami ds. rodzinnych

ANKIETA

wywiadu z zawodowym kuratorem rodzinnym

Imię i nazwisko

Stanowisko

Data wywiadu

Sąd.....

1. Jaka jest Pana(-i) wiedza o charakterystyce wykorzystania seksualnego małoletnich?
2. Czy dostrzega Pan(i) potrzebę udziału w szkoleniach dotyczących charakterystyki wykorzystania seksualnego dziecka?
3. Czy w swojej praktyce zawodowej miał(a) Pan(i) do czynienia ze sprawami, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego? Jakie czynności Pan(i) podejmował(a) w stosunku do sprawcy i ofiary?
4. Czy w Pana(-i) praktyce zdarzyło się, że przeprowadzono rozmowę z dzieckiem, podczas której dziecko samo ujawniło fakt stosowania przemocy wobec niego?
5. Czy uważa Pan(i), że dobrą praktyką powinno być – podczas przeprowadzania czynności przez kuratorów rodzinnych – prowadzenie rozmowy z małoletnim w kierunku doświadczania przez niego przemocy seksualnej?
6. Czy w Pana(-i) ocenie dobrą praktyką byłoby wypracowanie wytycznych co do czynności podejmowanych przez kuratora w przypadku spraw dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego?
7. Czy zdarzyły się sytuacje, że pomimo zalecenia kuratora lub zobowiązania sądu w zakresie objęcia dziecka skrzywdzonego przestępstwem wykorzystania seksualnego opieką psychologiczną, terapeutyczną czy psychiatryczną rodzic / opiekun prawny nie wywiązywał się z ich realizacji?
8. Jaka jest Pana(-i) ocena odnośnie do dostępności specjalistów / podmiotów świadczących pomoc w zakresie wykorzystania seksualnego dziecka?

9. Jakie w Pana(-i) ocenie byłyby właściwe rozwiązania dla rodzica/opiekuna w zakresie podjęcia przez niego skutecznej pomocy dziecku wykorzystanemu seksualnie?
10. Czy w swojej praktyce zawodowej sporządzał(a) Pan(i) plan pracy z rodziną, w której doszło do wykorzystywania seksualnego małoletniego? Jeżeli tak, to jakie były podstawowe zadania do realizacji?
11. Jakie dostrzegł(a) Pan(i) przeszkody w pracy z rodzicem/opiekunem małoletniego wykorzystanego seksualnie?
12. Proszę opisać, w jaki sposób można usprawnić wykonywanie czynności przez kuratorów w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego.

4. Kwestionariusz wywiadu z kuratorami dla dorosłych

ANKIETA

wywiadu z kuratorami dla dorosłych

Imię i nazwisko

Stanowisko

Data wywiadu

Sąd.....

1. Jak jest Pana(-i) spojrzenie na kwestię stanu wiedzy wśród kuratorów na temat charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego (profil ofiary, profil sprawcy, metody działania sprawcy) (przydatne do diagnozy)?
2. Czy uważa Pan(i), że należałoby podnosić kwalifikacje kuratorów sądowych w zakresie umiejętności pracy ze skazanym za przestępstwa wykorzystania seksualnego małoletniego?
3. Jak wygląda konstruowanie planu pracy z dozorowanym w zakresie omawianej przestępczości w przypadku zastosowania wobec skazanego środków probacyjnych?
4. Jakie stosuje Pan(i) metody kontroli nałożonych na skazanego środków probacyjnych oraz środków karnych i jak ocenia ich skuteczność?
5. Jak wygląda praktyka stosowania instytucji elektrycznej kontroli miejsca pobytu skazanego?
6. Czy przekazuje Pan(i) skazanym informacje odnośnie do podmiotów trudniących się udzielaniem wsparcia i pomocy sprawcom przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego?
7. Czy kurator (w zespole kuratorskiej służby sądowej) posiada listę podmiotów, do których może skierować sprawcę na terapię dla sprawców przestępstw seksualnych?
8. W jaki sposób kurator wykonuje diagnozy resocjalizacyjne skazanego za przestępstwo seksualne na szkodę dziecka?

9. Proszę opisać, jak można udoskonalić wykonywanie czynności kuratora dla dorosłych ze skazanym za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego.
10. Czy informował(a) Pan(i) pokrzywdzonego o opuszczeniu zakładu karnego przez skazanego za przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletniego?
11. Czy uważa Pan(i) że w takiej sytuacji wg art. 168a § 1 i 3 k.k.w. pokrzywdzony powinien być zawiadamiany obligatoryjnie, a nie na wniosek?
12. Czy zawiadomił(a) Pan(i) przedstawiciela ustawowego / opiekuna małoletniego, w jaki sposób będzie sprawowany nadzór nad obowiązkami lub środkami karnym?

5. Kwestionariusz wywiadu z kuratorami okręgowymi

ANKIETA

wywiadu z kuratorami okręgowymi

Data wywiadu

Imię i nazwisko

Stanowisko

Sąd

1. Jak jest Pana(-i) spojrzenie na kwestię stanu wiedzy wśród kuratorów zawodowych nt. charakterystyki zjawiska wykorzystania seksualnego małoletniego (profil ofiary, profil sprawcy, metody działania sprawcy)?
2. Czy dostrzega Pan(i) potrzebę podnoszenia wiedzy, umiejętności oraz kompetencji kuratorów sądowych w zakresie zwiększenia ochrony małoletnich przed zjawiskiem wykorzystywania seksualnego?
3. Czy uważa Pan(i), że w ramach wykonywanych zadań nadzorczych dobrą praktyką byłoby przeprowadzanie kontroli obejmujących lustrowanie odcinka pracy kuratorów sądowych w zakresie spraw dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego?
4. Czy w ramach sprawowanego nadzoru nad kuratelą sądową w okręgu dostrzega Pan(i) potrzebę uznania sprawy wykorzystania seksualnego małoletniego jako sprawy trudnej i wymagającej podjęcia bezzwłocznych czynności?
5. Czy było prowadzone szkolenie dla kuratorów sądowych z charakterystyki?
6. Dostrzega Pan(i) potrzebę uwzględnienia w ramowym planie przebiegu aplikacji kuratorskiej problematyki wykorzystania seksualnego małoletniego? Jeśli tak, to w jakiej formie: czy szkoleń, czy patron powinien mieć wiedzę z tego zakresu?
7. Czy w ramach cyklicznych zebrań w zespołach kuratorskiej służby sądowej dobrą praktyką byłoby poddanie pod rozmowę spraw dotyczących wykorzystania seksualnego małoletniego?

8. Czy uważa Pan(i), że kierownicy zespołów kuratorskiej służby sądowej w ramach prowadzenia szkoleń kuratorów społecznych powinni uwzględniać metodykę pracy w sprawach, w których doszło do wykorzystania seksualnego małoletnich?
9. Czy w praktyce pracy kuratora sądowego pojawiają się problemy z dostępem do specjalistów dla małoletnich pokrzywdzonych przestępstwem wykorzystania seksualnego?
10. Czy pojawiają się problemy z wykonywaniem nadzoru nad wykonywaniem środka karnego lub obowiązku w postaci terapii?
11. Czy kurator w zespole kuratorskiej służby sądowej posiada listę podmiotów, do których może skierować sprawcę na terapię dla sprawców przestępstw seksualnych?